

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI BÖLÜMÜ
ARAP DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ARAP DİLİNDE İSTİARE VE KUR'AN
MEALLERİNDEKİ İSTİARELİ ÜSLUPLAR

HÜSEYİN ÖLMEZ

2501140018

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ABDULLAH KIZILCIK

İSTANBUL - 2017

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : HÜSEYİN ÖLMEZ Numarası : 2501140018
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : ARAP DİLİ VE EDEBİYATI Danışmanı : PROF.DR.ABDULLAH KIZILCIK
Tez Savunma Tarihi : 04.05.2017 Saati : 14:00
Tez Başlığı : "Arap Dilinde İstiare ve Kur'an Meallerindeki İstiareli Üsluplar"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / **ÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF.DR.ABDULLAH KIZILCIK		Kabul
2-PROF.DR.MEHMET YAVUZ		Kabul
3-PROF.DR.ALİ BULUT		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF.DR.AHMET TURAN ARSLAN		
2-YRD.DOÇ.DR.ÖMER İSHAKOĞLU		

ÖZ

ARAP DİLİNDE İSTİARE VE KUR'AN MEALLERİNDEKİ İSTİARELİ ÜSLUPLAR

HÜSEYİN ÖLMEZ

Arap Dilinde tedvîn edilmiş ilk kitap olan Kur'an, yüzyıllar boyunca birçok insanın ilgisini üzerine çekmiştir ve halihazırda bu ilgi devam edelmektedir. Nâzil olduğu dönem itibarıyla kaynak dil okuyucusu açısından açıkça anlaşılabilir iken, daha sonraki asırlarda özellikle kaynak dil okuyucusu olmayan milletlere mensup insanların İslâm Dinini kabul etmeleriyle beraber çeşitli anlama problemleri ortaya çıkmıştır. İslâm dininin en önemli kaynağı olan Kur'an, kaynak dil okuyucusu için olduğu kadar erek dil okuyucusu için de önemlidir. Buna binâen, erek dile çeviri yapılması ihtiyacı hasıl olmuş, ancak yapılan bu çevirilerde kimi zorluklarla karşılaşmıştır. Kur'an'ın dinin temel kaynağı olmasının yanı sıra edebî bir üslubu da hâiz olduğu düşünüldüğünde, erek dile yapılan çevirilerde karşılaşılabilecek olan zorluklar daha belirgin hale gelmektedir.

Bu çalışmada; istiâreli ifadeler içerip kaynak dil okuyucusu için anlaşılabilir olan kimi ayetlerin, erek dile –ki çalışmamızda Türkçeye yapılan çeviriler incelenecektir- yapılan çevirilerinde ilgili ayetlerin içerdiği istiârî ifadelerin korunup korunmadığı problemi klasik tefsir kitaplarından istifâde edilerek örneklem olarak seçilen mealler üzerinden incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Meal, Belâgat, İstiâre, Çeviri.

ABSTRACT

THE METAPHOR IN ARABIC LANGUAGE AND METAPHORIC EXPRESSIONS IN THE TRANSLATIONS OF THE QUR'AN

HÜSEYİN ÖLMEZ

The Qur'an which is the first compiled book in Arabic language, has attracted many people over the centuries and this interest is still ongoing. While it can be clearly understood by the source language reader as of the period in which it emerges, in the following centuries various understanding problems have arisen with the acceptance of the religion of Islam by people belonging to different nations, especially those who are not source language readers. The Qur'an, which is the most important source of Islamic religion, is important for the target language reader as well as for the source language reader. In this context, the need to translate to the target language has arisen, but some difficulties have been encountered in these translations. When the Qur'an has been considered to be a basic source of religion as well as carrying a literary style, the difficulties encountered in translations into the target language becomes more apparent.

In this study, whether including metaphoric expressions in the translations of some of the ayat into target language—in our study, Turkish translations will be examined- which contain metaphoric expressions and are understandable for source language reader are preserved or not, will be examined through the selected translations of the Qur'an, by taking reference the classical tafsir books.

Key Words: Qur'an, Translation of Qur'an, Rhetoric, Metaphor, Translation.

ÖNSÖZ

İstiâre, Arap dili ve edebiyatının beyân ilmi şemsiyesi altında bulunan ve Kur'an'da sıklıkla kullanılan edebî bir sanattır. Müteaddit kereler Türkçeye çevirisi yapılan Kur'an'ın ihtiva ettiği istiâreli üslupların, ayetlerdeki kastın anlaşılabilmesi adına çeviriye yansıtılması önem arz etmektedir. Tezimiz bu bağlamda, örneklem olarak seçilen Türkçe Kur'an meallerinin, istiâreli üslûbu hâvî ayetleri çeviri yöntemlerini ve karşılaşılan problemleri incelemektedir.

Tezimiz; giriş, üç bölüm ve sonuçtan müteşekkildir. Giriş kısmında, tezimizin odak noktasına aldığı bilimsel sorun, kavramsal çerçeve, metot ve tezimizle ilgili literatüre yer verilmiştir.

Birinci bölümde, istiâre ve istiâre ile irtibatı bulunan kavramların detaylı açıklamaları örneklerle beraber kaydedilmiştir.

İkinci bölümde, çeviri mefhumu açıklanmış ve bu bağlamda genel çeviribilim kuramsal yaklaşımları ve Kur'an özelinde uygulanan çeviri/tercüme çeşitleri zikredilmiştir. Ayrıca bu bölümde, Kur'an'ın Türkçeye çeviri serencamı da incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, araştırmamız neticesinde elde edilen ve Kur'an'ın genel istiâre kullanımını yansıttığını düşündüğümüz ayetlerin, seçilen örneklem meallerce çeviri yöntemleri ele alınmış ve gerekli görülen yerlerde, Arap dili ve edebiyatında temayüz etmiş müfessirlerin görüşlerine dayanılarak öneriler verilmiştir.

Tez çalışmamda; ilgi, alaka ve desteklerini esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Abdullah Kızılcık hocama teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca yoğun çalışmalarım esnasındaki maddî-manevî yardımlarından ve fedakârlığından dolayı eşim Nurbanu Ölmez'e ve görüşleriyle bana destek olan mesai arkadaşım Fatma Batkitar'a teşekkür ederim.

İstanbul,2017

Hüseyin Ölmez

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

LUGAVÎ VE İSTİLÂHÎ KAVRAMLAR

1.1. HAKİKAT	7
1.1.1. Lugavî Hakikat	7
1.1.2. Örfî Hakikat	8
1.1.3. İstılâhî Hakikat/Has Örfî Hakikat	8
1.1.4. Şer'î Hakikat	8
1.2. MECAZ.....	9
1.2.1. Mecaz-ı Aklî	11
1.2.1.1. Sebebiyet.....	12
1.2.1.2. Fâiliyyet	12
1.2.1.3. Mef'ûliyyet.....	13
1.2.1.4. Masdariyyet.....	13
1.2.1.5. Zarfiyyet.....	13
1.2.1.5.1. Zamana İsnâd.....	13
1.2.1.5.2. Mekana İsnâd	14
1.2.2. Mecaz-ı Lugavî.....	14
1.2.2.1. Mecaz-ı Mürekkeb	15
1.2.2.2. Mecaz-ı Mürsel	15
1.2.2.2.1. Cüz'iyet.....	16
1.2.2.2.2. Külliyyet	16
1.2.2.2.3. Sebebiyyet.....	16

1.2.2.2.4. Müsebbebiyyet.....	17
1.2.2.2.5. Geçmişe İtibar.....	17
1.2.2.2.6. Geleceğe İtibar.....	17
1.2.2.2.7. Mahalliyet.....	18
1.2.2.2.8. Hâlliyyet.....	18
1.3. KUR'AN'DA MECAZ TARTIŞMALARI.....	18
1.3.1. Kur'an'da Mecazın Varlığını Reddedenler.....	19
1.3.2. Kur'an'da Mecazın Varlığını Kabul Edenler.....	22
1.3.3. Değerlendirme.....	23
1.4. İSTİÂRE.....	24
1.4.1. İstiârenin Rükünleri.....	26
1.4.2. İstiâre Çeşitleri.....	27
1.4.2.1. Lafzın Bir veya Birden Çok Oluşuna Göre İstiâre Çeşitleri.....	27
1.4.2.1.1. Müfred İstiâre.....	27
1.4.2.1.1.1 İstiâre-i Tasrîhiyye/Musarraha.....	28
1.4.2.1.1.2 İstiâre-i Mekniyye.....	29
1.4.2.1.2. Mürekkeb/Temsîlî İstiâre.....	30
1.4.2.2. Tarafların Bir Şeyde Birleşip Birleşmemesine Göre İstiâre Çeşitleri..	31
1.4.2.2.1. İstiâre-i Vifâkiyye.....	32
1.4.2.2.2. İstiâre-i İnâdiyye.....	32
1.4.2.3. Taraplara Ait Özelliklerin Söylenip Söylenmemesine Göre İstiâre Çeşitleri	33
1.4.2.3.1. İstiâre-i Mutlaka.....	33
1.4.2.3.2. İstiâre-i Mücerrede.....	33
1.4.2.3.3. İstiâre-i Müreşşeha.....	34
1.4.2.4. İstiâre Ögesinin Yaygın veya Nadir Olarak Kullanımına Göre İstiâre Çeşitleri.....	34
1.4.2.4.1. İstiâre-i Âmmiyye.....	34
1.4.2.4.2. İstiâre-i Hâssiyye.....	35
1.4.2.5. Kullanılan Kelimenin Türüne Göre İstiâre Çeşitleri.....	35

1.4.2.5.1. İstiâre-i Asliyye.....	36
1.4.2.5.2. İstiâre-i Tebeiyye	36
1.4.3. İstiârenin Belâgî Yönü	37

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEVİRİ KAVRAMI VE CUMHURİYET DÖNEMİ KUR'AN ÇEVİRİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

2.1. ÇEVİRİ	40
2.1.1. Çeviribilimde Kuramsal Yaklaşımlar	44
2.1.1.1. Kaynak Odaklı Çeviribilim / Dilbilimsel Yaklaşım	45
2.1.1.2. Süreç Odaklı Çeviribilim / İşlevsel – İletişimsel Yaklaşım	46
2.1.1.3. Erek Odaklı Çeviribilim / Betimleyici Yaklaşım.....	47
2.1.2. Geleneksel Disiplinde Tercüme Çeşitleri	48
2.1.2.1. Harfî (Lafzî) Tercüme	49
2.1.2.2. Misli Misline Tercüme	50
2.1.2.3. Tanzîrî Tercüme	50
2.1.2.4. Manzum Tercüme	51
2.1.2.5. Tefsîrî Tercüme	52
2.2. CUMHURİYET DÖNEMİ KUR'AN ÇEVİRİLERİ	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI

3.1. BAKARA SURESİ 7. AYET	65
3.1.1. İlgili Ayete Dair Müfessirlerin Görüşleri	65
3.1.2. İlgili Ayetin Mealleri	67
3.1.3. Değerlendirme	68
3.2. BAKARA SURESİ 15. AYET	70
3.2.1. İlgili Ayete Dair Müfessirlerin Görüşleri	71
3.2.2. İlgili Ayetin Mealleri	71
3.2.3. Değerlendirme	72

3.3. ÂL-İ İMRÂN SURESİ 119. AYET	74
3.3.1. İlgili Ayete Dair Müfessirlerin Görüşleri	75
3.3.2. İlgili Ayetin Mealleri	75
3.3.3. Değerlendirme	77
3.4. NİSA SURESİ 53. AYET	79
3.4.1. İlgili Ayete Dair Müfessirlerin Görüşleri	79
3.4.2. İlgili Ayetin Mealleri	80
3.4.3. Değerlendirme	81
3.5. NİSA SURESİ 88. AYET	82
3.5.1. İlgili Ayete Dair Müfessirlerin Görüşleri	82
3.5.2. İlgili Ayetin Mealleri	83
3.5.3. Değerlendirme	84
3.6. HUD SURESİ 5. AYET	87
3.6.1. İlgili Ayete Dair Müfessirlerin Görüşleri	87
3.6.2. İlgili Ayetin Mealleri	88
3.6.3. Değerlendirme	89
3.7. HUD SURESİ 87. AYET	91
3.7.1. İlgili Ayete Dair Müfessirlerin Görüşleri	91
3.7.2. İlgili Ayetin Mealleri	92
3.7.3. Değerlendirme	93
3.8. HİCR SURESİ 74. AYET	94
3.8.1. İlgili Ayete Dair Müfessirlerin Görüşleri	95
3.8.2. İlgili Ayetin Mealleri	95
3.8.3. Değerlendirme	96
3.9. NAHL SURESİ 1. AYET	97
3.9.1. İlgili Ayete Dair Müfessirlerin Görüşleri	98
3.9.2. İlgili Ayetin Mealleri	98
3.9.3. Değerlendirme	99

3.10. TAHA SURESİ 131. AYET	100
3.10.1. İlgili Ayete Dair Müfessirlerin Görüşleri	100
3.10.2. İlgili Ayetin Mealleri	101
3.10.3. Değerlendirme	102
3.11. ENBİYA SURESİ 18. AYET	104
3.11.1. İlgili Ayete Dair Müfessirlerin Görüşleri	104
3.11.2. İlgili Ayetin Mealleri	105
3.11.3. Değerlendirme	106
3.12. ENBİYA SURESİ 45. AYET	108
3.12.1. İlgili Ayete Dair Müfessirlerin Görüşleri	108
3.12.2. İlgili Ayetin Mealleri	108
3.12.3. Değerlendirme	109
3.13. YASİN SURESİ 70. AYET	110
3.13.1. İlgili Ayete Dair Müfessirlerin Görüşleri	111
3.13.2. İlgili Ayetin Mealleri	111
3.13.3. Değerlendirme	112
3.14. DUHAN SURESİ 29. AYET	114
3.14.1. İlgili Ayete Dair Müfessirlerin Görüşleri	114
3.14.2. İlgili Ayetin Mealleri	115
3.14.3. Değerlendirme	116
3.15. TÛR SURESİ 48. AYET	117
3.15.1. İlgili Ayete Dair Müfessirlerin Görüşleri	118
3.15.2. İlgili Ayetin Mealleri	118
3.15.3. Değerlendirme	119
3.16. KALEM SURESİ 16. AYET	121
3.16.1. İlgili Ayete Dair Müfessirlerin Görüşleri	121
3.16.2. İlgili Ayetin Mealleri	122
3.16.3. Değerlendirme	123

SONUÇ..... 126

KAYNAKÇA..... 132

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: Aynı eser/yer
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale/madde
a. mlf.	: Adı geçen müellif
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
d.	: Doğumu
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
t.y.	: Tarihi yok
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: Ve benzeri
haz.	: Yayına hazırlayan
yy.	: Yüzyıl
y.y.	: Yayınevi/yeri yok

GİRİŞ

1. ÇÖZÜMLENMESİ AMAÇLANAN BİLİMSEL SORUN

Kur'an, VII. yüzyıldan itibaren dünyanın büyük bir bölümü için oldukça önemli görülen bir kitaptır. Hayatlarında/düşüncelerinde Kur'an'ın âmir hükümlerinin belirleyici bir rol aldığı insanların, tarih boyunca Kur'an ayetlerinin anlamıyla buluşma metotları farklılık arz etmiştir. Kur'an'ın ilk muhataplarının, kaynak dil/Arapça konuşuru olmaları hasebiyle, ayetlerin kastına nüfuz etmekte zorluk çekmediklerini söylemek imkan dahilindedir:

﴿ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾

“Biz her peygamberi, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara (Allah'ın emirlerini) iyice açıklasın. Allah, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹

Yukarıda zikri geçen ayette de görüldüğü gibi ilk muhataplar açısından sorun teşkil etmeyen bu durum, İslâm coğrafyasının genişleyip Arapça dışında diller konuşan insanların bu coğrafyaya dahil olmaları akabinde bir anlama problemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Şifahi kültürün etkin olduğu ilk dönemlerde, Kur'an eğitimi almış uzmanların/âlimlerin/müfessirlerin anlatımlarıyla, halkın genelinin Kur'an ayetleriyle buluşabilmesi mümkün olabilmektedir. Buna ek olarak, İslâm tarihine bakıldığında erken dönemlerden itibaren “tefsir” yazma teamülünün oluştuğu söylenebilecektir. Ancak geçtiğimiz yüzyılda hızla yazılı kültürün etkin hale gelmesi ve içinde bulunduğumuz yüzyılda da bu etkinliğini artırması, Kur'an'ın anlamıyla buluşmak isteyenleri, münferiden okuyarak anlamaya sevk etmiştir. Nitekim çalışmamızın ikinci bölümünde sunulan Kur'an'ın çeviri serencamına bakıldığında, son yıllara doğru çeviri sayısının arttığı görülebilecektir.

Bu noktada, çalışmamızın odak noktasına aldığı çeviri problemi karşımıza çıkmaktadır. Kur'an, Arap dili ve edebiyatının çeşitli belâğî üsluplarını ilk ayetlerinden son ayetlerine kadar içinde barındıran bir kitap olarak temayüz

¹ İbrahim suresi: 4. (Ayetin çevirisinde Diyanet İşleri Başkanlığının meali kullanılmıştır.)

etmektedir. Çalışmamızda; Kur'an'da sıklıkla kullanılan ve Arap dili ve edebiyatındaki “beyan” ilmi şemsiyesi altında bulunan “istiâre” sanatının erek dilde/Türkçede karşılama usulleri incelenecektir. Türkçe meal sahiplerinin eserleri üzerinde yapılan tarama neticesinde, meal sahiplerinin istiâreli üslupları genel itibarıyla birebir çeviri metoduyla karşıladıkları mülâhaza edilmiştir. Bu durum, edebî metinlerin kaynak dilden erek dile aktarılırken yaşanan çeviri probleminin bir benzerinin Türkçe meallerde de karşımıza çıktığını göstermektedir. Çalışmamızda örneklem olarak seçilen mealler üzerinden ilgili sorun üzerine odaklanılacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmamızla irtibatlı olan kavramsal çerçevenin zikredilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu kısımda, birinci bölümde tafsilatlı olarak aktarılacak terimlerin dışında kalan genel kavramsal çerçeve ele alınacaktır:

Kur'an: Resul'e indirilmiş olan, mushaflarda yazılı bulunan ve Resul'den tevatüren nakledilen kitaptır.²

Tefsir: Lugatte; açmak, açığa çıkarmak, izhar etmek anlamlarına gelmektedir. Şer'î olarak ise; açıkça delalet eden lafızlarla, ayetin anlamını, konusunu, kıssasını ve sebab-i nüzûlünü açıklamaktır.³

Tevîl: Lugatte, geri göndermek demektir. Şer'î olarak ise, lafzın zahir anlamından, muhtemel başka bir anlama yöneltilmesidir. Ancak bu muhtemel anlamın Kitap ve Sünnete uygun olması gerekir. Örneğin: يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ (Ölüden diriye çıkarır.)⁴ ayetinde kuşun yumurtadan çıkması kastediliyor ise, bu bir tefsirdir. Şayet, kafirden mümin ya da cahilden alim çıkarmak kastedilir ise, bu bir tevildir.⁵

² ‘Alî b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, **Mu‘cemu’t-Ta‘rifât**, haz. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî, Kahire, Dâru’l-fadîle, t.y., s. 146.

³ es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, **a.e.**, s. 57.

⁴ Yunus suresi: 31.

⁵ es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, **a.g.e.**, s. 46.

Meal: Lugatte ““bir şeyin başlangıcı ve sonu, rucû etmek, gayeye ulaşmak, noksan olmak, noksanlaştırmak” gibi manalara gelen *evl* kökünden türemiş bir mimli mastar ve “ulaşılan hedef, gaye” manasında bir ism-i mekân olan meal kelimesi”⁶ örfî olarak “Kur’an’ın harfi harfine değil, mana ve mefhum itibariyle tercümesi”⁷ anlamına gelmektedir.

Belâgat: Lugatte; sözün fasih ve açık seçik olması anlamına gelen belâgat, ıstılâhî olarak ise; düzgün ve yerinde söz söyleme usul ve kaidelerini inceleyen meânî, beyân ve bedî‘ başlıklarına ayrılan ilim dalıdır.⁸

Beyan: Lugatte “ortaya çıkmak, açık seçik olmak; açıklamak, anlaşılır hale getirmek” anlamına gelen beyan, ıstılâhî olarak; “manayı ifadede lafzı açıklığa kavuşturmak için gereken melekeyi kazandıran, duygu ve düşünceleri değişik yollarla ifade etme usul ve kaidelerini inceleyen ilim” anlamına gelmektedir.⁹

İstiâre: Lugatte “ödünç istemek, ödünç almak” anlamına gelen istiâre, ıstılâhî olarak “bir kelime veya tekibin, teşbihe mübalağa ve yorum gücü sağlamak için benzeşme ilgisiyle ve bir karîneye dayalı olarak gerçek anlamı dışında kullanılması” şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁰

3. METOT VE KAPSAM

Çalışmamızda, Arap dili ve edebiyatının spesifik bir başlığı olan “istiâre”nin Türkçe Kur’an meallerindeki çeviri yöntemi incelenecektir. Bu bağlamda; lugavî ve ıstılâhî kavramlar tafsilatlı bir şekilde zikredilecek, Türkçe Kur’an meallerinin genel serencamı ortaya konacak ve Türkçe meallerin genel bir prototipini oluşturduğu düşünülen on adet mealde istiâreli üslupların nasıl karşılandığı irdelenecektir. Örneklem olarak seçilen mealler tezimizin üçüncü bölümünün girişinde ayrıntılı

⁶ Mustafa Öztürk, **Meal Kültürümüz**, 3. bs., Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2014, s. 31.

⁷ A.e., a.y.

⁸ Hulusi Kılıç, “Belâgat”, **DİA**, C. V, 1992, s. 380-381.

⁹ Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Beyân”, **DİA**, C. VI, 1992, s. 22.

¹⁰ İsmail Durmuş, İskender Pala, “İstiâre”, **DİA**, C. XXIII, 2001, s. 315.

olarak kaydedilmiştir. Bu sebeple ilgili mealler, bu başlık altında tekrar zikredilmeyecektir.

Tezimizde, istiârî üslup içerdiği tespit edilen Kur'an ayetlerinin tahlili mushaf sırasına göre yapılmıştır. Kur'an'daki tüm istiâreli ayetleri incelemek, yüksek lisans tez hacmini aşacağı için, Kur'an'da kullanılan istiâreli üslupların geneli hakkında çıkarım yapılabilecek ayetlerin seçilmesine çabalanmıştır. Genel itibarıyla çevirisinde sorun yaşanıldığı düşünülen ayetlere odaklanılsa da, yine Kur'an'daki genel istiâre kullanımını hakkında çıkarım yapabilmek adına, çevirisi erek dil okuru açısından işlevsel olan ayetler de ele alınmıştır.

Tahlili yapılan ayetin öncelikle Arapça metni verilmiş, ardından çevirisi kaydedilmiştir. Arapça metni verilen ayetlerin çevirilerinde üslup birliğini sağlayabilmek için Diyanet İşleri Başkanlığının meali kullanılmıştır.

Çevirisi verilen ayetteki belâgî yapının daha net anlaşılabilmesi adına, Arap dili ve edebiyatı alanında temayüz etmiş müfessirlerce ilgili ayet hakkında serdedilen yorumlar zikredilmiştir. Bu yöntemin, ayetteki belâgî/istiârî üslubun tespitinde en sağlıklı metot olduğu düşünüldüğü için, ilgili yöntem incelenen tüm ayetler için sistematik olarak uygulanmıştır. Müfessirlerin görüşlerinin sıralamasında kronolojik sıra takip edilmiştir. Şöyle ki; Kur'an'ın nüzûl tarihine en yakın tarihlerde yaşayan müfessirden en uzağa doğru bir sıralama yapılmıştır.

Müfessirlerin görüşlerinin zikredilmesinin akabinde, örneklem olarak seçilen Kur'an meallerinin, tahlili yapılan ayet çevirileri verilmiştir. Ayet mealleri peş peşe zikredilerek, karşılaştırma yapabilmenin kolaylığı sağlanmaya çalışılmıştır. Kur'an meallerinin verilmesinde ise, meal sahiplerinin isimlerine göre alfabetik sıra takip edilmiştir.

Değerlendirme bölümünde ise, müfessirlerin dilsel yorumları dayanak alınarak tespit edilen istiâreli üslupların, meal sahiplerince çeviriye nasıl yansıtıldığı incelenmiştir. İstiârî üslubun kaybının görüldüğü durumlarda ya da anlam kaybı/kayması yaşanıldığı tespit edilen durumlarda, yine Arap dilinde temayüz etmiş müfessirlerin yorumları dayanak alınarak çeşitli öneriler sunulmaya gayret edilmiştir.

Bu noktada, önerilerin indî yorumlardan uzak olabilmesi için, Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü ve Büyük Türkçe Sözlük işlevsel olarak kullanılmıştır. Ayrıca bu bölümde, tahlili yapılan ayete benzer istiârî üslup içeren ayetler de zikredilmiştir.

4. İLGİLİ LİTERATÜR

Çalışmamızda, gerek istiâre ve istiâre ile ilgili kavramların açıklanmasında ve gerek istiâreli üslupların tespitinde, klasik dönem belâgat kitaplarının yanı sıra modern dönemde yazılmış belâgat kitaplarından da istifade edilmiştir. Genel literatür kaynaklarını görebilmek adına, bu kaynakların belli başlı olarak aşağıda zikredilmesinde fayda mülahaza edilmektedir.

Abdülkâhir el-Cürcânî'nin "*Delâilü'l-İ'câz Sözdizimi ve Anlambilim*" ve "*Esrâru'l-Belâğa*", es-Sekkâkî'nin "*Miftâhu'l-'Ulûm*", el-Hatîb el-Kazvînî'nin "*el-Îzâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*" ve "*et-Telhîs fî 'Ulûmi'l-Belâğa*", Ebû Hilâl el-'Askerî'nin "*Kitâbu's-Sinâ'ateyn: el-Kitâbe ve's-Şi'r*", Ahmed el-Hâşimî'nin "*Cevâhiru'l-Belâğa fî'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*", Ahmed el-Kallâş'ın "*Teysîru'l-Belâğa*", 'Alî el-Cârim ve Mustafâ Emîn'in "*el-Belâğatu'l-Vâzıha: el-Beyân ve'l-Me'ânî ve'l-Bedî'*", Besyûnî 'Abdu'l-fettâh Feyyûd'un "*İlmu'l-Beyân: Dirâse Tahlîliyye li-Mesâ'il'l-Beyân*", Muhammed et-Tâhir İbn 'Âşûr'un "*Mûcezu'l-Belâğa*" ve 'Abdu'l-'azîz 'Atîk'in "*İlmu'l-Beyân*" isimli kitapları, faydalanılan Arapça kaynaklar arasında bulunmaktadır.

Ali Bulut'un "*Belâgat Terimleri Sözlüğü*" ve "*Belâgat: Meânî – Beyân – Bedî'*", M. Kaya Bilgegil'in "*Edebiyat Bilgi ve Teorileri: Belâgat*", Nusrettin Bolelli'nin "*Belâgat: (Beyân – Me'ânî – Bedî' İlimleri) Arap Edebiyatı*", Cüneyt Eren ve M. Vecih Uzunoğlu'nun "*Belâgat: Arap Edebiyatında Edebî Sanatlar*" ve "*Belâgat Terimleri Sözlüğü*", M. A. Yekta Saraç'ın "*Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*" İsa Kocakaplan'ın "*Açıklamalı Edebî Sanatlar*" ve Musa Yıldız'ın

tahkikini ve çevirisini yaptığı Ali Kuşçu'ya ait olan “*Risâle fi'l-İsti'âre*” isimli kitapları da faydalanılan belli başlı Türkçe belâgat kitapları arasındadır.

Tezimizin konusu belirlenmeden önce, ilgili alanla irtibatlı yüksek lisans ve doktora tez çalışmaları taraması yapılmıştır. Tespit edilen bu çalışmaların hepsinden alıntı yapılmamış olsa da tezimizin kaleme alınmasında, ilgili çalışmalardan çeşitli şekillerde faydalandığımızı belirtmek yerinde olacaktır. Bu tez çalışmaları arasında;

Abdülcelil Bilgin'in “*Kur'ân'daki Deyimler ve Zemahşerî'nin Keşşâf'ı*” isimli doktora tezi, Mehmet Bağış'ın “*Edebî Sanatların Kur'ân-ı Kerîm ve Çağdaş Türk Edebiyatı Eserleri Açısından Mukayesesi*” isimli yüksek lisans tezi, Necat Akdeniz'in “*Kur'ân-ı Kerîm'de Mecaz*” isimli yüksek lisans tezi, Mursal Atamov'un “*Rus Dilinde Yayınlanan Kur'ân-ı Kerim Çevirilerinin Çeviribilim Açısından İncelenmesi*” isimli doktora tezi, Süleyman Recep Çıbıklı'nın “*Söz Sanatları Açısından Meâl Problemleri*” isimli yüksek lisans tezi, Mehmet Yüksel'in “*Çeviri Kuramı ve Problemleri Açısından Tanzimat'tan Günümüze Matbu Kur'an Meallerinin Önsözlerinin Değerlendirilmesi*” isimli yüksek lisans tezi, Hasan Sarraoğlu'nun “*İslam'ın Doğuş Dönemi (Sadru'l-İslam) Arap Edebiyatında Mecaz Sanatı*” isimli yüksek lisans tezi sayılabilecektir.

Bu noktada, çalışmasını eş zamanlı olarak sürdürdüğümüz, Avnullah Enes Ateş'e ait olan “*Türkçe Meallerin İstiâre Sanatı Açısından Değerlendirilmesi*” isimli doktora tezini zikretmek gerekmektedir. Henüz yazım aşamasında olduğu için literatür taramasında karşımıza çıkmayan bu doktora çalışması, tezimizden önce bitmiştir. İlgili çalışma, tezimizle yakından irtibatı olması hasebiyle, etraflıca incelenmiştir. Bu bağlamda, tekrara düşmemek adına, ilgili doktora çalışmasında incelenen istiâreli ayetlerin tahlilinden kaçınılmış ve çalışmada ele alınmayan ayetler üzerine odaklanılmıştır. Ayrıca ilgili doktora çalışmasının, tezimizin hazırlanmasında ön açıcı bir rol oynadığını zikretmek de faydalı olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

LUGAVÎ VE İSTİLÂHÎ KAVRAMLAR

1.1. HAKİKAT

Hakikat kelimesi lugavî olarak; gerçek, sabit ve doğru olmak, gerekmek ve gerçekliği ortaya konmuş şey anlamlarına gelmektedir.¹ Belâgat ıstılâhı olarak ise; kelimenin vaz'edildiği/konulduğu/tahsis edildiği anlamda kullanılmasıdır.² Verilen tanımlara binaen; söz söyleyen kişinin güneş kelimesi ile güneş sisteminin merkezi olan yıldızı, ay kelimesi ile dünyanın uydusunu, aslan kelimesi ile yırtıcı hayvanı ya da kar kelimesi ile kış mevsiminde gökten yağan beyaz maddeyi kastetmesi delalet bakımından hakikattir.³

Hakikat, lafzı kullananların meramına göre dört grupta sınıflandırılır:

1.1.1. Lugavî Hakikat

Lafzın, ilgili dil konuşanları tarafından neye delalet edilmiş ise onun için kullanılmasına lugavî hakikat denir.⁴ Hakikat denilince ilk akla gelen bu kısım için; yırtıcı hayvan anlamında kullanılan الْأَسَد (aslan), ya da görme organı anlamında kullanılan الْعَيْن (göz) örnek olarak verilebilir.

¹ Mecdu'd-dîn Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsu'l-Muhît**, 8. bs, haz. Mektebu tahkîki't-turâs fî mü'esseseti'r-risâle, Beyrut, Mü'essesetu'r-risâle, 2005, s. 874-875; Prof. Dr. Ali Bulut, **Belâgat: Meâni – Beyân – Bedî'**, 2. bs., İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014, s. 194; Mustafa Çağrı, "Hakikat", **DİA**, C. XV, 1997, s. 177.

² 'Abdu'l-kâhir b. 'Abdi'r-rahmân b. Muhammed el-Cürcânî, **Esrâru'l-Belâğa**, haz. Mahmûd Muhammed Şâkir, Kahire, Matba'atu'l-medenî bi'l-Kâhira, t.y., s. 350; Yûsuf b. Ebî Bekr Muhammed b. 'Alî es-Sekkâkî, **Miftâhu'l-'Ulûm**, 2. bs., haz. Na'îm Zerzûr, Beyrut, Dâru'l-kutubu'l-'ilmiyye, 1987, s. 358; el-Hatîb el-Kazvînî, **el-İzâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa**, haz. İbrâhîm Şemsu'd-dîn, Beyrut, Dâru'l-kutubu'l-'ilmiyye, 2003, s. 202; 'Alî b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, **Mu'cemu't-Ta'rîfât**, haz. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî, Kahire, Dâru'l-fadîle, t.y., s. 80; Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr, **Mûcezu'l-Belâğa**, Kabilî, ed-Dâru'l-Mâlikiyye, 2014, s. 35; Ali Bulut, **a.g.e.**, s. 194, Prof. Dr. M. Kaya Bilgegil, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri: Belâgat**, 2. bs., İstanbul, Enderun Kitabevi, 1989, s. 127; Doç. Dr. Nusrettin Bolelli, **Belâgat: (Beyân – Me'ânî – Bedî' İlimleri) Arap Edebiyatı**, 9. bs., İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015, s. 82.

³ M. Kaya Bilgegil, **a.g.e.**, s. 127.

⁴ **A.e.**, s. 128; Prof. Dr. Ali Bulut, **Belâgat Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015, s. 282; Doç. Dr. A. Cüneyt Eren, Doç. Dr. M. Vecih Uzunoğlu, **Belâgat Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2014, s. 161.

1.1.2. Örfî Hakikat

Lugavî hakikatin, toplum içerisinde kazandığı yeni anlama örfî hakikat adı verilir.⁵ Bir başka ifade ile, toplumun örfüne dayalı olarak konup belli bir anlamda kullanımı yaygın olan lafızlar örfî hakikat grubuna dâhildirler.⁶ Merkep kelimesinin dört ayaklı bilinen hayvana delaleti⁷, yerde yürüyenler demek olan اَلْدَّائِبَةُ kelimesinin dört ayaklı binek hayvanlar için kullanılması⁸ örfî hakikate örnek kabul edilebilir.

“Bazen hakikat mânâsında konuşulmayan (mecaz olan) bir ibarenin kullanımı çok yaygınlaşırsa, sonradan mecaz olduğu unutulup, hakikat gibi telâkki edildiği de vâkidir. Meselâ; Arapça’da اَلْوَعَى (el-veğâ) kelimesi, önceleri savaştaki gürültü-patırtı mânâsında iken, sonradan hep “savaş” anlamında kullanılagelmiştir.”⁹

1.1.3. İstılâhî Hakikat/Has Örfî Hakikat

Lafızların, insanların içinde belirli bir zümre, bilim, sanat ya da meslek erbaplarınca vaz’edilen anlamda kullanılması durumuna ıstılâhî hakikat/has örfî hakikat denir. Kadim kelimesinin lugavî hakikatte “eski” anlamına gelirken felsefe ehline varlığının başlangıcı olmayan anlamında kullanılması¹⁰, dilcilerin اَلْفَاعِل (fâil) kelimesini bir nahiv terimi olarak kullanmaları¹¹, yine dilcilerin اَلصِّفَةُ (sıfat) kelimesini bir sarf terimi olarak kullanmaları ıstılâhî hakikate örnek olarak verilebilir.

1.1.4. Şer’î Hakikat

Lafızların, Şari’ tarafından vaz’edilen anlamda kullanılıyor olması durumuna şer’î hakikat adı verilir.¹² اَلصَّلَاة (salât) kelimesinin du’â anlamına

⁵ M. Kaya Bilgegil, **a.g.e.**, s. 128.

⁶ Ali Bulut, **Belâgat: Meâni – Beyân – Bedî’**, s. 195; Cüneyt Eren, M. Vecih Uzunoğlu, **a.g.e.**, s. 202.

⁷ M. Kaya Bilgegil, **a.g.e.**, s. 128.

⁸ Ali Bulut, **a.g.e.**, s. 195; Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Beyan”, **DİA**, C. VI, 1992, s. 22.

⁹ Cüneyt Eren, M. Vecih Uzunoğlu, **a.g.e.**, s. 203.

¹⁰ M. Kaya Bilgegil, **a.g.e.**, s. 128.

¹¹ Ali Bulut, **a.g.e.**, s. 195.

¹² es-Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 359.

gelmesine rağmen, İslâmın temel şartlarından birisi olan namaz ibadeti anlamında kullanılması¹³ ya da zekat ve hac gibi kelimeler şer‘î hakikat başlığına örnek olarak verilebilir.

Yukarıda verdiğimiz tanımlara binaen, kelimelerin bu hakikat başlıklarının hangisine dâhil olduğunun tespiti Kur’an’ı anlamada önem arz etmektedir. Bu noktada aşağıda alıntısını aktaracağımız metin önemli bir örneği ihtiva etmektedir:

“Örneğin كَفَّارٌ kelimesi “Allah’ı inkâr eden” anlamındaki كافر in çoğulu olarak da kullanılmakta; çiftçi anlamında da kullanılmaktadır. يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ “Ey Peygamber! Kâfirlerle ve münafıklarla cihat et” ayetinde (et-Tevbe 9/73) ilk anlamda; كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ “(Dünya hayatı)... bitirdiği ekinleri çiftçilerin hoşuna giden bir yağmur gibidir” ayetinde (el-Hadîd 57/20) ise ikinci anlamdadır. Bu kelimenin ilk kullanımı şer‘î bir kullanım olarak hakikî anlamındadır. Çiftçi anlamı ise şer‘î kullanıma göre mecaz olmaktadır. Dildeki anlamına göre ise bu kelime “örtmek” anlamından türetildiğinden “çifti” anlamı hakiki, “Allah’ı inkâr eden” anlamı ise mecaz olmaktadır. Bu nedenle hangi kelimenin hangi anlamında söylenildiğinin bilinmesi bu açıdan önem arz etmektedir.”¹⁴

Görüldüğü üzere kelimelerin hakiki anlamlarının tespiti ve hakikat kategorilerinden hangisi dâhilinde bulunduğu belirlenmesi Kur’an’ı anlamada önümüzü açıcı bir rol oynamaktadır.

1.2. MECAZ

Mecaz kelimesi lugavî olarak; جَزَّ (Câze) fiilinden türemiş bir sözcük olup (ism-i zaman / ism-i mekan / mastar-ı mîmî) geçilen yer, geçilen zaman ve gelip geçmek anlamlarına gelmektedir.¹⁵ Istilâhi olarak ise; kelimenin hakiki anlamı ile

¹³ Ali Bulut, **a.g.e.**, s. 194; M. Kaya Bilgegil, **a.g.e.**, s. 129.

¹⁴ Avnullah Enes Ateş, “Türkçe Meallerin İstiâre Sanatı Açısından Değerlendirilmesi”, **Doktora Tezi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, 2016, s. 19-20.

¹⁵ el-Fîrûzâbâdî, **a.g.e.**, s. 506; Ahmed el-Hâşimî, **Cevâhiru’l-Belâğa fi’l-Me‘ânî ve’l-Beyân ve’l-Bedî‘**, haz. Vahîd Kutub, Kahire, Dâru’t-tevfikiyye li’t-turâs, 2012, s. 307; İsmail Durmuş, “Mecaz”, **DİA**, C. XXVIII, 2003, s. 217; Prof. Dr. Hüseyin Elmalı, **Tehzîbu’l-Belâğati’l-Vâdiha: Me‘a Delîlihâ**, İstanbul, M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, 2015, s. 215; Nusrettin Boilelli, **a.g.e.**, s. 82.

mecazi anlamı arasında bir alâka olup, hakiki anlamı kastetmeye engel olan bir karîne mevcut olduğu için vaz'edildiği manadan farklı bir anlamda kullanılmasıdır.¹⁶

Mecazın ıstılâhî tanımı içerisinde zikri geçen “karîne” kavramı; bazı durumlarda lafzî bazı durumlardaysa hâlî olan (durumdan anlaşılan) ve maksadı gösterip hakiki anlamı irâde etmeyi engelleyen alâmete, alâka kavramı ise; hakiki anlam ile mecazî anlam arasındaki ilişkiye delâlet eder.¹⁷

İstiklâl Marşının “*Dalgalan sende şafaklar gibi ey şanlı hilâl*” mısrası buna bir örnek olarak zikredilebilir. İlgili mısradaki “*hilal*” kelimesinden ayın doğduğu ilk günlerdeki şeklini anlamak mümkün değildir. Zira hakiki anlamda ayın dalgalanmasından söz edilemez. Şair, Türk bayrağının en belirgin unsurunu zikrederek bayrağın kendisini kastetmiş ve dolayısıyla mecazî bir anlatım yolunu tercih etmiştir.¹⁸ İbnü'l-‘Amîd’in (ö. 360/971)¹⁹ şu mısraları da bu konuya örnek teşkil etmektedir:

نَفْسٌ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ نَفْسِي

قَامَتْ تُظِلُّنِي مِنَ الشَّمْسِ

شَّمْسٌ تُظِلُّنِي مِنَ الشَّمْسِ²⁰

قَامَتْ تُظِلُّنِي وَمِنْ عَجَبٍ

Kalkmış gölgelendiriyor beni, güneşten,
Bir kişi ki, kendimden daha çok sevdiğim.
Kalkmış gölgelendiriyor beni, ne tuhaf!
Bir güneş ki, gölgelendiriyor beni güneşten.

¹⁶ ‘Abdu’l-kâhir el-Cürcânî, **a.g.e.**, s. 351-352; es-Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 359; el-Kazvîni, **a.g.e.**, s. 202-203; a. mlf., **et-Telhîs fi ‘Ulûmi’l-Belâğa**, 2. bs., haz. ‘Abdu’r-rahmân el-Berkûkî, y.y., Dâru’l-fikri’l-‘arabî, 1932, s. 329; es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, **a.g.e.**, s. 170; Ahmed el-Kallâş, **Teyşîru’l-Belâğa**, Şam, Mektebetu’l-Ğazzâlî, 1999, s. 69; İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, s. 35; Ahmed el-Hâşimî, **a.g.e.**, s. 308, Menemenlizâde Mehmet Tâhir, **Osmanlı Edebiyatı: -Belâgat-**, haz. M. Fatih Köksal, Vedat Ali Tok, Ankara, Kurgan Edebiyat Yayınları, 2013, s. 139; Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat**, 13. bs., İstanbul, Gökkuşbu Yayınları, 2015, s. 109; İsmail Durmuş, **a.g.m.**, s. 217.

¹⁷ Ahmed el-Hâşimî, **a.g.e.**, s. 308, Nusrettin Bolelli, **a.g.e.**, s. 83.

¹⁸ İsa Kocakaplan, **Açıklamalı Edebi Sanatlar**, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1992, s. 97.

¹⁹ Ebu’l-Fadl b. el-‘Amîd, Büveyhî veziri, âlim, edip ve şair. Bkz. Ahmet Güner, “İbnü’l-Amîd, Ebu’l-Fazl”, **DİA**, C. XX, 1999, s. 485-486.

²⁰ ‘Alî el-Cârim, Mustafâ Emîn, **el-Belâğatu’l-Vâzıha: el-Beyân ve’l-Me‘ânî ve’l-Bedî‘**, y.y., Dâru’l-me‘ârif, 1999, s. 69.

Görüldüğü üzere, son mısradaki شَمْسٌ (şems) kelimesi iki kere kullanılmıştır. Birinci kullanımda mecazî anlam ikincisinde ise hakiki anlam kastedilmiştir. İlk güneş kelimesinde mecazî anlamın alınmasındaki karîne, نُظِّلْنِي (beni gölgelendiriyor) kelimesidir. Zira hakiki güneşin gölgelendirmesi düşünülemez. İlgili karîneye binaen bu güneş kelimesinden aydınlık/güzel yüzlü bir insanın kastedildiği anlaşılmaktadır. Mecazî anlam ile hakiki anlam arasındaki alâka ise parlaklıktır. Güneş ile aydınlık yüzlü insan arasında benzerlik kurulmuştur.²¹

Kastedilen anlamların muhataplara etkili bir yoldan iletilmesini sağlayan mecaz, metafor kelimesi ile eşanlamlı olarak kullanılabilir. ²² “Metafor sözcüğü Eski Yunanca’daki *meta* (üzeri-ne) ve *phrein* (taşımak) sözcüklerinden gelir ve bir “şey”in bazı yönlerinin bir başka “şey”e taşındığı ya da transfer edildiği özgül zihinsel/dilbilimsel süreçleri ifade eder.”²³ Günümüz Türkçesinde mecaza karşılık olarak “değişmece” terimi de kullanılabilir. ²⁴

Tezimizin asıl konusu olan istiâreye geçmeden önce kısaca mecazın bölümleri incelenip, istiâre bahsi için ayrı bir başlık açılacaktır.

1.2.1. Mecaz-ı Aklî

Bir fiilin ya da fiil anlamına gelen bir kelimenin, asıl failine isnadına engel olan bir karine bulunmasıyla ve bir alâkaya binaen failinden başkasına isnâd edilmesine mecaz-ı aklî denir.²⁵ Bu mecaz türüne terkîbî, nisbî, isnâdî, hükmi mecaz, isnatta mecaz, terkipte mecaz, mecazî isnat gibi isimler de verilmiştir.²⁶ Mecaz-ı aklî ile mecaz-ı lugavî arasındaki fark; mecaz-ı aklînin isnâdda ve terkipte olması, mecaz-ı lugavînin ise kelimedede olmasıdır.²⁷

²¹ A.e., s. 70.

²² Berat Açı, **Klasik Türk Edebiyatında Alegori**, İstanbul, Küre Yayınları, 2013, s. 94.

²³ Oğuz Cebeci, **Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri**, İstanbul, İthaki Yayınları, 2013, s. 10.

²⁴ Berat Açı, **a.g.e.**, s. 94.

²⁵ ‘Abdu’l-kâhir el-Cürcânî, **a.g.e.**, s. 366; es-Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 393; M. Kaya Bilgegil, **a.g.e.**, s. 131; Ali Bulut, **a.g.e.**, s. 197; Nusrettin Boelleli, **a.g.e.**, s. 160.

²⁶ İsmail Durmuş, **a.g.m.**, s. 220.

²⁷ Ahmet el-Kallâş, **a.g.e.**, s. 98.

“Geçen yıllar saçınızı ağartmış.” cümlesinde saçın ağarması birtakım biyolojik faktörlere değil de yıllara isnâd edilerek mecaz-ı aklî yapılmıştır.²⁸

Mecaz-ı aklînin tanımı verilirken zikri geçen “alâkanın” en meşhurları şu şekilde sıralanabilir:

1.2.1.1. Sebebiyet

Fiilin, işin yapılmasına sebep olan kişiye nispet edilmesi ile oluşan aklî mecaz türüdür.

“Fatih Sultan Mehmet, İstanbul’u fethetmiştir.” cümlesinde İstanbul’un fethi Sultan Mehmet’in emri ile gerçekleştiği için fiil kendisine isnâd edilmiştir.²⁹

يَا هَامَانَ ابْنِ لِي صَرْحًا (Ey Hâmân, bana yüksek bir kule inşa et.)³⁰ Ayette Firavun’un Hâmân’a bir kule inşa etmesi emri verdiği görülmektedir. Ancak kuleyi bizzat yapacak kişi Hâmân değildir. İnşa emrini vererek yapımına sebep olduğu için fiil ona isnâd edilmiştir.

1.2.1.2. Fâiliyyet

İsm-i mef’ûlün, ism-i fâil anlamında kullanılması ile meydana gelen aklî mecaz türüdür.³¹

مَأْتِيًا (Şüphesiz O’nun vaadi yerine gelecektir.)³² Ayette geçen مَأْتِيًا ism-i mef’ûlü, آتِيًا ism-i fâili anlamında kullanılmıştır.

²⁸ M. A. Yekta Saraç, **a.g.e.**, s. 110.

²⁹ Ali Bulut, **a.g.e.**, s. 197.

³⁰ Mümin suresi: 36.

³¹ Ali Bulut, **a.g.e.**, s. 198; Ahmed el-Hâşimî, **a.g.e.**, s. 313.

³² Meryem suresi: 61.

1.2.1.3. Mef'ûliyyet

İsm-i fâilin, ism-i mef'ûl anlamında kullanılması ile meydana genel aklî mecaz türüdür.³³

فِي عَيْشَةٍ رَاضِيَةٍ (Hoşnut olacağı bir hayat içerisinde...)³⁴ Ayetteki رَاضِيَةٍ ism-i fâili, مَرْضِيَّةٍ ism-i mef'ûlü anlamında kullanılmıştır.

1.2.1.4. Masdariyyet

Fiilin asıl fâiline değil, masdara nisbet edilmesi ile meydana gelen aklî mecaz türüdür.³⁵

Ebû Firâs el-Hemedânî'nin (ö. 357/968) şu beytinde bu tür mecaza örnek bir kullanım vardır:

سَيَذْكُرُنِي قَوْمِي إِذَا جَدَّ جَدُّهُمْ وَفِي اللَّيْلَةِ الظُّلْمَاءِ يَقْتَدُ البَدْرُ³⁶

Kavmim beni hatırlayacaktır, tüm gayretlerini sarf edince;

Ki; zifiri karanlık gecede, yokluğu hissedilir dolunayın.

Beytin birinci mısrasında asıl fâil olan الجَادُ hazfedilmiş ve fiil masdara isnâd edilerek masdariyyet alâkası ile mecaz-ı aklî yapılmıştır.

1.2.1.5. Zarfiyyet

1.2.1.5.1. Zamana İsnâd

Fiilin zamana nispet edilmesidir. “Ağustos, buğdayı sararttı.”³⁷ cümlesi ve mecaz-ı aklî başlığı altında zikrettiğimiz “Geçen yıllar saçınızı ağartmış.” cümlesi bu

³³ Ali Bulut, **a.g.e.**, s. 198; Ahmed el-Hâşimî, **a.g.e.**, s. 313.

³⁴ Kâria suresi: 7.

³⁵ Ali Bulut, **a.g.e.**, s. 198.

³⁶ Ahmed el-Hâşimî, **a.g.e.**, s. 313.

mecaz türüne örnek teşkil etmektedir. Zira açıktır ki, buğdayı sarartan ağustos ayı değildir. Aynı şekilde saçları ağartan da yıllar değildir. Ancak fiiller zamana nispet edilerek mecaz yapılmıştır.

يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا (... çocukları ak saçlı ihtiyarlara çevirecek olan bir günden...)³⁸ Bu ayette de saçları ağartma işi güne isnâd edilmiştir.

1.2.1.5.2. Mekana İsnâd

Fiilin mekana nispet edilmesidir. “Nehirler aktı”, “Tarla biçildi” cümlelerini mekâna isnâd alâkası ile mecazî kullanıma örnek olarak gösterebiliriz. Zira; akan nehir değil içindeki su, biçilen de tarla değil içindeki ottur.³⁹

1.2.2. Mecaz-ı Lugavî

Bir kelime ya da terkinin, hakikî anlamı ile mecazî anlamı arasında bir alâka olup, hakikî anlamın alınmasına engel teşkil edecek bir karîne sebebiyle vaz‘ edildiği anlamın dışındaki bir mânâyâ nakledilmesine mecaz-ı lugavî denir.⁴⁰ Mecaz denilince asıl kastedilen bu tür mecazdır.⁴¹ Tanım cümlesinde de belirtildiği üzere, mecaz-ı lugavî kelimedede meydana geleceği gibi cümlede de vuku bulabilir. Kelimedede meydana gelen mecaz-ı lugavîye mecaz-ı müfred, cümlede meydana gelen mecaz-ı lugavîye ise mecaz-ı mürekkeb adı verilir.⁴²

³⁷ M. Kaya Bilgegil, **a.g.e.**, s. 131.

³⁸ Müzzemmil suresi: 17.

³⁹ M. Kaya Bilgegil, **a.g.e.**, s. 132,

⁴⁰ el-Kazvîni, **a.g.e.**, s. 329; Ahmed el-Hâşimî, **a.g.e.**, s. 308-309; ‘Abdu’l-‘azîz ‘Atîk, **‘İlmu’l-Beyân**, Beyrut, Dâru’n-nahdat’i-‘arabiyye, 1985, s. 143; M. Kaya Bilgegil, **a.g.e.**, 130.

⁴¹ Ahmed el-Hâşimî, **a.g.e.**, s. 308; Ali Bulut, **a.g.e.**, s. 201.

⁴² Ali Bulut, **a.g.e.**, s. 201; Besyûni ‘Abdu’l-fettâh Feyyûd, **‘İlmu’l-Beyân: Dirâse Tahfiliyye li-Mesâ’il’l-Beyân**, 2. bs., Kahire, Muessesetu’l-muhtâr, 1998, s. 143-144; M. A. Yekta Saraç, **a.g.e.**, s. 112.

1.2.2.1. Mecaz-ı Mürekkebe

“Mecaz-ı mürekkebe, temsil, temsîlî istiâre, mürekkep istiâre de denir. Mürekkep benzetilenin mürekkep benzeyen için kullanılmasıdır. Yani birden fazla kelime ile ifade edilen bir durumu, onun benzeri veya bazı yönlerden onu andıran bir surete benzetme ve bunlardan ilkinin yerine ikincisini kullanma ile meydana gelir. Burada söz, asıl anlamından çıktığı için mecaz-ı mürekkebe denmiş, ancak benzetme yönünün devam etmesi sebebiyle, mürekkebe istiâre ismi de verilmiştir. Bu tür sözler yaygınlık kazanırsa atasözü halini alırlar. Türkçe’deki “Gülü seven dikenine katlanır.”, “Ayağını yorganına göre uzat.” atasözleri gibi.”⁴³

Bu başlığa örnek sadedinde Ali Kuşçu⁴⁴ (ö. 879/1525), kendisine bir soru sorulan ancak ilgili soruya mütereddit kalıp cevap vermede çekinen müftüye söylenen “Senin bir adım ileri ve bir adım geri attığını görüyorum.” cümlesini zikretmiştir. İlgili müftünün bu durumu, bir yere gitmek isteyip de bir adım atan, daha sonra vazgeçip diğer adımını geri atan kişinin durumuna benzetilmiştir.⁴⁵

1.2.2.2. Mecaz-ı Mürsel

Bir sözün, hakiki anlamının kastedilmesine engel olan lafzî ya da halî bir karîne bulunması şartıyla, benzerlik (müşâbehet) dışında bir alâka ile kendi anlamının dışında kullanılmasına mecaz-ı mürsel denir.⁴⁶ Mecaz-ı mürsele, mecaz-ı müfred de denilir.⁴⁷ Mecaz-ı mürseli meydana getiren alâkaların sayısı oldukça fazladır. M. Kaya Bilgegil, Arapçada bu alâkaların sayısının “otuza yaklaşmakta” olduğu bilgisini nakletmiştir.⁴⁸ İlgili alâkaların başlıcaları şunlardır:

⁴³ Ali Bulut, **a.g.e.**, s. 201.

⁴⁴ Timurlular devrinde Semerkant’ta yetişmiş, daha sonra Osmanlı ülkesinde büyük bir şöret kazanmış olan Türk astronom ve matematikçisi. Bkz. Cengiz Aydın, “Ali Kuşçu”, **DİA**, C. II, 1989, s. 408-410.

⁴⁵ Doç. Dr. Musa Yıldız, **Bir Dilci Olarak Ali Kuşçu ve Risâle Fî’l-İsti’âre’si**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, s. 164-165.

⁴⁶ Ahmed el-Hâşimî, **a.g.e.**, s. 309; Nusrettin Bolelli, **a.g.e.**, s. 144; M. Kaya Bilgegil, **a.g.e.**, s. 168-169.

⁴⁷ Nusrettin Bolelli, **a.g.e.**, s. 144.

⁴⁸ M. Kaya Bilgegil, **a.g.e.**, s. 169.

1.2.2.2.1. Cüz'iyet

Cüz'ün söylenip küllün kastedilmesidir. Yakınlarından birisini kaybetmiş bir insana “başın sağ olsun” denilmesi buna bir örnektir. Burada maksat; yalnızca başının değil, o kişinin kendisinin sağlığını dilemektir.⁴⁹

فَتَّحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ (Mü'min bir esir azad etmesi gerekir.)⁵⁰ İlgili ayette insanın bir parçası olan رَقَبَةٍ (boyun) kelimesi zikredilmiş, ancak insanın kendisi kastedilmiştir.

1.2.2.2.2. Külliyyet

Küllün söylenip cüz'ün kastedilmesidir. “Nil nehrinin suyunu içtim.” cümlesinde, nehrin suyunun tamamı zikredilmiştir. Ancak “içme” karinesinden anlaşılacağı üzere suyun bir kısmı kastedilmiştir.⁵¹

يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ (Parmaklarını kulaklarına tıkırlar.)⁵² Ayette, أَصَابِعَ (parmaklar) kelimesi zikredilmiş, ancak parmağın bir parçası olan “parmak ucu” kastedilmiştir.

1.2.2.2.3. Sebebiyyet

Sebebin söylenip sonucun kastedilmesidir. “Ahmed Râsim Bey, Hüseyin Rahmi Bey, yazılarıyla geçinmişlerdi.” cümlesinde bu iki muharririn yazıları yüzünden kazandıkları para ile geçindiklerinin kastedilmesi buna örnek teşkil eder.⁵³

⁴⁹ A.e., s. 170.

⁵⁰ Nisa suresi: 92.

⁵¹ Ahmed el-Hâşimî, a.g.e., s. 310.

⁵² Bakara suresi: 19.

⁵³ M. Kaya Bilgegil, a.g.e., s. 170.

1.2.2.2.4. Müsebbebiyyet

Sonucun söylenip sebebin kastedilmesidir. “Bereket yağıyor.” cümlesinde bereket ile berekete sebep olan yağmurun kastedilmesi müsebbebiyyet ilişkisine bir örnektir.⁵⁴

وَيُنَزِّلُ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ رِزْقًا (Gökten sizin için rızık indirir.)⁵⁵ Ayette sonuç olan رِزْق (rızık) kelimesi zikredilmiş ancak rızık oluşmasına sebep olan “yağmur” kastedilmiştir.

1.2.2.2.5. Geçmişe İtibar

Bir şeyin geçmişteki hali ile anılmasıdır. Bir annenin, artık yetişkin olmuş çocuğu için “Bizim çocuk geldi.” ifadesini kullanması buna örnektir.⁵⁶

وَأْتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ (Yetimlere mallarını verin.)⁵⁷ Ayette önceden yetim kalmış olan, ancak artık buluğa erip yetişkin olanlara geçmişteki durumları nazarı itibara alınarak “yetim” denmiş ve mallarının onlara verilmesi emredilmiştir.

1.2.2.2.6. Geleceğe İtibar

Bir şeyin gelecekteki hali ile anılmasıdır. Ateş olacak odunu kastederek “Ateşi yak.” ya da ekmek olacak buğdayı kastederek “Ekmeği öğüttüm.” demek bu tarz mecazî kullanımlara örnektir.⁵⁸

إِنِّي أَرَانِي أَغْصِرُ خَمْرًا (Rüyamda kendimi şarap sıkarken görüyorum.)⁵⁹ Ayette üzümün sonraki hali nazarı itibara alınmış ve “şarap” kelimesi kullanılmıştır.

⁵⁴ M. A. Yekta Saraç, **a.g.e.**, s. 111.

⁵⁵ Mümin suresi: 13.

⁵⁶ Ali Bulut, **a.g.e.**, s. 204.

⁵⁷ Nisa suresi: 2.

⁵⁸ Ali Bulut, **a.g.e.**, s. 205; Ahmed el-Hâşimî, **a.g.e.**, s. 311.

⁵⁹ Yusuf suresi: 36.

1.2.2.2.7. Mahalliyet

Bir yerin zikredilip içindekilerin kastedilmesidir. “Bardağı sonuna kadar içti.” cümlesinde bardak ile içindeki sıvıyı kastetmek buna bir örnektir.

وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ (Şehre sor.)⁶⁰ Ayette şehre sor denilmiş ancak şehir lafzıyla orada yaşayan insanlar/halk kastedilmiştir.

1.2.2.2.8. Hâlliyyet

Bir şeyin zikredilip mekanının kastedilmesidir. “Dersten çıktım.” ve “Yemekten çıktım.” cümlelerindeki ders kelimesi ile “sınıf”, yemek kelimesi ile ise “lokanta” anlamlarının kastedilmesi hâlliyyet ilişkisine örnektir.⁶¹

فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ (Allah’ın rahmetindedirler.)⁶² Ayette geçen “rahmet” kelimesinden kastedilen rahmetin bulunduğu yer olan cennettir.

Mecaz-ı mürselin, yukarıda zikri geçenlerin dışında alâkaları da mevcuttur.⁶³

Tezimizin asıl odağını oluşturan “istiâre” konusuna geçmeden önce, konumuzla irtibatı bulunan ve İslam tarihinde yaşanılacakmış olan Kur’an’da mecaz olgusunun mevcut olup olmadığı tartışmalarına kısaca değinilecektir.

1.3. KUR’AN’DA MECAZ TARTIŞMALARI

Kur’an’da mecazın/mecazî ifadelerin olup olmadığı hususu çeşitli yönleriyle tartışılmıştır. Tartışmaların genel çerçevesine bakıldığında, dilcilerin ve İslam

⁶⁰ Yusuf suresi: 82.

⁶¹ M. Kaya Bilgegil, **a.g.e.**, s. 171.

⁶² Âl-i İmrân suresi: 107.

⁶³ el-Kazvîni, **a.g.e.**, s. 205-210; Ahmed el-Hâşimî, **a.g.e.**, s. 309-312; M. Kaya Bilgegil, **a.g.e.**, s. 169-174.

alimlerinin çoğunluğunun Kur'an'da mecazın varlığını kabul ettiği görülebilir.⁶⁴ Bu noktada; filoloji şemsiyesi altında bulunan mecaz olgusunun, teolojik bağlamda değerlendirilebildiği hususu dikkat çekmektedir:

“Kur'an'nın mecazla yorumunun kelâm, mezhepler tarihi, tasavvuf ve fıkıhla ilgisi vardır. Kur'an'daki mecazların yorumuyla ilgili ilk tartışmalar kelâm ilmi çerçevesinde olmuştur. Başta Mu'tezile olmak üzere Hâriciyye, Bâtıniyye-İsmâiliyye, Karmatiyye gibi kelâm mezhepleri delillerini ve temellerini Kur'an mecazları üzerine oturtmuşlardır. Ehl-i sünnet kelâmcılarıyla Selefler arasında yed, ricl, kabza gibi kelimelerle bazı fiillere verilen anlamlar tartışılmış, Ehl-i sünnet bunların mecaz olduğunu söylerken Selefler hakiki mânada alınması gerektiğini ifade etmişlerdir.”⁶⁵

Teolojik bir zemini de bulunan Kur'an'da mecazın varlığı olgusunu kabul edenlerin ve reddedenlerin serdettikleri çeşitli görüşler ele alınacak ve konuyla ilgili bir değerlendirme yapılacaktır.

1.3.1. Kur'an'da Mecazın Varlığını Reddedenler

İbn Teymiyye'nin⁶⁶ (ö. 728/1328) yaşadığı döneme kadar gelen alimlerden/dilcilerden Kur'an'da mecaz olgusunun olmadığı görüşünü savunanlar çok az oldukları gibi ilgili konuya dair eser de bırakmamışlardır.⁶⁷ Kur'an'da mecazî ifadelerin varlığını Dâvûd ez-Zâhirî⁶⁸ (ö. 270/884), Ebû Bekir İbn Dâvûd ez-Zâhirî⁶⁹ (ö. 297/910), İbn'l-Kâs⁷⁰ (ö. 335/946), İbn Huveyzimendâd (ö. 400/1009) ve Ebû

⁶⁴ Abdulhamit Birışık, “Mecazü'l-Kur'ân”, **DİA**, C. XXVIII, 2003, s. 223.

⁶⁵ Abdulhamit Birışık, **a.g.m.**, s. 224.

⁶⁶ Ebu'l-Abbâs Takıyyü'd-dîn b. Teymiyye, görüş ve eleştirileriyle İslâm düşüncesinin gelişmesine tesir eden Selefi âlimi, müctehid. Bkz. Ferhat Koca, “İbn Teymiyye, Takıyyüddin”, **DİA**, C. XX, 1999, s. 391-405.

⁶⁷ Necat Akdeniz, “Kur'ân-ı Kerîm'de Mecaz”, **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987, s. 67.

⁶⁸ Ebû Süleymân Dâvûd b. Alî b. Halef el-İsfahânî, Zâhirî mezhebinin kurucusu. Bkz. Nûreddin İtr, “Dâvûd ez-Zâhirî”, **DİA**, C. IX, 1994, s. 49-50.

⁶⁹ Ebû Bekr Muhammed b. Dâvûd b. Alî el-İsfahânî ez-Zâhirî, Zâhirî mezhebinin ikinci imamı, şair. Bkz. Saffet Köse, “İbn Dâvûd ez-Zâhirî”, **DİA**, C. XIX, 1999, s. 410-411.

⁷⁰ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ahmed et-Taberî el-Bağdâdî, Şafîî âlimi. Bkz. Ahmet Özel, “İbnü'l-Kâs”, **DİA**, C. XXI, 2000, s. 100-102.

Müslim el-İsfahânî⁷¹ (ö. 322/934) gibi ilk dönem islam alimleri kabul etmemişlerdir.⁷² İlgili alimlerin Kur'an'da mecaz olmadığına dair delilleri genel itibarıyla; mecazın yalan/yalanın kardeşi olduğu, söz söyleyen kişinin meramını dile getirme hususunda acze düştüğü durumlarda mecazın kullanıldığı, Kur'an'da mecazî ifadelerin varlığının kabul edildiği durumda Allah hakkında “mütecevviz” (mecaz yapan/konuşan) gibi bir sıfatın kullanılabileceği ve bu sayılanların Allah için muhal olduğu görüşlerine dayanır.⁷³

Kur'an'da mecazın varlığı tartışması yalnızca ilk dönemlerle sınırlı kalmamıştır. Takıyyuddîn İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye⁷⁴ (ö. 751/1350), Cemâleddîn el-Kâsımî⁷⁵ (ö. 1332/1914), Muhammed Emîn eş-Şinkî⁷⁶ (ö. 1974) gibi isimlerle bu tartışma günümüze kadar gelmiştir. İlgili isimler, gerek Kur'an'da Allah'ın zatı ve sıfatları gerekse diğer konularla alakalı olarak kullanılan ve mecaz olduğu iddia edilen ifadelerin mecaz olmadığı görüşünü dile getirmişlerdir.⁷⁷ İbn Teymiyye, Kur'an'da mecazı reddedenlerin başında gelmektedir.⁷⁸ İbn Teymiyye'nin, Kur'an'da mecaz olgusunu reddederken kullandığı argümanlardan biri şu şekildedir:

“Bu taksim (hakikat – mecaz ayrımı) üçüncü asrın bitiminden sonra ortaya çıkmış bir ıstılahtır. Sahabe ve tabiînden hiç kimse bu ıstılah hakkında bir şey söylememiştir. Mâlik⁷⁹, es-Sevrî⁸⁰, el-Evzâ'î⁸¹, Ebû Hanîfe⁸² ve Şâfi'î⁸³ gibi ilimde

⁷¹ Ebû Müslim Muhammed b. Bahr el-İsfahânî, Kur'an'da neshi kabul etmemesiyle tanınan müfessir ve Mu'tezile kelâmcısı. Bkz. Lütfullah Cebeli, “İsfahânî, Ebû Müslim”, **DİA**, C. XXII, 2000, s. 509.

⁷² Necat Akdeniz, **a.g.e.**, s.67; Abdulhamit Birişik, **a.g.m.**, s. 223.

⁷³ Seyfu'd-dîn 'Alî b. Muhammed el-Âmidî, **el-İhkâm fî 'Usûli'l-'Ahkâm**, haz. 'Abdu'r-rezzâk 'Afîfî, Beyrut, el-Mektebu'l-İslâmiyye, C. I, t.y., s. 48.

⁷⁴ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî, İslâm bilimlerinin birçok alanında eser vermiş Hanbelî âlimi. Bkz. H. Yunus Apaydın, “İbn Kayyim el-Cevziyye”, **DİA**, C. XX, 1999, s. 109-123.

⁷⁵ Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım ed-Dımaşkî, İlim ve fikir adamı, müfessir. Bkz. Ali Turgut, “Cemâleddîn el-Kâsımî”, **DİA**, C. VII, 1993, s. 311-312.

⁷⁶ Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr b. Abdilkâdir el-Cekenî el-Himyerî eş-Şinkî, Moritanya asıllı tefsir âlimi. Bkz. Erdoğan Baş, “Şinkî, Muhammed Emîn”, **DİA**, C. XXXIX, s. 172-173.

⁷⁷ Abdulhamit Birişik, **a.g.m.**, s. 223.

⁷⁸ Necat Akdeniz, **a.g.e.**, s. 75.

⁷⁹ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (ö. 179/795), Mâlikî mezhebinin imamı, büyük müctehid ve muhaddis. Bkz. Ahmet Özel, “Mâlik b. Enes”, **DİA**, C. XXVII, 2003, s. 506-513.

meşhur imamlardan hiç biri de. Hatta, el-Halîl⁸⁴, Sîbeveyh ve Ebû ‘Amr bin el-‘Alâ⁸⁵ gibi nahiv ve dil imamları dahi bir şey dememiştir.”⁸⁶

İbn Teymiyye buna ek olarak, lafızların birtakım anlamlara vaz‘edilmesi ve daha sonra bu anlamların dışında kullanılarak mecaz yapılmasını reddeder ve bu ilk vaz‘edilme işinin Ebû Hâşim el-Cübbâi’den⁸⁷ (ö. 321/933) önce kimse tarafından dile getirilmediğini belirtir.⁸⁸

Görüldüğü üzere İbn Teymiyye, selefi duruşunu mecaz konusunda da muhafaza etmiştir. Onun, Kur’an’da mecaz konusunda bu aşırı sayılabilecek tutumu, dönemin konjonktürüne bağlanabilir. İbn Teymiyye, mecaz bahane edilerek Kur’an metninin izin vermediği yorumların çıkarılmaması amacını gütmüş gibi görünmektedir. Muhammed Ali Sâbûnî’nin batıl tefsir sadedinde zikrettiği şu örnek bu konuyu daha açık bir hale getirecektir:

مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ (Birbirine kavuşan iki denizi salıverdi.)⁸⁹ O iki denizden maksat; Ali ve Fâtima’dır. يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ (O iki denizden inci ve mercan çıkar.)⁹⁰ İnci ve mercan ile kastedilen ise; Hasan ve Hüseyin’dir.⁹¹

⁸⁰ Ebû Abdillâh Süfyân b. Saîd b. Mesrûk es-Sevrî el-Kûfi (ö. 161/778), Kendi adıyla anılan fıkıh mezhebinin imamı, müfessir, muhaddis ve zâhid. Bkz. Recep Özdirek, Ali Hakan Çavuşoğlu, “Süfyân es-Sevrî”, **DİA**, C. XXXVIII, 2010, s. 23-28.

⁸¹ Ebû Amr Abdurrahmân b. Amr b. Yuhmid el-Evzâi (ö. 157/774), Evzâiyye mezhebinin kurucusu, fıkıh ve hadis âlimi. Bkz. Salim Ögüt, “Evzâi”, **DİA**, C. XI, 1995, s. 546-548.

⁸² Ebû Hanîfe Nu‘mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh (ö. 150/767), Hanefî mezhebinin imamı, büyük müctehid. Bkz. Mustafa Uzunpostalcı, “Ebû Hanîfe”, **DİA**, C. X, 1994, s. 131-138.

⁸³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî (ö. 204/820), Şâfiî mezhebinin imamı, büyük müctehid. Bkz. Bilal Aybakan, “Şâfiî”, **DİA**, C. XXXVIII, 2010, s. 223-233.

⁸⁴ Ebû Abdurrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhidî (el-Fürhûdî) (ö. 175/791), Nahiv ve aruzu sisteme kavuşturan ünlü dil ve edebiyat âlimi. Bkz. Tefvik Rüştü Topuzoğlu, “Halîl b. Ahmed”, **DİA**, C. XV, 1997, s. 309-312.

⁸⁵ Ebû Amr Zebbân b. el-Alâ’ b. Ammâr el-Mâzinî el-Basrî (ö. 154/771), Yedi kıraat imamından biri, Arap dili ve edebiyatı âlimi. Bkz. Tayyar Altıkulaç, “Ebû Amr b. Alâ”, **DİA**, C. X, 1994, s. 94-97.

⁸⁶ Ahmed b. Teymiyye, **Mecmû‘u’l-Fetâvâ**, haz., ‘Abdu’r-rahmân b. Muhammed b. Kâsım, Medine, Mucemma‘u’l-Melik Fahd li-Tıbbâ‘ati’l-Mushafî‘ş-Şerîf, C. VII, 2004, s. 89.

⁸⁷ Ebû Hâşim Abdüsselâm b. Muhammed b. Abdilvehhâb el-Cübbâi, Behşemiyye fırkasının reisi ve Mu‘tezile’nin büyük imamlarından biri. Bkz. Avni İlhan, “Ebû Hâşim el-Cübbâi”, **DİA**, C. XX, 1994, s. 146-147.

⁸⁸ İbn Teymiyye, **a.g.e.**, s. 90.

⁸⁹ Rahman suresi: 19.

⁹⁰ Rahman suresi: 22.

⁹¹ Muhammed ‘Alî es-Sâbûnî, **et-Tıbyân fi ‘Ulûmi’l-Kur’ân**, Beyrut, el-Mektebet’u-l ‘Asriyye, 2006, s. 160.

Yukarıda zikredilen örnekten de anlaşılacağı üzere, hiçbir lafzî/halî karine olmaksızın mecaz yoluna başvurup bu tarz yorumlar yapmak, Kur'an'a her istediğimizi söyletebilmemize yol açabilecektir.

1.3.2. Kur'an'da Mecazın Varlığını Kabul Edenler

Dilcilerin ve İslam alimlerinin çoğunluğu Kur'an'da mecazın/mecazî ifadelerin varlığını kabul etmektedirler. Mecaz kelimesinin ıstılâhî bir terim olarak belagat literatüründe kullanılmaya başlamasından önce de bazı dilcilerin eserlerinde kavramsal olarak mecaza işaret eden anlatımlara rastlanabilmektedir. Sîbeveyh⁹² (ö. 180/796) *وَاسْئَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا* (İçinde bulunduğumuz köye sor.)⁹³ ayetini misal olarak verdikten sonra bu ayette ihtisar yapıp köy halkının kastedildiğini belirtir.⁹⁴ Sîbeveyh, mecaz yerine “si‘atu’l-kelâm” (anlam genişlemesi) teribini kullanmıştır.⁹⁵ Görüldüğü üzere verilen bu misal daha sonra ıstılâhlaşacak olan mecaz-ı aklıye örnek teşkil etmektedir. Hicrî II. asrın ünlü dil bilginlerinden olan Ferrâ⁹⁶ (ö. 207/822) da ıstılâhî bir terim olarak mecazı zikretmeksizin tefsir kitabı olan Me‘âni’l-Kur‘ân’da çeşitli mecazî yorumlarda bulunmuş, mecaz kelimesi yerine “icâze” kelimesini kullanmıştır.⁹⁷

İbn Cinnî⁹⁸ (ö. 392/1002) ise dilde mecazın hakikatten daha çok olduğunu belirtip meseleye daha farklı boyutlar eklemiştir. İbn Cinnî’ye göre, *قَامَ زَيْدٌ* (Zeyd kalktı.), *قَعَدَ عَمْرُو* (Amr oturdu.), *اِنْطَلَقَ بَيْشَرٌ* (Bişr gitti.) gibi sözler mecaz içermektedir. Zira *قَامَ زَيْدٌ* cümlesindeki “kalkma” işinin tamamı Zeyd’den sudur etmemektedir. Aynı bakış açısını, *أَكَلَ فُلَانٌ الطَّعَامَ* (Falan, yemeği yedi.) cümlesinde de örnekleyerek

⁹² Ebû Bişr (Ebû Osmân, Ebü’l-Hasen, Ebü’l-Hüseyn) Sîbeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî, Arap dili gramerine dair zamanımıza ulaşan ilk hacimli eserin yazarı ve Basra nahiv mektebinin en önemli temsilcisi. Bkz. M. Reşit Özbalkçı, “Sîbeveyhi”, *DİA*, C. XXXVII, 2009, s. 130-134.

⁹³ Yusuf suresi: 82.

⁹⁴ Necat Akdeniz, *a.g.e.*, s. 33.

⁹⁵ Abdulhamit Birişik, *a.g.m.*, s. 224.

⁹⁶ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ’, Arap dili ve tefsir âlimi. Bkz. Zülfikar Tüccar, “Ferrâ, Yahyâ b. Ziyâd”, *DİA*, C. XII, 1995, s. 406-408.

⁹⁷ Abdulhamit Birişik, *a.g.m.*, s. 224.

⁹⁸ Ebü’l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsîlî el-Bağdâdî, Arap dili ve edebiyatı âlimi. Bkz. Mehmet Yavuz, “İbn Cinnî”, *DİA*, C. XIX, 1999, s. 397-400.

“yemek” cinsinin tamamının yenmediğini belirtip mecazî bir kullanım yapıldığını söylemiştir.⁹⁹

Yukarıda sayılan isimlere ek olarak; Ebû Zeyd el-Kureşî¹⁰⁰ (ö. 170/786), Ma‘mer b. Musennâ¹⁰¹ (ö. 209/824), Câhız¹⁰² (ö. 255/869), İbnu'l-Mu‘tez¹⁰³ (ö. 296/909) ve Abdülkâhir el-Cürcânî¹⁰⁴ (ö. 471/1078) gibi alimler Kur’an’da mecazın varlığını kabul etmiş ve eserlerinde bu konuya yer vermişlerdir.

1.3.3. Değerlendirme

Tartışmanın geneli incelendiğinde, Kur’an’da mecazın varlığı-yokluğu konusu filolojik boyutundan çok teolojik olarak ele alındığı söylenebilir. Kur’an’da mecazı reddedenleri bu görüşe ulaştıran sebebin çeşitli kelâmî/mezhebî kaygılar olduğu görülmektedir. Ancak; insanlara, insanların diliyle hitap eden bir kitap olan Kur’an’ın¹⁰⁵, yine insanların kendi aralarında sıklıkla kullandıkları mecazî ifadelerden hâlî olduğunu iddia etmek makul olmayacaktır. Abdülkâhir Cürcânî’nin şu mülahazası oldukça câlib-i dikkattir:

“Bir şey bilmedikleri hâlde tefsir ilmiyle uğraşan bazı kişiler, öteden beri mecaz ve temsile dayalı olarak kullanılan lafızları gözüktüğü gibi yorumlamayı âdet edinmişlerdir. Böyle yaparak âyetin anlamını bozarlar ve kastı iptâl ederler, kendilerini de, dinleyenlerini de belâgat noktalarını ve sözü üstün kılan tarafları bilmekten alıkoyarlar. Bir de tutup âyetteki i’rap ihtimallerini saymaya başladılar mı faydasız yere bir sürü şey zikrederler. İşte

⁹⁹ Necat Akdeniz, **a.g.e.**, s. 40-41.

¹⁰⁰ İbn Ebû'l-Hattâb diye de anılan ve Cemheretü eş‘âri'l-‘Arab adlı eseriyle tanınan edip. Bkz. M. Sadi Çöğenli, “Cemheretü Eş‘âri'l-‘Arab”, **DİA**, C. VII, 1993, s. 324-325.

¹⁰¹ Ebû Ubeyde Ma‘mer b. el-Müsennâ et-Teymî el-Basrî, Arap dili ve edebiyatı, tefsir, ahbâr ve nesep âlimi. Bkz. Süleyman Tülücü, “Ma‘mer b. Müsennâ”, **DİA**, C. XXVII, 2003, s. 551-552.

¹⁰² Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz el-Kinânî, Arap edebiyatının en büyük nesir yazarlarından ve Mu‘tezile kelâmcılarından biri. Bkz. Ramazan Şeşen, “Câhiz”, **DİA**, C. VII, 1993, s. 20-24.

¹⁰³ Ebû'l-Abbâs Abdullâh b. Muhammed el-Mu‘tezz-Billâh b. Ca‘fer el-Mütevekkil-Alellâh el-Abbâsî, Abbâsî halifesi, edip, münekkit ve şair. Bkz. İsmail Durmuş, “İbnü'l-Mu‘tez”, **DİA**, C. XXI, 2000, s. 143-147.

¹⁰⁴ Ebû Bekr Abdülkahir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî, Arap dil bilgini ve edebiyat nazariyatçısı. Bkz. Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Abdülkahir el-Cürcânî”, **DİA**, C. I, 1988, s. 247-248.

¹⁰⁵ Bkz. İbrahim suresi: 4, Yusuf suresi: 2, Nahl suresi: 103, Şuara suresi: 195, Zümer suresi: 28, Fussilet suresi: 3, Şûrâ suresi: 7, Zuhuruf suresi: 3, Ahkaf suresi: 12.

orada açtıkları cehalet kapısından ve çaktıkları dalalet çakmağından neyi istersen görürsün.”¹⁰⁶

Ayrıca Ernest Renan’ın¹⁰⁷ (ö. 1892) “Dilin Kökeni Üzerine” adlı eserindeki şu tespiti de mecazın dil olgusu içerisindeki önemini gözler önüne sermektedir:

Taşıma (transport) veya metafor (mecaz), dilin oluşumunda başlıca yoldu. Dilde bir analogi (örnekseme) bir diğerine yol açtı ve böylece kelimelerin anlamı en kaprisli görünen tarzda bir seyir izledi; ilk anlamları çoğunlukla ortadan kalktı ve ancak türetilmiş kabullerde varlıklarını sürdürme imkânı buldu. Dolayısıyla, meselâ Fransızca, Almanca, Rusça, Urduca, Farsça gibi dillerin meydana getirdiği bu olağanüstü çeşitliliğe uzaktan bakıldığında apaçık bir şekilde tek bir kökten çıkmış, sonra giderek farklılaşmış olan bölge dillerinin aynı dil ailesine üye olduğu teşhis edilemez ve sadece en dikkatli bilim onların kardeşliğini yeniden ortaya çıkarabilir. Her halk, iç özelliklerine ve çevresindeki tabiata göre değişen ilişkilendirmelere göre metaforlar yaratır; Kuzey halklarını yönlendiren analogiler, Güney halklarının idealar arasında kurduğu çağrışımları yöneten analogilerden farklıdır ve türetimlerin –ki bunların bir kısmı kesinlikle içinden çıkılmaz bir hâle gelmiştir- bu tuhaf dokusu da böyle oluşur.”¹⁰⁸

Hakikat, mecaz, mecazın kısımları, Kur’an’da mecazın olup olmadığı tartışmasından sonra tezimizin asıl odak noktası olan istiâre ve istiârenin çeşitlerine dair lugavî ve ıstılâhî kavramların incelenmesine geçilecektir.

1.4. İSTİÂRE

Beyan ilminin en önemli konularından biri olan istiâre (الاستِعَارَةُ) lugavî olarak; اسْتَعَارَ fiilinin mastarı olup, bir şeyi kaldırmak, onu bir yerden alıp başka bir

¹⁰⁶ ‘Abdu’l-Kâhir el-Cürcânî, **Delâilü’l-İ’câz Sözdizimi ve Anlambilim**, Çev: Osman Güman, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2008, s. 266.

¹⁰⁷ Fransız şarkiyatçısı, dil âlimi, tarihçi ve edip. Bkz. Faruk Bilici, “Renan, Ernest”, **DİA**, C. XXXIV, 2007, s. 568-571.

¹⁰⁸ Ernest Renan, **Dilin Kökeni Üzerine**, Çev: Dr. Atakan Altınörs, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, 2011, s. 84.

yere koymak veya bir şeyden faydalanmak üzere onu ödünç olarak istemek anlamlarına gelmektedir.¹⁰⁹

Istılâhî olarak ise; bir lafzın müşabehet alâkası ile ve aslî anlamının kastedilmesine engel olan bir karîne sebebiyle hakiki manasının dışında kullanılmasına denir.¹¹⁰ İstiâre, alâkası teşbih olan mecazdır ve teşbihe dayanır. Bu sebeple “müşebbehün bih ya da müşebbehten birinin söylenmediği teşbih” şeklinde de tarif edilmiştir.¹¹¹

Örneğin, رَأَيْتُ أَسَدًا فِي الْحَرْبِ (Savaşta bir aslan gördüm.) cümlesinde kastedilen şudur: “رَأَيْتُ رَجُلًا شَجَاعًا كَأَلَسَدِ فِي الْحَرْبِ” (Savaşta aslan gibi cesur bir adam gördüm.) Bu cümlede; müşebbeh, teşbih edatı ve vech-i şebeh hazfedilmiş, sadece müşebbehün bih kalmış ve bu teşbih istiâreye dönüşmüştür.¹¹² Burada, en önemli vasfı cesurluk olan “aslan” ile savaş meydanında savaşılan adam arasında müşâbehet alâkası vardır. Hakiki anlamın alınmasına engel olan karîne ise yırtıcı bir hayvan olan “aslanın” gerçek anlamda savaş meydanında savaşmayacağıdır.

الر كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ (Elif, lâm, râ. Bu, insanları karanlıklardan aydınlığa, Azîz ve Hamîd olan Allah’ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır.)¹¹³ İlgili ayette الظُّلُمَاتِ (karanlıklar) ve النُّورِ (aydınlık) kelimeleri asıl anlamlarının dışında kullanılmıştır. İstiâredeki alâka, الضَّلَالِ (sapıklık) ile karanlıklar ve الِهْدَى (hidâyet) ile aydınlık arasındaki münasebettir. Dolayısıyla anlam, “sapıklıktan hidâyete çıkarman için” olmaktadır.¹¹⁴

Behçet Necatigil’in (ö. 1979) aşağıdaki şiiri de istiâre sanatını hâvîdir:

¹⁰⁹ Ebu'l-Fadl Cemâlu'd-dîn Muhammed b. Mukrim İbn Manzûr el-İfrîkî el-Mısırî, **Lisânu'l-'Arab**, Beyrut, Dâru Sâdır, C. IV, t.y., s. 618-619; Ahmed el-Hâşimî, **a.g.e.**, s. 318; Nusrettin Bolelli, **a.g.e.**, s. 90, M. Kaya Bilgegil, **a.g.e.**, s. 154.

¹¹⁰ es-Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 369; el-Kazvînî, **a.g.e.**, s. 212, Ahmed el-Hâşimî, **a.g.e.**, s. 318; Ahmed el-Kallâş, **a.g.e.**, s. 73; Menemenlizâde Mehmet Tâhir, **a.g.e.**, s. 150; M. Kaya Bilgegil, **a.g.e.**, s. 154; Cüneyt Eren, M. Vecih Uzunoğlu, **Belâgat: Arap Edebiyatında Edebî Sanatlar**, İzmir, Sütün Yayınları, 2006, s. 151; M. A. Yekta Saraç, **a.g.e.**, s. 118.

¹¹¹ Ali Bulut, **a.g.e.**, s. 207.

¹¹² **A.e.**, a.y.

¹¹³ İbrahim suresi: 1.

¹¹⁴ Nusrettin Bolelli, **a.g.e.**, s. 93.

*“Büyükler gidince çocuklar küçükse onlar da ölmeli
Çünkü kendi evlerinden gayrı evler el evleri. (Behçet Necatigil)*

Bu dizelerde “gidince” kelimesi “ölünce” anlamı taşımaktadır. Ölmek, gitmeye benzetilmiş ama bu benzetmede ölmek lafzının zikredilmemesiyle gitmek, ölmenin manasını bütünüyle üstlenmiş, yani ölmek anlamını karşılar olmuştur. Müşebbeh zikredilmediği için burada açık istiâre vardır. Bu lafzın gerçek anlamının kastedilmediğini gösteren ipucu, yani karîne-i mânia mısra sonundaki “onlar da ölmeli” ibaresidir.”¹¹⁵

Açık ifadelerden daha tesirli olan ve ifadelere edebî güzellik katan istiâre, günlük hayatta/günlük konuşmalarda da sıklıkla kullanılmaktadır. Buna göre; “aslan” cesuru, “tilki” kurnazı, “çakal” dalavereciyi, “Nemrut” kötüyü/inatçıyı bu yolla ifade etmektedir.¹¹⁶

1.4.1. İstiârenin Rükünleri

İstiârenin dört temel rüknü bulunmaktadır:

1) Müsteâr minh (المُسْتَعَارُ مِنْهُ) : Kendisinden anlam ödünç alınan lafızdır. Teşbihteki “müşebbehün bih”in karşılığıdır.

ii) Müsteâr leh (المُسْتَعَارُ لَهُ) : Kendisine anlam ödünç verilen lafızdır. Teşbihteki “müşebbeh”in karşılığıdır. Müsteâr minh ve müsteâr leh’e istiârenin iki tarafı (طَرَفَا الإِسْتِعَارَةِ) denir.

iii) Müsteâr (المُسْتَعَارُ) : Nakledilen/ödünç alınan lafız.

iv) Câmi (الْجَامِعُ) : İki anlam arasındaki ilgi yani vech-i şebehtir.¹¹⁷

¹¹⁵ M. A. Yekra Saraç, **a.g.e.**, s. 123.

¹¹⁶ M. Kaya Bilgegil, **a.g.e.**, s. 156.

¹¹⁷ Ahmed el-Hâşimî, **a.g.e.**, s. 319; M. Kaya Bilgegil, **a.g.e.**, s. 158; Ali Bulut, **a.g.e.**, s. 207-208; Nusrettin Bolelli, **a.g.e.** s. 91-92.

1.4.2. İstiâre Çeşitleri

İstiârenin çeşitlere ayrılması hususunda farklı metotlar takip edilmiştir. Belâgat kitaplarındaki istiâre taksimatına bakıldığında; bazı yazarların istiârenin bir türü olarak kabul ettiğini, diğerlerinin müstakil bir tür olarak görmediği mülhaza edilmektedir.¹¹⁸ İstiârenin çeşitleri verilirken bu ihtilaftan kaçınıp tekdüzeliği sağlayabilmek adına M. Kaya Bilgegil'in "Edebiyat ve Bilgi Teorileri: Belâgat" isimli kitabındaki taksimatı göz önünde bulundurulacaktır.¹¹⁹ Ancak belagât kitaplarının ekseriyetinde ayrı bir başlık altında ele alınan, kullanılan kelimenin türüne göre istiâre çeşitleri (istiâre-i asliyye ve istiâre-i tebeiyye) maddesi Bilgegil'in taksimatına eklenecektir.

1.4.2.1. Lafzın Bir veya Birden Çok Oluşuna Göre İstiâre Çeşitleri

İstiârenin gerçekleştiği lafzın bir ya da birden çok olmasına göre istiâre iki kısma ayrılır. Bir kelimedede gerçekleşen istiâreye "müfred istiâre", birden fazla kelimedede gerçekleşen istiâreye ise "mürekkeb/temsîlî istiâre" denir.¹²⁰

1.4.2.1.1. Müfred İstiâre

Müfred istiâre; istiâre-i tasrîhiyye ve istiâre-i mekniyye olmak üzere iki kısma ayrılır.

¹¹⁸ Bkz. Günay Çelikelden, "Teşbih" ve "İstiâre"nin Belâgat Kitaplarındaki Görünümü Üzerine", **Türklük Bilimi Araştırmaları**, C. XXXV, 2014, s. 76-78.

¹¹⁹ Türk edebiyatında ilm-i beyân konusunu ele alan eski belâgat kitaplarında istiare farklı biçimlerde sınıflandırılmış, Cumhuriyet döneminde yazılan edebî sanatlarla ilgili eserlerde de genellikle bunlardan biri tekrar edilmiştir. İstiârenin en tutarlı tasnifini ve alt başlıklarını M. Kaya Bilgegil vermiştir. (bkz. İsmail Durmuş, İskender Pala, "İstiare", **DİA**, C. XXIII, 2001, s. 317.)

¹²⁰ M. Kaya Bilgegil, **a.g.e.**, s. 158.

1.4.2.1.1.1 İstiâre-i Tasrîhiyye/Musarraha

Müşebbehün bih'in açıkça zikredilip, müşebbeh'in hazfedildiği istiâre türüdür.¹²¹ Türkçe'de istiâre-i tasrîhiyye'ye, açık istiâre ismi verilmektedir.

Mehmet Akif Ersoy'un (ö. 1936) "Çanakkale Şehitleri" isimli şiirinin şu mısrasında istiâre-i tasrîhiyye kullanılmıştır:

Vurulup tertemiz alnından, uzanmış yatıyor.

Bir hilâl uğruna ya Rab, ne güneşler batıyor.

Şair, Çanakkale'de şehit düşen askerleri güneşe benzetmiştir. Ancak yalnızca kendisine benzetilen öge olan "güneş" kelimesi zikredildiği için bu mısrada istiâre-i tasrîhiyye bulunmaktadır.¹²²

Övdüğü bir kişi ile karşılaşp, onunla kucaklaştığı sırada el-Mütenebbî'nin¹²³ (ö. 354/ 965) söylediği şu beyit de istiâre-i tasrîhiyye'ye örnek teşkil etmektedir:

فَلَمْ أَرَ قَبْلِي مَنْ مَشَى الْبَحْرُ نَحْوَهُ وَلَا رَجُلًا قَامَتْ تُعَانِقُهُ الْأُسْدُ

Görmedim kendimden önce, denizin kendisine doğru yürüdüğü bir kişi;

Ve yine görmedim; bir adam ki, aslanların kendisiyle kucaklaştığı.

Bu beyitte, cömertliği kastedilen kişi için الْبَحْرُ (deniz) ve cesurluğu kastedilenler için de الْأُسْدُ (aslanlar) kelimeleri kullanılarak istiâre-i tasrîhiyye yapılmıştır.¹²⁴

إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ (Bizi doğru yola ilet.)¹²⁵ Fâtiha suresinin ilgili ayetinde ise "İslam" doğru yola (الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ) benzetilerek istiâre-i tasrîhiyye sanatı icrâ edilmiştir.

¹²¹ es-Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 373; el-Kazvînî, **a.g.e.**, s. 213; Ahmed el-Hâşimî, **a.g.e.**, s. 327.

¹²² Ali Bulut, **a.g.e.**, s. 208.

¹²³ Ebü't-Tayyib Ahmed b. el-Hüseyn b. el-Hasen b. Abdissamed el-Cu'fî el-Kindî el-Mütenebbî, Arap şairi. Bkz. İsmail Durmuş, "Mütenebbî", **DİA**, C. XXXII, 2006, s. 195-200.

¹²⁴ 'Alî el-Cârim, Mustafâ Emîn, **a.g.e.**, s. 75.

¹²⁵ Fâtiha suresi: 6.

1.4.2.1.1.2 İstiâre-i Mekniyye

Müşebbehün bih'in lafzının hazfedilip/açıkça zikredilmeyip kendisi ile ilgili bir hususla/unsurla ona işaret edilen istiâre türüdür.¹²⁶ Türkçe'de istiâre-i mekniyye'ye kapalı istiâre denilmektedir.

İstiklal marşındaki şu mısra istiâre-i mekniyye sanatını hâvîdir:

Çatma kurban olayım çehreni ey nazlı hilâl!

Şair; bayrağı insana benzetmekte, ancak kendisine benzetilen ögeyi zikretmeksizin ona ait bir özellik olan “çehrenin çatılmasını” belirtmektedir.¹²⁷

Hutbelerinin bir tanesinde el-Haccâc'ın¹²⁸ (ö. 95/714) söylediği şu söz de istiâre-i mekniyye'ye örnek teşkil etmektedir:

إِنِّي لَأَرَى رُؤُوسًا قَدْ أُيْنَعَتْ وَحَانَ قِطَافُهَا وَإِنِّي لَصَاجِبُهَا (Olgunlaşmış ve koparılmış vakti gelmiş bazı kafalar görüyorum. Şüphesiz o kafaları koparacak olan da benim.)¹²⁹

el-Haccâc'ın bu sözünde zikri geçen “bazı kafalar” meyvelere benzetilmiştir. Cümlelerin takdiri şu şekildedir: “إِنِّي لَأَرَى رُؤُوسًا كَالنَّمْرَاتِ قَدْ أُيْنَعَتْ” (Ben olgunlaşmış meyveler gibi kafalar görüyorum.) Müşebbehün bih hazfedilip, ona ait bir özellik olan أُيْنَعَتْ (olgunlaştı) fiili zikredilerek istiâre-i mekniyye yapılmıştır.¹³⁰

قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا (Dedi ki: “Rabbim! Şüphesiz kemiklerim zayıfladı ve başım yaşlılık alevi ile tutuştu.”)¹³¹ İlgili ayette “baş” yakıtı benzetilmiştir. Ancak müşebbehün bih durumunda olan yakıt kelimesi hazfedilmiş ve

¹²⁶ es-Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 373; el-Kazvînî, **a.g.e.**, s. 213; Ahmed el-Hâşimî, **a.g.e.**, s. 327.

¹²⁷ Ali Bulut, **a.g.e.**, s. 209.

¹²⁸ Ebû Muhammed el-Haccâc b. Yûsuf b. el-Hakem es-Sekafî, Zalim lakabıyla meşhur Emevî valisi. Bkz. İrfan Aycan, “Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî”, **DİA**, C. XIV, 1996, s. 427-428.

¹²⁹ ‘Alî el-Cârim, Mustafâ Emîn, **a.g.e.**, s. 75.

¹³⁰ Nusrettin Bolelli, **a.g.e.**, s. 95-96.

¹³¹ Meryem suresi: 4.

اِسْتَعْلَى (tutuştı) fiiliyle hazfedilen bu kelimeyle işaret edilerek istiâre-i mekniyye sanatı icrâ edilmiştir.

Bu noktada, istiâre-i mekniyye ile irtibatı bulunan “tahyîliyye” kavramını açıklamak yerinde olacaktır:

“Kapalı istiârelerde, müşebbehün bih’in kavranmasına karine olup benzetmenin mânâsını tasavvur ettiren sözlere “tahyîlî istiâre” [istiâre-i tahyîliyye] denir.

Coşkun dereleri, ağır başlı büyük nehirleri, köpüre köpüre akan selleri, dumanlı dağ başlarını, yeşil ovaları, sararmış tarlaları gördüler.

A. Hamdi Tanpınar

cümlesinde “ağır başlı” sözü “büyük nehirler”in insana benzetildiğini düşündürüyor. İşte kapalı istiârenin karinesi olan bu söz; eski kitapların verdiği bilgiye göre, tahyîli istiâredir.”¹³²

1.4.2.1.2. Mürekkeb/Temsîlî İstiâre

Terkibin, müşâbehet alâkasından dolayı, asıl anlamını kastetmeye engel olan bir karîne ile vaz’edildiği anlamın dışında kullanılmasına mürekkeb istiâre/istiâre-i temsîliyye denir.¹³³ Bu istiâre türü, birden fazla kelime ile ifade edilen bir durumu, onun benzerine ya da bazı yönlerden onu andıran bir surete benzetme ve bunlardan ilki yerine ikincisini kullanma ile meydana gelir.¹³⁴

Gizli gizli iş yapan bir kişi hakkında söylenen “saman altından su yürütüyor”, kararsız bir kişi için söylenen “bir ileri gelip bir geri çekiliyor” ve sevilen kimse veya sevilen bir iş yüzünden gelecek sıkıntılara katlanmayı ifade eden “gülü seven dikenine katlanır” tabirleri mürekkeb/temsîlî istiâre kullanımlarına örnektir.¹³⁵

¹³² M. Kaya Bilgegil, **a.g.e.**, s. 162.

¹³³ el-Kazvîni, **a.g.e.**, s. 231; Ahmed el-Hâşimî, **a.g.e.**, s. 349; ‘Alî el-Cârim, Mustafâ Emîn, **a.g.e.**, 98

¹³⁴ Ali Bulut, **Belâgat Terimleri Sözlüğü**, s. 204.

¹³⁵ **A.e.**, a.y., M. Kaya Bilgegil, **a.g.e.**, s. 162.

Mütenebbî'nin, güzel şiiri anlamamanın zevkinden mahrum olan kişi hakkında söylediği şu beyitte istiâre-i temsiliyye sanatı icrâ edilmiştir:

وَمَنْ يَكُ ذَا فَمِ مَرِيضٍ يَجِدُ مُرًّا بِهٖ الْمَاءَ الزُّلَالَا

*Her kim ki, sahiptir acı ve hastalıklı bir ağza
Tatlı suyu bile bulur, acı olarak*¹³⁶

İlgili beyitte şair, edebi zevkten mahrum olmaları sebebiyle şiirini anlayamayan/kötüleyen kişileri, ağzında acılık olduğu için tatlı su bile içse onu acı sanan kimseye benzetmiştir.

Elde edilmesi imkansız olan bir şeyde ısrar eden kişi hakkında söylenen: أَنْتَ (Sen, küle üflüyorsun.)¹³⁷, tembellik ettiği için başarısız olan kişiye söylenen: أَنْتَ تَحْصُدُ مَا زَرَعْتَ (Ektiğini biçersin/Ne ekersen onu biçersin.)¹³⁸ vb. mesellerde de istiâre-i temsiliyye vardır.

... رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا ... (Rabbimiz, üzerimize sabır yağdır!)¹³⁹ İlgili ayette de istiâre-i temsiliyye vardır. Sabır dökülmesi, bir vücut üzerine su dökülüp tüm vücuda serinlik, esenlik ve sükûnet vermesi durumuna benzetilmiştir.¹⁴⁰

1.4.2.2. Tarafların Bir Şeyde Birleşip Birleşmemesine Göre İstiâre Çeşitleri

İstiârede taraflar bir şeyde birleşebilir ya da birleşmez. Buna göre istiâre iki kısma ayrılır:¹⁴¹

¹³⁶ Besyûnî, **a.g.e.**, s. 225; ‘Alî el-Cârim, Mustafâ Emîn, **a.g.e.**, s. 97.

¹³⁷ ‘Alî el-Cârim, Mustafâ Emîn, **a.g.e.**, s. 99.

¹³⁸ **A.e.**, a.y.

¹³⁹ Bakara suresi: 250.

¹⁴⁰ Nusrettin Boilelli, **a.g.e.**, s. 139.

¹⁴¹ M. Kaya Bilgegil, **a.g.e.**, s. 165.

1.4.2.2.1. İstiâre-i Vifâkiyye

Tarafeynin (benzeyen ve benzetilen) bir şeyde birleştiği istiâre türüdür.¹⁴² Servetini kaybettikten sonra durumunu düzelterip tekrar paraya kavuşan bir kişiden “batmış iken dirildi” diye söz edilmesi, istiâre-i vifâkiyye’ye örnek teşkil eder. Zira “dirilme” ile “para” insanda birleşebilir.¹⁴³

أَوْ مَنْ كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ (Ölü iken dirilttiğimiz kimse ... gibi olur mu?)¹⁴⁴ Ayette هَدَيْنَاهُ (Onu hidayete erdirdik) anlamında kullanılan أَحْيَيْنَاهُ (Onu dirilttik) ifadesinde istiâre-i vifâkiyye misali olarak zikredilebilir. Burada hem “hidayete erdirme” hem de diriltme” Allah’ta birleşmektedir.¹⁴⁵

1.4.2.2.2. İstiâre-i İnâdiyye

Benzeyen ve benzetilenin bir şeyde birleşmesinin mümkün olmadığı istiâre türüdür.¹⁴⁶ Mevcut olduğu halde faydası olmayan bir şeyden “yok” şeklinde bahsedilmesi istiâre-i inâdiyye’ye örnektir. Zira, “mevcut” ve “yok” bir nesnede birleşmez.¹⁴⁷

İstiâre-i vifâkiyye başlığı altında zikri geçen En‘am suresinin 122. ayeti, istiâre-i inâdiyye için de örnek teşkil etmektedir. Şöyle ki; ilgili ayette dalâlet ölümüne benzetilmiştir. Bir kişide hem ölümün hem de dalâletin bir arada olması mümkün değildir. Dolayısıyla istiâre-i inâdiyye de mevcuttur.¹⁴⁸

¹⁴² Ahmed el-Hâşimî, **a.g.e.**, s. 342.

¹⁴³ M. Kaya Bilgegil, **a.g.e.**, s. 165.

¹⁴⁴ En‘am suresi: 122.

¹⁴⁵ Ahmed el-Hâşimî, **a.g.e.**, s. 342.

¹⁴⁶ **A.e.**, a.y.

¹⁴⁷ M. Kaya Bilgegil, **a.g.e.**, s. 165.

¹⁴⁸ Ahmed el-Hâşimî, **a.g.e.**, s. 342.

1.4.2.3. Taraflara Ait Özelliklerin Söylenip Söylenmemesine Göre İstiâre Çeşitleri

Taraflara ait özelliklerin söylenip söylenmemesine göre istiâre çeşitleri üç başlıkta incelenir:

1.4.2.3.1. İstiâre-i Mutlaka

İçerisinde müşebbehün bih ve müşebbeh ile ilgili hiçbir özelliğin zikredilmediği istiâre türüdür.¹⁴⁹ Bayram çocukları için: “Şu çiçeklere bak!” denilmesi istiâre-i mutlaka’ya örnektir.¹⁵⁰

إِنِّي شَدِيدُ الْعَطَشِ إِلَى لِقَائِكَ (Seninle görüşmeye çok susamışım.)¹⁵¹ Bu cümlede الْإِشْتِيَاقُ (iştihak/şevk), الْعَطَشُ (susamak) kelimesine benzetilmiştir. Karîne ise, إِلَى لِقَائِكَ ibaresidir. İlgili cümlede istiâre-i mutlaka vardır.¹⁵²

1.4.2.3.2. İstiâre-i Mücerrede

İçerisinde müşebbeh’e uygun bir özelliğin zikredildiği istiâre türüdür.¹⁵³ Çocuklar için: “Çiçekler el ele yürüyor.” denilmesi istiâre-i mücerrede’ye örnektir. Zira el ele yürümek, çiçeğin (müşebbehün bih) değil çiçeğe benzeyen insanların (müşebbeh) özelliğidir.¹⁵⁴

رَأَيْتُ بَحْرًا عَلَى فَرَسٍ يُعْطِي (Atın üzerinde, bağıştta bulunan/bağış yapan bir deniz gördüm.) İlgili cümlede “bağıştta bulunmak” denizin (müşebbehün bih) değil,

¹⁴⁹ A.e., s. 346.

¹⁵⁰ İsmail Durmuş, İskender Pala, a.g.m., s. 317.

¹⁵¹ ‘Alî el-Cârim, Mustafâ Emîn, a.g.e., s. 91.

¹⁵² A.e., s. 92.

¹⁵³ Ahmed el-Hâşimî, a.g.e., s. 346.

¹⁵⁴ İsmail Durmuş, İskender Pala, a.g.m., s. 317.

adamın (müşebbeh) bir özelliğidir. Dolayısıyla bu cümlede istiâre-i mücerrede vardır.¹⁵⁵

1.4.2.3.3. İstiâre-i Müreşşeha

İçerisinde müşebbehün bih'e uygun bir özelliğin zikredildiği istiâre türüdür.¹⁵⁶ “Türk kuşu kuvvetli kanatlarıyla havayı yarıyordu.” cümlesinde uçak (müşebbeh) kuşa (müşebbehün bih) benzetilmiş ve müşebbehün bih'e uygun bir özellik olan “kanat” zikredilerek istiâre-i müşerreha yapılmıştır.¹⁵⁷

أُولَئِكَ الَّذِينَ اسْتَرَوْا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ (İşte onlar, hidayete karşılık dalâleti satın alanlardır. Fakat bu ticaretleri kazançlı olmamıştır.)¹⁵⁸ Ayyette, müşebbehün bih olan “satın almak”, اِخْتِيَار (tercih etmek) anlamında kullanılmıştır. فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ (Bu ticaretleri kazançlı olmamıştır.) ibaresi ile müşebbehün bih'e uygun bir özellik zikredilmiş ve istiâre-i müreşşeha yapılmıştır.¹⁵⁹

1.4.2.4. İstiâre Ögesinin Yaygın veya Nadir Olarak Kullanımına Göre İstiâre Çeşitleri

İstiâre, câmi‘ (teşbihteki vech-i şebeh’in karşılığı) ögenin açık ya da kapalı olması durumuna göre iki kısımda incelenir:

1.4.2.4.1. İstiâre-i Âmmiyye

Câmi‘ ögenin açık olup, herhangi bir araştırmaya ihtiyaç duyulmaksızın herkes tarafından anlaşılabilen istiâre türüdür.¹⁶⁰ İstiâre-i âmmiyye'ye, istiâre-i

¹⁵⁵ Ahmed el-Hâşimî, **a.g.e.**, s. 346.

¹⁵⁶ **A.e.**, a.y.

¹⁵⁷ İsmail Durmuş, İskender Pala, **a.g.m.**, s. 317.

¹⁵⁸ Bakara suresi: 16.

¹⁵⁹ Ahmed el-Hâşimî, **a.g.e.**, s. 346.

¹⁶⁰ **A.e.**, s. 345.

mübtezele de denilmektedir. Türkçe’de ise “alışılmış istiâre” sözü ile karşılanmıştır.¹⁶¹

رَأَيْتُ أُسْدًا يَزْمِي (Ok atan bir aslan gördüm.) cümlesinde “aslan” kelimesi ile kastedilenin “cesur bir kişi” olduğu açıktır ve herkes tarafından kolayca anlaşılabilir.

1.4.2.4.2. İstiâre-i Hâssiyye

Câmi‘ ögenin kapalı olup, herkes tarafından kolayca anlaşılamayan daha çok seçkin insanlar tarafından idrak edilebilen istiâre türüdür.¹⁶² İstiâre-i hâssiyye’ye, istiâre-i garîbe de denilmektedir. Türkçe’de “alışılmamış istiâre” sözü ile karşılanmıştır.¹⁶³

Şair Küseyyir’in¹⁶⁴ (ö. 105/723) şu beyti bu istiâre türünü hâvîdir:

غَمْرُ الرِّدَاءِ إِذَا تَبَسَّمَ ضَاحِكًا غَلَقْتُ لِضِحْكَتِهِ رِقَابُ الْمَالِ

Sevinip tebessüm ettiğinde elbisesi boldur.

Bir gülüşünde bütün malını bağışlar.

İlgili beyitte الرِّدَاءِ (elbise) kelimesi, “iyilik” anlamında kullanılmıştır. Zira elbise kişinin bedenini korurken, iyilik de onurunu korur. “Elbise” kelimesinin “iyilik” anlamında kullanıldığının karînesi غَمْرُ lafzının muzaf olarak kullanılmasıdır. Zira غَمْرُ lafzı elbiseye değil mala ait bir özelliktir. Örnekte görüldüğü üzere buradaki istiâre herkes tarafından kolayca anlaşılabilir bir istiâre türü değildir.¹⁶⁵

1.4.2.5. Kullanılan Kelimenin Türüne Göre İstiâre Çeşitleri

İstiâre, benzetmede kullanılan kelimenin türüne göre iki kısımda incelenir:

¹⁶¹ M. Kaya Bilgegil, **a.g.e.**, s. 167.

¹⁶² Ahmed el-Hâşimî, **a.g.e.**, s. 345.

¹⁶³ M. Kaya Bilgegil, **a.g.e.**, s. 167.

¹⁶⁴ Ebû Sahr (Ebû Cum‘a) Küseyyir b. Abdîrahmân (b. Ebî Cum‘a) b. el-Esved el-Huzâî, Arap platonik aşk şairi. Bkz. Mustafa Çuhadar, “Küseyyir”, **DİA**, C. XXVI, 2002, s. 575-576.

¹⁶⁵ Ali Bulut, **a.g.e.**, s. 192-193.

1.4.2.5.1. İstiâre-i Asliyye

Kendisinde istiâre yapılan lafzın, camid (türeilmemiş) bir isim olduğu istiâre türüdür.¹⁶⁶ Cesur bir kişi için “aslan” ya da kurnaz birisi için “tilki” ifadelerinin söylenmesi bu istiâre türüne örnektir.

et-Tihâmî (ö. 416/1025) oğluna ağıt yakarken şöyle demiştir:

يَا كَوْكَبًا مَا كَانَ أَقْصَرَ عُمْرَهُ وَكَذَاكَ عُمْرُ كَوَاكِبِ الْأَسْحَارِ

Ey çok kısa ömürlü olan yıldız!

*Seher yıldızlarının ömrü de işte böyledir.*¹⁶⁷

Yukarıda beyitte şair, oğlunu yıldıza benzeterek istiâre yapmıştır. İlgili istiâre camid bir isim ile (yıldız) yapıldığı için istiâre-i asliyye olarak adlandırılır.

لِنُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ (İnsanları, karanlıklardan aydınlığa çıkarman için...)¹⁶⁸ Ayette; hidayet, aydınlığa/nura benzetilerek istiâre-i asliyye yapılmıştır.

1.4.2.5.2. İstiâre-i Tebeiyye

Kendisinde istiâre yapılan lafzın; müştak (türemiş) bir kelime , fiil ve türevleri ya da harf olduğu istiâre türüdür.¹⁶⁹ “Temiz yüzü güzel ahlâkını söylüyor.” cümlesinde “gösterme” işi “söylemeye” benzetilmiştir. İstiâre fiil üzerinde gerçekleştiği için, istiâre-i tebeiyye kapsamına dahil olmuştur.¹⁷⁰

وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاخَ (Musa'nın öfkesi geçince, levhaları aldı.)¹⁷¹ Ayette; öfkenin geçmesi/bitmesi (السُّكُوتِ), susmaya (إِنْتِهَاءِ الْغَضَبِ),

¹⁶⁶ ‘Alî el-Cârim, Mustafâ Emîn, **a.g.e.**, s. 84.

¹⁶⁷ **A.e.**, s. 86.

¹⁶⁸ İbrahim suresi: 1.

¹⁶⁹ ‘Alî el-Cârim, Mustafâ Emîn, **a.g.e.**, s. 84.

¹⁷⁰ Ali Bulut, **a.g.e.**, s. 201.

¹⁷¹ A‘raf suresi: 154.

benzetilmiştir. Daha sonra السُّكُوت kelimesinden “انْتَهَى” anlamında “سَكَتَ” kelimesi türetilmiş ve istiâre-i tebeiyye yapılmıştır.¹⁷²

Yukarıda zikredilen istiâre çeşitlerine ek olarak; lafzın, alay etme amacıyla gerçek anlamının zıddının kastedilmesiyle gerçekleşen istiâre türüne “*istiâre-i tehakkümiyye*” adı verilir. فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ (Onlara acı bir azabı müjdele.)¹⁷³ Ayette, فَأَنْذِرْهُمْ (Onları uyar) ifadesi yerine, tehekküm amacıyla zıddı kastedilerek güzel haberleri bildirmede kullanılan فَبَشِّرْهُمْ ifadesi kullanılmıştır.

Yine gerçek anlamının zıddı kastedilen ancak latîfe kastı güdülen istiâre türüne ise “*istiâre-i temlîhiyye*” adı verilir. Korkak bir kimse için يَأْتِي أَسَدٌ (Bir aslan geliyor.) denmesi bu tür istiâreye örnektir.¹⁷⁴

1.4.3. İstiârenin Belâgî Yönü

Genelde belâgat özelde beyân ilmi içerisinde önemli bir yere sahip olan istiâre, akıl ile duygular arasında bağ kurarak hayalleri kuvvetlendirip anlatımı daha tesirli bir hale getirir. Dolayısıyla bu özelliği onu düz ifadeye göre daha tercih edilir kılmıştır. Sembollerini kullanarak zihnen tasavvur edilen bir şeyi başka bir şeyle, özellikle soyut varlıkları somutlarla değiştirerek daha etkili bir üslup ortaya çıkmasını sağlar. Güçlü bir belâgî yapısı bulunan istiârenin aynı zamanda toplum içerisinde yaygın bir kullanımı olduğu da görülmektedir. Bu anlamda dilin tabî bir parçası olan istiâre günlük dilde işlevsel olarak kullanılmaktadır. Örneğin; inatçı yerine “keçi”, kurnaz yerine “tilki”, aşık ya da şaşkın yerine “Leyla” kelimeleri anlatıma çarpıcılık katan ve günlük dilde yaygın olarak kullanılan istiârî üslubu hâvî lafızlardır.¹⁷⁵

Her ne kadar istiâre, müşâbehet üzerine bina edilmiş olsa da teşbihten daha belîğdir. Çünkü istiârede benzeyenin, benzetilene benzetilmekten çok bizzat onun kendisi olduğu iddia edilir. Örneğin cesur birine/kahramana “Ey kızgın aslan!”

¹⁷² ‘Alî el-Cârim, Mustafâ Emîn, a.g.e., s. 83.

¹⁷³ İnşikak suresi: 24.

¹⁷⁴ Ali Bulut, a.g.e., s. 204.

¹⁷⁵ İsmail Durmuş, İskender Pala, a.g.m., s. 317.

şeklinde hitap etmek muhatabın bizâtihi aslan olduğunu iddia etmektir. Ancak aynı ifadenin teşbih üslubuyla “Ey kızgın aslana benzeyen kahraman!” şeklinde söylenmesi durumunda ilk cümledeki mübalağanın/belîğliğin azaldığı görülecektir.¹⁷⁶

İstiârenin yukarıda zikri geçen edebî üstünlüklerini hâvî olabilmesi için bazı koşullar belirtilmiştir:

1) İstiâre, zoraki ve doğallıktan uzak olmamalıdır ve benzetme ilgisi açık olmalıdır.

Örneğin güller için “perî-i bahârın dehâni” (bahar perisinin ağzı) denilmesi istiâreyi doğallıktan uzaklaştırır ve teşbih zoraki bir hal alır. Zira dünyayı saran baharın, periye benzetildiği takdirde bir gülün onun ağzı olması oldukça zorakidir.

ii) Hoşa gitmeyen ve tiksindirici ifadelerle istiâre yapılmamalıdır.

“Zavallı me’yûs, kemâl-i ızırâb ile ölüyordu.” (Zavallı ümitsiz, ıstırap dolu bir halde ölüyordu.) cümlesinde olduğu gibi. Ancak kasıt, çirkinleştirme vb. ise kötü şeylerden de istiâre yapılabilir. “Düşmanın havlamasına kulak asmamalı.” cümlesinde olduğu gibi.

iii) İstiâre, birbiriyle bağlantısı kurulamayacak benzetmeleri hâvî olmamalıdır.

“Ey kızgın aslan! Haydi! Kahramanlık şimşegini eline al, düşmanları ot gibi doğra!” cümlesinde benzetmeler arası bağlantı kurmak zordur. Şöyle ki; aslanın, kahramanlık şimşegini eline alması bağlantısı zor bir benzetmedir. Aynı şekilde, kahramanlık şimşegi kılıca benzetilmiş olsa dahi, otları doğraması yine bağlantı kurabilme açısından zorluk içermektedir.¹⁷⁷

İstiârenin, sayılan üstün edebî özelliklerinin erek dile/Türkçeye yapılan tercümelerinde kaybolmaması ya da elden geldiğince az kayıpla tercümenin

¹⁷⁶ Menemenizâde Mehmet Tâhir, **a.g.e.**, s. 152.

¹⁷⁷ **A.e.**, s. 152-153.

gerçekleştirilmesi önem arz etmektedir. Bu maksada binaen tezimiz, çevirilerde istiâreli üslupların nasıl karşılandığı üzerine yoğunlaşmıştır.

İstiâre ve istiâreyle ilgili kavramlar açıklandıktan sonra, Cumhuriyet dönemi Türkçe Kur'an çevirilerinin serencamına göz atılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEVİRİ KAVRAMI VE CUMHURİYET DÖNEMİ KUR'AN ÇEVİRİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

2.1. ÇEVİRİ

Kaynak dil ile erek dil arasında köprü kuran çeviri tanımı için şu maddeleri söylemek mümkündür:

“1. Özünde var olan iletişim parametrelerini ve çevirmene getirilen kısıtlamaları da göz önüne alarak, iki metin arasında bir eşdeğerlik ilişkisi kurma amacıyla kaynak metnin anlamının yorumlanmasını ve hedef metnin oluşturulmasını kapsayan bir dillerarası aktarım işlemi.

2. Bu işlemin herhangi bir ürünü.

3. İki ya da daha fazla sayıda dil arasında iletişim sağlamak amacıyla yazılı olarak ifade edilmiş düşünceleri bir dilden diğerine aktaran bir meslek.”¹

Asıl itibarıyla karmaşık ve zor bir uğraş olan çevirinin, eski çağlardan itibaren varlık sahnesine çıktığı görülmektedir. Çeviri; çeşitli uygarlıklar/halklar arasında bir kültür köprüsü, dolayısıyla insanları birbirine yaklaştıran, kültürel birikimleri toplumsal çevrenin dışına taşıyan ve o çevreden olmayan bireylerin yararına sunan uygarlıklar arası bir iletişim aracıdır.²

Ayrıca; bir şeyin, durumun veya anlamın bir yerden bir yere aktarılması³ olan “çeviri” ya da “tercüme/terceme” için Elmalılı M. Hamdi Yazır (ö. 1878/1942) ünlü tefsir kitabı “Hak Dini Kur’ân Dili”nde şu açıklamayı yapmıştır:

“Bir kelâmın ma’nasını, diğer bir lisanda dengi bir ta’bir ile aynen ifade etmektir. Terceme aslın ma’nasına tamamen mutabık olmak için sarahatte, delâlette, icmalde, tafsilde, umumda, hususta, ıtlakta, takyidde, kuvvette, isabette, hüsn-i edada, üslûb-i beyanda, hasılı

¹ Özlem Berk, **Kuramlar Işığında Açıklamalı Çeviribilim Terimcesi**, İstanbul, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2005, s. 18.

² Yrd. Doç. Dr. İsmail Boztaş, “Çeviri, Çevirmen, Dilbilim İlişkisi, Çeviride Eşdeğerlik ve Kayıplar”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. X, No:2, Aralık 1993, s. 55.

³ Muhittin Macit, “Tercüme Hareketleri”, **DİA**, 2011, C. XXXX, 2011, s. 498.

ilimde, san'atta asıldaki ifadeye müsavi olmak ıktıza eder. Yoksa tam bir terceme değil, eksik bir anlatış olmuş olur. Halbuki muhtelif lisanlar beyninde hutut-ı müştereke ne kadar çok olursa olsun her birini diğlerinden ayıran bir çok hususiyetler vardır.”⁴

Elmalılı M. Hamdi Yazır, tercüme için verdiği bu tanımdan sonra, bir dilden başka bir dile tercüme faaliyetinin ne kadar imkan dahilinde olduğu sadedinde ünlü Türk şairi Fuzûlî'nin⁵ (ö. 963/1556) divanının dibacesinde naklettiği şu şiiri zikretmiş ve ilgili şiirin iki farklı tercümesi arasında bazı kıyaslamalar yapmıştır:

تَبَّتْ يَدَا كَاتِبٍ لَوْلَاهُ مَا خَرِبَتْ
مَعْمُورَةٌ أُسِّسَتْ بِالْعِلْمِ وَالْأَدَبِ
أَرْدَى مِنَ الْخَمْرِ فِي إِفْسَادِ نُسخَتِهِ
تَسْتَظْهُرُ الْعَيْبَ تَغْيِيرًا مِنَ الْعَيْبِ

“Elleri kurusun ol kâtibin ki, o olmasa idi, ilm-ü edeb ile te'sis edilen hiçbir ma'mure harab olmazdı. Nüshasını ifsad etmekte şarabdan daha kötüdür. “العَيْبُ”den bir tağyir yaparak ortaya “عَيْبُ” çıkarmak ister.”⁶

Elmalılı M. Hamdi Yazır, yukarıda verdiği ve harfi/harfîyyen olduğunu belirttiği tercüme için asıl metnin dengi olamadığını belirtmiş ve Fuzûlî'nin ilgili şiire yaptığı şu tercümeyi nakletmiştir:

“Kalem olsun eli ol kâtibi bedtahririn
Ki fesadı rakamı surumuzu şûr eyler
Gâh bir harf sükûtiyle kılar (نار) i (نار)
Gâh bir nokta kusuriyle (كوز) ü (كور) eyler”⁷

Elmalılı'ya göre, Fuzûlî'nin bu tercümesi, şiirin tümüyle aynısı değil ancak benzeri bir ifade ile söylenmesi olup edebî bir tercümedir. Bu nedenle asıl anlam itibarıyla edebî değerine göre onun yerine konulabilir. ‘İneb’i ‘ayb yapmakla (üzüm kelimesinin hatalı yazılması sebebiyle ayıp kelimesine dönüşmesi) sûr’u şûr yapmak

⁴ Elmalılı M. Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur’ân Dili**, İstanbul, Yenda Yayın – Dağıtım, C. I, t.y., s. 3.

⁵ Fuzûlî, Klasik Türk edebiyatının en büyük şairlerinden. Bkz. Abdülkadir Karahan, “Fuzûlî”, **DİA**, C. XIII, 1996, s. 240-246.

⁶ Elmalılı M. Hamdi Yazır, **a.g.e.**, s. 4.

⁷ **A.e.**, s. 5.

(dügün kelimesini kavga kelimesine dönüştürmek), nadir’i nâr yapmak (nadir kelimesini nâr olarak yazmak) ve göz kelimesini imla hatası neticesinde kör olarak yazmak, aynı anlamın farklı şekillerde ifade edilmesidir. Böylelikle ilgili tercüme, denk bir tercüme olabilmiştir. Elmalılı bu söylediklerine ek olarak, edebî eserlerin tercüme edilebilmesi için bundan başka bir yol olmadığını da belirtmiştir.⁸

Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın isabetle işaret ettiği bu tespite dikkat edilmemesinin bazı tezahürleri, kendi döneminden daha sonraları yazılan çeşitli Kur’an meallerinde görülebilmektedir.

“26. Şuara 225. ayette şairlere atfen serdedilen *fi külli vâdin yehîmûn* ibaresinin, “Onlar her vadide şaşkın dolaşırlar” (M. Toptaş) şeklindeki çevirisi motamot bir tercüme olması hasebiyle anlamsız veya en azından ibarede kastedilen anlamı yansıtmaktan çok uzaktır. Ayetteki *fi külli vâdin yehîmûn* ibaresi mecazi ve idiomatik bir anlam içermektedir. Daha açıkçası, bu ibare, şairlerin her konuda gelişigüzel konuştuklarına, tabir caizse her telden çaldıklarına, bugün doğru kabul ettikleri bir şey için, yarın bir gün “yanlış” dediklerine, hâsılı şairlerin hakşinaslık, dürüstlük ve tutarlılık gibi vasıflara sahip olmadıklarına işaret etmektedir.”⁹

Görüldüğü üzere, ayetlerdeki mecazî/metaforik ifadelerin harfî/literal çevirisi kimi zaman anlam kaybolmalarına neden olabilmektedir. Bu noktada, Kur’an çevirileri için “tercüme” teriminin değil de “meal” teriminin kullanılmasının bir teamül haline gelmesi anlam kazanmaktadır.

“آل / أ و ل” (dönmek, geri gitmek, aslına rücu etmek)¹⁰ kökünden türeyip mastar-ı mîmî olan “meal” kelimesi, bir şeyin varacağı yer ve gaye anlamında ism-i mekân da olabilir.¹¹

Yine aynı kökten türeyen “تأويل” (te’vîl) kelimesi de, tef’îl bâbından mastar olup; açıklamak, yorumlamak anlamına gelmektedir.¹²

⁸ A.e., a.y.

⁹ Mustafa Öztürk, **Meal Kültürümüz**, 3. bs., Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2014, s. 53.

¹⁰ el-Fîrûzâbâdî, **a.g.e.**, s. 963.

¹¹ Prof. Dr. Hidayet Aydar, **Kur’an-ı Kerim’in Tercümesi Meselesi**, 2. bs., İstanbul, Yeni Zamanlar Yayınları, 2014, s. 73.

¹² el-Fîrûzâbâdî, **a.g.e.**, s. 963.

Meal kelimesi; “bir şeyi, bir nesneyi eksiltmek” anlamına da gelip, ıstılâhî olarak “bir sözün manasının her yönüyle aynen değil, biraz noksanı ile ifade edilmesi” demektir.¹³ Kur’an çevirileri özelinde, kelimenin bu anlamı ön plana çıkmaktadır. Buna binaen meal kelimesinin Osmanlı Türkçesinde sözün aktarım keyfiyetini ifade eden bir örfî anlam kazandığını ve bu örfî anlamın “Kur’an’ın harfî harfine değil, mana ve mefhum itibarıyla tercümesi” şeklinde ıstılahlaştığını söylemek mümkündür.¹⁴

Meal kelimesinin Türkçe Kur’an tercümelere için kullanılması Cumhuriyet döneminin başlangıcına rastlamaktadır. Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra yayımlanan Süleyman Tevfik el-Hüseynî (Türkçe Kur’an-ı Kerim / 1926), Albay Cemil Said (Kur’an-ı Kerim Tercemesi – Türkçe Kur’an-ı Kerim / 1924) ve Hüseyin Kâzım Kadri’nin riyasetinde bir heyete (Nûru’l Beyân: Kur’an-ı Kerîm’in Türkçe Tercümesi / 1924) ait Kur’an çevirileri dönemin Diyanet İşleri Riyasetince ciddi tenkitlere uğramıştır. Daha sonra Kur’an’ı çeviri işinin ilmî ehliyet sahibi kişilerce/heyetle yapılması yönünde görüşlerin ağır basmasıyla Diyanet İşleri Riyasetince ilgili görev Mehmet Akif Ersoy’a teklif edilmiştir. Ancak Mehmet Akif, Kur’an’ı hakkıyla tercüme etmenin imkansız olduğu düşüncesiyle bu teklife sıcak bakmamıştır. Onu bu konuya ikna etmek için yardımına başvurulardan biri olan Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın, “Kur’an’ı hakkıyla tercüme etmenin mümkün olmadığı tabiidir; ancak bu bir meal olacaktır” şeklinde söylediği sözün “Kur’an tercümesi” anlamında “meal” kelimesinin ilk kez Elmalılı M. Hamdi tarafından kullanıldığını göstermektedir.¹⁵

Mehmet Akif Ersoy, Kur’an’ın tercüme işini ilkin kerhen kabul etmiş olsa da daha sonra çeşitli nedenlerle bu işten vazgeçmiştir:

“Diyanet İşleri Reisliği, Meclis’in tahsisatına binâen Kur’an-ı Kerim’in Türkçeye çevrilmesi işini Mehmet Âkif’e, tefsir kısmının yazımını Elmalılı Hamdi Yazır’a ve Buharî-i Şerif’in tercümesi işini de Babanzâde Ahmed Nâim’e havale etmiş, bazı siyasî sâiklerle

¹³ Hidayet Aydar, **a.g.e.**, s. 74.

¹⁴ Mustafa Öztürk, **a.g.e.**, s. 31.

¹⁵ **A.e.**, s. 31-32.

Mehmed Âkif aldığı ücreti iade edince, ister istemez bu vazife de Elmalılı'nın üzerine kalmış, o da 1926'dan itibaren bu vazifeyi kemâl-i itina ile yerine getirmeye başlamıştır.¹⁶

Ayrıca Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın, tefsirinin mukaddime kısmında yazdığı “Hâşâ Türkçe Kur'an!” ifadesinin çıkarılması talebini kabul eder gibi görünüp bilâhare ifadenin daha ağır bir biçimi olan “Türkçe Kur'an mı var behey şaşkın!?” başlığını eklemesi, Kur'an çevirilerinde “tercüme” yerine “meal” kelimesinin kullanılması hususundaki titiz tutumunu göstermektedir.¹⁷

Çeviri/tercüme kavramı ve meal mefhumuna dair açıklamalardan sonra genel çeviri yaklaşımları ve Kur'an özelinde uygulanan geleneksel tercüme çeşitleri incelenecektir.

2.1.1. Çeviribilimde Kuramsal Yaklaşımlar

Çeviriyle ilgili tüm olguları inceleme konusu yapan disiplinler arası bir bilim dalı olan çeviribilim, 20. Yüzyılın son çeyreğinde özerkliğini kazanmış olup felsefe, psikoloji, sosyoloji, antropoloji gibi birçok bilim dalıyla kuram ve yöntem konularında etkileşim içerisinde.¹⁸

Çevirinin tarihi çok eski dönemlere kadar dayanıyor olsa da akademik bir disiplin olarak çerçevesi ilk kez Amerikalı araştırmacı James Holmes tarafından çizilmiştir.¹⁹

“Holmes, çeviri araştırmalarını *saf* [pure] ve *uygulamalı* [applied] olmak üzere iki üst şemsiye altında toplamıştır. Çeviri araştırmalarının “saf” alanlarının hedefi, çeviri olgularını açıklayan genel ilkeler ortaya çıkarmak ve bu olguları betimlemektir. Holmes, bu hedeften yola çıkarak iki alan saptamıştır: *Kuramsal çeviribilim ve betimleyici çeviribilim*. Kuramsal çeviribilim de kendi içinde tüm çeviri türlerini betimlemeyi veya yorumlamayı hedefleyen ve çeviriye ilişkin genellemeler yapmayı amaçlayan *genel çeviri kuramları* ile

¹⁶ Dücane Cündioğlu, **Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi**, 2. bs., İstanbul, Kitabevi Yayınları, 1998, s. 56.

¹⁷ **A.e.**, s. 65.

¹⁸ Özlem Berk, **a.g.e.**, s. 105.

¹⁹ Mehmet Hakkı Suçin, **Öteki Dilde Var Olmak: Arapça Çeviride Eşdeğerlik**, 2. bs., İstanbul, Say Yayınları, 2013, s. 25.

ürün, işlev ve süreç gibi parametreler tarafından yönlendirilerek sınırlandırılan *kısmî çeviri kuramları* olmak üzere iki alt dala ayrılmıştır.

Betimleyici çeviribilim ise çeviri ürünü, çevirinin işlevi ve çeviri süreci olmak üzere üç temel üzerine oturtulmuştur. Buradan da betimleyici çeviribilimin üç dalı doğmuştur:

- Ürün odaklı betimleyici çeviribilim
- İşlev odaklı betimleyici çeviribilim
- Süreç odaklı betimleyici çeviribilim²⁰

Buna göre, çeviri kuramları bağlamındaki üç ana yaklaşıma aşağıda ana hatlarıyla değinilecektir.

2.1.1.1. Kaynak Odaklı Çeviribilim / Dilbilimsel Yaklaşım

Kaynak dildeki metinsel malzemenin yerine erek dildeki eşdeğer metinsel malzemenin konulmasıdır. Tanımda görüldüğü üzere “metin” kavramı merkeze oturtulup eşdeğerlik kavramının altı çizilmiştir.²¹ Ayrıca; “bir kaynak ve hedef metni betimlemeyi ve çözümlemeyi amaç edindiği gibi, bir kaynak metnin birden çok hedef metinlerini karşılaştırarak çözümlemeyi de içerebilir.”²²

Buyurgan ve kuralcı özelliği hâvî olan kaynak odaklı çeviri,²³ 20. yüzyılın son çeyreğine gelinceye kadar genel olarak dinsel ve yazınsal metin çevirileri üzerinde durulduğu ve çeviri tartışmaları bu metinler üzerinden icrâ edildiği için²⁴ ön plana çıkmıştır:

“Bu dönemde söz konusu metinlere [dinsel ve yazınsal metinler] verilen yüksek statüden ve metinlere buna bağlı olarak atfedilen dokunulmazlık ve değişmezlik niteliklerinden de kaynaklanan bir çeviri yaklaşımı söz konusudur. Buna göre, özgün metnin

²⁰ A.e., s. 25-26.

²¹ Özlem Berk, a.g.e., s. 44.

²² Mehmet Hakkı Suçin, a.g.e., s. 26.

²³ Mursal Atamov, “Rus Dilinde Yayınlanan Kur’ân-ı Kerim Çevirilerinin Çeviribilim Açısından İncelenmesi”, **Doktora Tezi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri (Tefsir) Anabilim Dalı, 2013, s. 15.

²⁴ Özlem Berk, a.g.e., s. 48.

erek kültürde “aynı”sını oluşturmayı amaçlayan bir eşdeğer çeviri metin yaratma kaygısı güdülmüş, çeviriye böylece ancak “aslı”nın bir kopyası olarak ikincil bir değer verilmiş ve sadakat kavramı da yalnızca çeviri metnin özgün metne olan benzerliği ya da çevirmenin asıl yazara olan bağlılığı derecesinde geçerlik kazanan önemli bir ölçüt haline gelmiştir.”²⁵

2.1.1.2. Süreç Odaklı Çeviribilim / İşlevsel – İletişimsel Yaklaşım

Kaynak odaklı yaklaşımdaki dilsel ve metinsel yönün ön plana çıkmasının aksine, süreç odaklı yaklaşım; içeriğin ve biçimin çözümlenmesi ve daha sonra da iletişimsel yönün önemli bir rol oynadığı kaynak metnin, erek metin olarak yeniden yapılandırılma sürecidir.²⁶

Çeviri araştırmalarını, dil odaklı çeviri kuramlarının statik söyleminden uzaklaştıran süreç odaklı yaklaşımın temelini, Katharina Reiss’in metin türü ve dilin işleviyle ilgili çalışmaları, Hans Vermeer’in hedef metnin amacına ilişkin Skopos Kuramı ve Christiane Nord’un metinsel çözümleme modeli oluşturmuştur.²⁷

“Reiss, dillerarası çevirinin iki dilli birinin aracılık ettiği kaynak dil metnine işlevsel olarak eşdeğer bir erek dil metni oluşturmayı amaçlayan iletişim süreci olarak tanımlanabileceği görüşündedir. Bu iletişim sürecinde yazar tarafından yazılı olarak ifade edilen metnin bir işlevi bulunmaktadır ve çevirmen ele aldığı metnin hangi metin türüne ait olduğunu belirlediği takdirde bu işlevi erek metinde ortaya koyabilecektir.”²⁸

Reiss, hedef metnin yeterliliğini belirlemek amacıyla; metnin anlam, sözcük, dilbilgisi ve üslup özellikleriyle ilgili diliçi kriterler ve metnin durumu, konu alanı, zamanı, mekanı, alıcısı, göndericisi, duygu değeri vb. özellikleriyle ilgili ise dilötesi kriterler belirlemiştir.²⁹

Hans Vermeer’in Skopos Kuramında ise, işlevsel bir çeviri ürünü ortaya çıkarmak için çevirinin “skoposuna” yani amacına odaklanılması gerektiği, çevirinin amacının belirlenmeden metot ve stratejilerin belirlenemeyeceği görüşü dile

²⁵ A.e., a.y.

²⁶ A.e., s. 48-49.

²⁷ Mehmet Hakkı Suçin, a.g.e., s. 45-46.

²⁸ Özlem Berk, a.g.e., s. 51.

²⁹ Mehmet Hakkı Suçin, a.g.e., s. 47.

getirilmiştir. Buna göre çevirmen kaynak metnin neden çevrildiğini ve hedef metnin işlevinin ne olacağını önceden bilmek zorundadır.³⁰

2.1.1.3. Erek Odaklı Çeviribilim / Betimleyici Yaklaşım

“Gideon Toury’nin “Erek Odaklı Kuram”ı, çevirilerin erek ekin [kültür] ürünü olduğu önselinden yola çıkar. “Çevirilerin erek ekin ürünü” olduğu önseli ise, çevirilerin aynen kaynak ekindeki özgün yapıtlar gibi erek ekinde de bir konumu ve işlevi olduğu düşüncesinden kaynaklanır. Bu durumda, Toury’nin Even Zohar’ın “Çoğul Dizge Kuram”ından yola çıkarak, çevirilerin erek ekine özgü yazınsal çoğul dizgede bir konumu ve işlevi olduğunu, bundan böyle, çevirilerin erek ekinde kaynak metin ve ekinle bağlantılarının koştüğünü öne sürdüğü görülür. Buna bağlı olarak, betimleyici çalışmalarını çevirilerin erek ekindeki işlevlerinden başlatmayı uygun görür.”³¹

Erek odaklı yaklaşıma göre, çeviri amaca yönelik bir eylemdir ve ancak erek dizgede gerçekliği vardır.³²

“Toury, çeviri ürününün niteliğini ve sosyo-kültürel sistemdeki geniş rolünü sistematik şekilde betimleyen bir çeviri araştırması için üç aşamalı bir metot önermektedir:

- Çeviri metninin hedef kültür sistemi içindeki konumu (önemi, kabul edilirlilik derecesi) belirlenir.
- Kaynak metin hedef metinle karşılaştırılır. Karşılaştırmada ikili metin birimleri arasındaki ilişkiler saptanır ve altta yatan çeviri kavramına dair genelleme yapmaya çalışılır.
- Gelecekte çeviri yaparken alınacak kararlarda istifade edilebilecek sonuçlar çıkarılır.”³³

Yukarıda zikredilen kuramsal yaklaşımlara ek olarak, Jean-Paul Vinay ve J. Darbelnet’in doğrudan ve dolaylı çeviri stratejilerine dahil sıraladıkları işlemleri belirtmek faydalı olacaktır:

³⁰ A.e., s. 48.

³¹ Dr. Mine Yazıcı, **Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuralları**, 2. bs., İstanbul, Multilingual Yayınları, 2010, s. 130.

³² Özlem Berk, **a.g.e.**, s. 58.

³³ Mehmet Hakkı Suçin, **a.g.e.**, s. 55.

- *Ödünçleme* : Kaynak dilden hedef dile sözcüğün aynen aktarılmasıdır.
- *Öykünme* : Bir ifadenin veya yapının kaynak dilden hedef dile birebir aktarılmasıdır. Ödünçlemenin bir türü sayılabilir.
- *Birebir çeviri* : Sözcüğü sözcüğüne çeviriyi ifade eder. Aynı dil ve kültürler arasında sıklıkla kullanılır.
- *Değiştirim* : Sözün bir bölümünü anlamda bir değişiklik yaratmadan başka bir bölümün yerine koymaktır. Bu durumda kaynak dilde fiil olan söz hedef dile isim olarak aktarılabilir.
- *Modulasyon* : Kaynak dildeki sözün hedef dile farklı bir formda aktarılmasıdır. Kaynak dil ile hedef dil arasında somut-soyut, parça-bütün, aktif çatıyı pasif veya pasif çatıyı aktif yapma vb. değişiklikler yapılabilir.
- *Eşdeğerlik* : Aynı durumun kaynak ve hedef dilde farklı üslup ve yapıyla ifade edilmesidir. Özellikle atasözü ve deyim çevirilerinde kullanılır.
- *Uyarlama* : Kaynak kültürde var olan bir durumun hedef kültürde bulunmaması durumunda uygulanan işlemdir.³⁴

2.1.2. Geleneksel Disiplinde Tercüme Çeşitleri

Arap olmayan toplulukların İslam şemsiyesi altına girmesinin akabinde “*apaçık bir Arabî*”³⁵ dilinde olan Kur’an’ın, Arapça bilmeyen muhatapları tarafınca anlaşılabilmesi için çeşitli tercüme çalışmaları yapılmıştır. Bu tercümelerin bir bölümünün Kur’an’ın belirli sureleriyle sınırlı kısmî tercüme olduğu, bir bölümünün ise tüm mushafı kapsadığı görülmektedir. Prof. Dr. Muhammed Hamidullah (ö. 2002) *Kur’an-ı Kerim Tarihi* isimli kitabında, Kur’an’ın çeşitli dünya dillerine yapılan tercümelerini kronolojik listeler halinde yayımlamıştır.³⁶ İlgili

³⁴ A.e., s. 43-44.

³⁵ Şuara suresi: 195.

³⁶ Bkz. Prof. Dr. Muhammed Hamidullah, *Kur’an-ı Kerim Tarihi*, Çev. Yrd. Doç. Dr. Abdülaziz Hatip, Mahmut Kanık, İstanbul, Beyan Yayınları, 2013.

listelere bakıldığında Kur'an'ın; Arnavutçadan Boşnakçaya, Finceden Fransızcaya, İngilizceden Slovenceye kadar birçok dünya diline tercüme edildiği mülahaza edilmektedir.

Bu noktada, Kur'an'ın muhtelif dillere ne şekilde tercüme edildiği konusu karşımıza farklı tercüme metotlarını çıkarmaktadır. Bu noktalar ana başlıklar altında incelenecektir.

2.1.2.1. Harfî (Lafzî) Tercüme

“Nazmın nazma, tertibin tertibe, hatta kelimelerin birbirine muvafik olması şartıyla, bir dildeki lafızları başka bir dildeki benzer lafızlarla ifade etmektir. Bu şekil tercümede, asıl metindeki hiçbir kelime atılmaz ve ona ilaveler de yapılmaz.”³⁷

Buna göre lafzî çeviride; çevirinin, asıl metnin kelimelerinin karşılması, çeviri metin okunurken “çeviri” olduğunun belli olması, kaynak dil üslubunun yansıtılması, kaynak dilin yazıldığı devirde yazılmış gibi okunması, kaynak metne herhangi bir ilave ya da çıkarım yapılmaması ve nazmın nazım olarak, nesrin ise nesir olarak çevrilmesi gerekmektedir.³⁸

İlmî/bilimsel makalelerde ya da kanunî eserlerde kullanımı kolay ve pratik olan lafzî tercüme³⁹ Kur'an gibi edebî üslubu hâvî olan bir metnin tercümesinde bazı üslup ve anlam inceliklerinin kaybına neden olabilecektir.⁴⁰

Hidayet Aydar'ın zikrettiği şu örnek anlam kaybı hususunu daha açık hale getirecektir:

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ (Şüphesiz o Kur'an'ı biz indirdik biz. Herhalde onu yine biz koruyacağız.)⁴¹ İlgili ayetin “herhalde onu yine biz koruyacağız” şeklinde tercümesi verilen ikinci bölümünün Arapçasında dört çeşit te'kid vardır: 1)

³⁷ Hidayet Aydar, **a.g.e.**, s. 58.

³⁸ Doç. Dr. Zülfikar Durmuş, **Kur'an'ın Türkçe Tercümeleri: -‘Aziz Kur'an’ ve ‘İnsanlığa Son Çağrı’ Örneği-**, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2007, s. 108-109.

³⁹ Hidayet Aydar, **a.g.e.**, s. 240.

⁴⁰ Zülfikar Durmuş, **a.g.e.**, s. 112.

⁴¹ Hicr suresi: 9.

İnne, ıı) *Lam*, ııı) *Lam*, ıv) Cümle-i ismiyye ile irad edilmiş olması. Bu dört te'kidin tümünün tercümeğe yansıtılması durumunda “herhalde, muhakkak surette Kur'an'ı biz indirdik biz, kat'î olarak muhafaza edeceğiz” şeklinde erek dilde garip görülebilecek bir ifade ortaya çıkacaktır. Buna binaen tercümeğe dört te'kidten yalnızca bir tanesi yansıtılmıştır.⁴²

2.1.2.2. Misli Misline Tercüme

Bu tercüme türünü esas itibarıyla harfî/lafzî tercüme türünün bir fraksiyonu olarak görmek mümkündür. Harfî tercümenin kısmen de olsa yapılabilir olması, misli misline tercümeyle aralarındaki farka işaret etmektedir.

“Misli misline tercüme aslın tıpatıp aynısıdır. Bir lafzın ihtiva ettiği bütün manâları ve işaretleri, hiç eksik bırakmaksızın ve hiç ilave yapmaksızın aynen, başka bir dildeki lafızlarla ifade etmektir. Orijinal lafız kaç manâya geliyorsa, zahiri manâlarından başka batını [batınî] manâları da tazammun ediyorsa, bir takım gizli anlam ve işaretler taşıyorsa, tercüme edilen dilde, o lafızların yerine ikame edilecek kelimelerin de, bütün bu gizli-açık, zahiri-batını ve müteaddit manâları, remiz ve işaretleri aynen yansıtması gerekir. Orijinal eser, kaç kelime ve cümleden ibaretse, tercümenin de o kadar kelime ve cümleden ibaret olması iktiza eder.”⁴³

Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere bu tarz bir tercüme, Kur'an gibi edebî üslubu hâvî bir eser için mümkün olmayacağı gibi herhangi bir eser için dahi imkan dahilinde görülmemektedir.

2.1.2.3. Tanzîrî Tercüme

Bu tercüme türü genel itibarıyla edebî eserlerde/şiirlerde kullanılır. Kaynak dildeki asıl metin harfî harfine tercüme edilmeyip benzeri bir ifade kullanılır. Bir

⁴² Hidayet Aydar, **a.g.e.**, s. 240-241.

⁴³ **A.e.**, s. 237.

çeşit “nazîre” olarak da adlandırılabilir bu işlem yapılırken kaynak metinden büsbütün kopuk ve bağımsız hareket edilmez.⁴⁴

Elmalılı M. Hamdi Yazır, bu tür tercüme için “hem akla, hem kalbe, yahut yalnız zevk-ü hissiyata hitab eden ve lisan nokta-i nazarından edebî kıymeti ve zevk-ı san‘atı haiz bulunan canlı ve bedi‘ eserlerin tercemelerinde muvaffakiyet görüldüğü nadirdir. Bunları tanzîr etmek, tercüme etmekten daha kolay gelir.”⁴⁵ demiştir.

Çeviri ana başlığı altında zikrettiğimiz, Fuzûlî’nin Divanının dibacesinde nakledip tercümesini verdiği şu kıta, bu tarz tercümeyle örnek teşkil etmektedir:

تَبَّتْ يَدَا كَاتِبٍ لَوْلَاهُ مَا خَرَبْتُ
مَعْمُورَةً أُسِّسْتُ بِالْعِلْمِ وَالْأَدَبِ
أَرَدَى مِنَ الْخَمْرِ فِي إِفْسَادِ نُسَخَتِهِ
تَسْتَنْظِرُ الْعَيْبَ تَغْيِيرًا مِنَ الْعَيْبِ

“Kalem olsun eli ol kâtibi bedtahririn

Ki fesadı rakamı surumuzu şûr eyler

Gâh bir harf sükûtiyle kılar (نار) i (نادر)

Gâh bir nokta kusuriyle (كور) ü (كوز) eyler⁴⁶

2.1.2.4. Manzum Tercüme

Bir metnin mensur ya da manzum olmasına bakmaksızın erek dile şiir halinde çevrilmesi işlemidir. Bu tercüme tarzı, Kur’an özelinde de uygulanmış ancak aslî metne sadık kalındığı gibi çoğu zaman da bağımsız hareket edildiği görülmüştür. İngiliz şair Richard Burton’un bazı Kur’an sureleri için yaptığı manzum çeviriler bu şekildedir.⁴⁷ Ayrıca A. Adnan Sütmen, Muharrem Zeki Korgunal, Rıza Çiloğlu gibi bazı kişiler Kur’an’ı manzum olarak tercüme etmeye çalışmış ancak başarılı olamamışlardır.⁴⁸

⁴⁴ A.e., a.y.

⁴⁵ Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., s. 4.

⁴⁶ A.e., s. 4-5.

⁴⁷ Hidayet Aydar, a.g.e., s. 239.

⁴⁸ Hidayet Aydar, “Kur’an”, DİA, C. XXVI, 2002, s. 407.

Mehmet Hakkı Suçin tarafından 2015 yılında yayımlanan “Şiir Şiir Ayetler” kitabı da bu tarz tercüme örneği teşkil etmektedir. Yazar, Kur’an’ın “amme cüzü” diye bilinen otuzuncu cüzünü manzum şekilde tercüme etmiştir. İlgili kitapta “Nas suresi” şu şekilde karşılanmıştır:

“İNSANLAR

Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla

De ki:

“Sığınırım insanların Rabbine

İnsanların Sahibi’ne

İnsanların İlahı’na

O sinsi ayartıcının şerrinden

Gönüllere fis fis fısıldayan

İnsanlardan

Ve cinlerden.””⁴⁹

2.1.2.5. Tefsîrî Tercüme

Nazımda ve tertipte asıl metne müşabehetin gözetilmediği tercüme türüdür. Tefsîrî tercümedeki amaç, kaynak dildeki anlamı erek dile ideal şekilde aktarmaktır. Bu tür tercüme yapan kimse, cümlenin delalet ettiği anlamı diğer dilde de aynı anlamı ifade edecek şekilde aktarmalıdır. Görüldüğü üzere tefsîrî tercüme, harfî tercüme gibi zor olmayıp ondaki ağır şartları da ihtiva etmemektedir.⁵⁰

“Bu tarz bir tercüme, Kur’an’ın doğrudan doğruya Arapçadan başka bir dile, çok kısa olarak şerh ve tefsir edilmesi şeklinde olabileceği gibi, Arapça olarak yapılacak veciz bir Kur’an tefsirinin tercümesi şeklinde de olabilir. O zaman bunu, Kur’an Tefsirinin Tercümesi veya Tefsiri Tercüme diye de isimlendirmek mümkündür.”⁵¹

⁴⁹ Mehmet Hakkı Suçin, **Şiir Şiir Ayetler: -Amme Cüzü Çevirisi-**, İstanbul, Opus Yayınları, 2015, s. 13.

⁵⁰ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usûlü: (İlmu Usûl’t-Tefsir)**, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1971, s. 213.

⁵¹ Hidayet Aydar, **Kur’an-ı Kerim’in Tercümesi Meselesi**, s. 271.

Günümüzdeki Kur'an çevirilerinde daha ziyade bu tercüme türüne itimat edilmiş ve bu tercüme şekli daha üstün tutulmuştur.⁵²

2.2. CUMHURİYET DÖNEMİ KUR'AN ÇEVİRİLERİ

Kur'an'ı çeviri faaliyetleri erken dönemlerden itibaren sözlü olarak başlamış, daha sonra yazılı olarak devam etmiştir. İlgili faaliyetin tarihsel süreci içerisinde birçok ürün ortaya çıkmıştır.⁵³ 1515-1980 yılları arasında altmış beş dünya diline çeviri yapıldığı tespit edilmiştir.⁵⁴

Kur'an'ın ilk çevirisi, İslam'dan önce de Arap yarımadasıyla bazı siyasi ve ticari ilişkileri bulunan Fars Devletinin dili olan Farsçaya yapılmıştır. Elimize ulaşan en eski Kur'an çevirisi ise, Samanoğulları emîri Mansur b. Nuh (ö. 365/976) tarafından yaptırılan "Terceme-i Tefsîr-i Taberî" adlı eserdir. Satır arası harfî bir çeviri olup, Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin⁵⁵ (ö. 310/923) "Câmi'u'l-beyân" isimli meşhur tefsir kitabının hûlasası ile beraber Farsçaya çevrilmiştir.⁵⁶

Kur'an'ın ilk kez ne zaman ve kim tarafından Türkçeye çevrildiği kesin olarak bilinmemekle beraber Karahanlı Devletinin İslam'ı kabul etmesinden yüz sene sonra yapıldığı tahmin edilmektedir. Ancak ilgili çeviri günümüze ulaşmamıştır. Elimizde mevcut bulunan en eski üç Türkçe Kur'an çevirisi, XIII. ve XIV. yüzyıllara aittir. Bu çevirilerden en eski olanı, Türkistan'da bulunan eksik nüshadır ve hicrî IV. yüzyılın sonunda ya da V. yüzyılın başında yazıldığı tahmin edilmektedir. İlgili çeviri, Aysu Ata tarafından "Türkçe İlk Kur'an Tercümesi, Karahanlı Türkçesi" adıyla 2004 yılında yayımlanmıştır. İkinci çeviri, baştan sona Oğuz Türkçesi olup

⁵² İsmail Cerrahoğlu, **a.g.e.**, s. 213.

⁵³ Muhammed Abay, "Türkçedeki Kur'an Meâllerinin Tarihi ve Kronolojik Bibliyografyası", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. XX, No: 19-20, 2012, s. 231.

⁵⁴ Hidayet Aydar, **a.g.e.**, s. 93.

⁵⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmi'u'l-beyân ve Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* adlı eserleriyle tanınan müfessir, tarihçi, muhaddis ve fakih. Bkz. Mustafa Fayda, "Taberî, Muhammed b. Cerîr", **DİA**, C. XXXIX, 2010, s. 314-318.

⁵⁶ Hidayet Aydar, **a.g.e.**, s. 94-96.

1333 yılında yazılmıştır. Üçüncü çeviri ise 1363 yılında yazılmış, Millet Kitaplığı Hekimoğlu Ali Paşa Bölümü kataloğu 951 kayıt numaralı çeviridir.⁵⁷

Kur'an'ın Türkçe çeviri ve tefsirine yönelik çalışmalar Osmanlılar döneminde de devam etmiştir. Mehmed b. Hamza Ayntâbî'nin (ö. 1111/1699) *Tercemetü't-Tibyan fî Tefsîri'l-Kur'ân (Terceme-i Tibyân)*, İsmail Ferruh Efendi'nin (ö. 1840) *Tefsîr-i Mevâkıb*, Gözübüyükzâde İbrahim Efendi'nin (ö. 1838) *Terceme-i Süreti'd-Duhâ, Terceme-i Süreti'l-Kadr, Terceme-i Süreti'l-Asr*, Giritli Sırrı Paşa'nın (ö. 1895) *Ahsenü'l-Kasas/Tefsîr-i Süre-i Yûsuf, Sırr-ı Meryem, Sırr-ı Furkân, Sırr-ı İnsân*, Manastırlı İsmail Hakkı'nın (ö. 1912) *Tefsîr-i Süre-i Yâsîn* ve Muallim Naci'nin *Hülâsatü'l-İhlâs/Tefsîru Süreti'l-İhlâs* adlı eserleri bu çalışmalar arasında sayılabilir.⁵⁸

Cumhuriyetin ilanının akabinde Kur'an'ı çeviri faaliyetlerinin ağırlık kazandığı görülmektedir.⁵⁹ Yayımlanan ilk çeviriler, ciddi hatalar barındırdıkları gerekçesiyle çeşitli tenkitlere maruz kalmıştır.⁶⁰

“Cumhuriyet'in ilan edildiği yıl, Musa Cârullah Bigiyef (ö. 1949) Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne başvurarak kendisinin hazırlamış olduğu Kur'an çevirisini Millet Meclisi şerefine yayınlamayı teklif etmiş, ancak Meclis'ten olumlu cevap alamamıştır. Buna mukabil, Cumhuriyet'in ilanından beş-altı ay kadar sonra iki yeni tercüme yayımlanmıştır. Bu tercümelerin ilki, Seyyid Süleyman Tefvîk el-Hüseyinî'ye/Özzorluoğlu'na (ö. 1939) aittir. Esere ilkin *Türkçe Kur'an-ı Kerim* adı verilmiş ve fakat eleştiriler üzerine eserin adı *Zübedü'l-Beyan* olarak değiştirilmiştir. İkinci tercüme ise eserlerinde genellikle Şeyh Muhsin-i Fânî müstear ismini kullanan Hüseyin Kâzım Kadri'nin (ö. 1934) riyasetinde bir heyet tarafından hazırlanan ve İbrahim Hilmi tarafından yayımlanan *Nûru'l-Beyân: Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercümesi* (İstanbul 1340/1924) adlı eserdir. Şeyh Muhsin-i Fânî'ye ait önsözdeki –ki eserin bütünü de muhtemelen bu zata aittir- ifadelerle göre bu tercüme modern çağdaki hayatın mobilize olması ve aynı zamanda hayatı idame şartlarının zorlaşması, diğer

⁵⁷ Doç. Dr. Salih Akdemir, **Cumhuriyet Dönemi Kur'ân Tercümeleri: Eleştirel Bir Yaklaşım**, Ankara, Akid Yayıncılık, 1989, s. 33-34; Emek Üşenmez, “Türkçe İlk Kur'an Tercümesi ve Tercümedeki İslâmî Terimlerin Türkçe Karşılıkları Üzerine”, **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, No: 1, 2006, s. 91.

⁵⁸ Prof. Dr. Mustafa Öztürk, **Cumhuriyet Türkiye'sinde Meal ve Tefsirin Serencamı**, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2015, s. 19-21.

⁵⁹ Salih Akdemir, **a.g.e.**, s. 34.

⁶⁰ Hidayet Aydar, **a.g.e.**, s. 115-116.

tarafından dinî ilimlere rağbetin gitgide azalması ve hepsinden öte halkın ciltler dolusu tefsir okuyacak zamanının bulunmaması gibi saiklerin sevgiyle hazırlanmıştır.”⁶¹

Yukarıda zikredilen çevirilere ek olarak, Mustafa Kemal Atatürk’ün Hâfız Yaşar Okur’a (ö. 1966) imzalayarak hediye ettiği kaydedilen⁶² Albay Cemil Said’e (ö. 1964) ait *Türkçe Kur’an-ı Kerim* adlı, Albert de Biberstein Kasimirski’nin (ö. 1887) *Le Saint Koran* isimli Fransızca çevirisini esas alarak hazırladığı tercüme ciddi tartışmalara yol açmıştır.⁶³

İlgili tartışma Türkiye Büyük Millet Meclis’i gündemine taşınarak 21 Şubat 1925 tarihinde verilen bir önergeye binaen Kur’an’ın Türkçeye tercüme edilmesi müteahhas bir heyete tevdi edilmiştir. İlgili önerge uyarınca Kur’an’ın tefsir işini üstlenen Elmalılı M. Hamdi Yazır, daha sonra Mehmet Akif Ersoy’un tercümeden vazgeçmesi sebebiyle meal işini de üstlenmiştir. Yazır’ın 1935 yılında neşrine başlanıp 1938 yılında tamamlanan *Hak Dini Kur’an Dili (Yeni Meâlli Türkçe Tefsir)* adlı eseri bu önergenin bir meyvesi olup Eser Neşriyat tarafından 1982’de tefsirin sadece meal kısmı sadeleştirilerek *Hak Dini Kur’an Dili Meâli* adıyla yayımlanmıştır.⁶⁴

Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın tefsirinin neşrinden sonra dönemin konjonktürüne bağlı olarak dinî yayımlarda azalma olmuş ve Demokrat Parti dönemine kadar Ömer Rıza Doğrul’un (ö. 1952) 1947 yılında ikinci baskısı yayımlanan *Tanrı Buyruğu* çevirisi ve bazı sûre tercümeleri dışında çeviri yapılmamıştır.⁶⁵

1950’den sonra dinî yayım alanında artış yaşanmaya başlamış ve meal kelimesinin sıklıkla kullanılmaya başlandığı bu dönemin en önemli çevirilerinden biri olan Hasan Basri Çantay’ın (ö. 1964) üç ciltlik *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* adlı çevirisi 1952-1953 yılında yayımlanmıştır. İlgili meal, Elmalılı M. Hamdi

⁶¹ Mustafa Öztürk, **a.g.e.**, s. 23-24.

⁶² Düccane Cündioğlu, **a.g.e.**, s. 141.

⁶³ Mustafa Öztürk, **a.g.e.**, s. 24-25.

⁶⁴ **A.e.**, s. 27-29.

⁶⁵ Muhammet Abay, **a.g.m.**, s. 252.

Yazır'ın tefsirindeki meal ile birlikte kendilerinden sonraki çalışmalar için müracaat edilen birer kaynak olmuştur.⁶⁶

1955 yılında Abdülbaki Gölpınarlı (ö. 1982) *Kur'an-ı Kerim ve Meali* ve Murat Sertoğlu (ö. 1989) *İslam'ın Mukaddes Kitabı Kur'an-ı Kerim: Türkçe Tercüme ve Tefsiri* adlı çevirileri yayımlamışlardır. Bundan iki yıl sonra, Arapça bilmediği bilinen İsmail Hakkı Baltacıoğlu (ö. 1978) *Kur'an* ve Osman Nebioğlu (ö. 1988) *Türkçe Kur'an-ı Kerim* isimli çevirileri yayımlamıştır. Ancak söz konusu bu iki çeviri “Türkçe Kur'an” tartışmalarını yeniden gündeme getirmiş ve ciddi tenkitlere uğramıştır.⁶⁷

1961 yılında Diyanet İşleri Başkanlığınca *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı, Meâl* adlı çeviri yayımlanmış ancak ilgili çeviri Hasan Basri Çantay tarafından eleştirilere tabi tutulmuştur.⁶⁸ Ayrıca ilgili meal, Salih Akdemir tarafından: “Zamanın Diyanet İşleri Başkanının ve Mütercimlerin ifadelerinden açıkça anlaşılacağı üzere, söz konusu tercüme, “... benzerleri arasında en az hatalı ve mükemmel olanı olma” iddiasındadır. Oysa gerçek şu ki, Diyanet'in tercümesi, mevcut tercümele içinde en hatalı olanıdır.”⁶⁹ ifadeleriyle eleştirilmiştir.

1962 yılında, çevirisinde Kur'an metnine yer verilmeyen Besim Atalay'ın (ö. 1965) “*Kur'an-ı Kerim*” adlı tercümesi yayımlanmıştır. İlgili çevirinin adı 1965 yılı baskısında “*Kur'an-ı Kerim Tercümesi*” olarak değiştirilmiştir. Yine 1962 yılında Sadi Irmak'ın (ö. 1990) “*Kutsal Kur'an – Türkçe Meali*” adlı çevirisi yayımlanmıştır. Bu çeviride de Kur'an metnine yer verilmemiştir. Ayrıca 1962-1963 yıllarında Milliyet Gazetesi tarafından basılan anonim bir Kur'an tercümesi İstanbul'da neşredilmiştir.⁷⁰

⁶⁶ Muhammet Abay, **a.g.m.**, s. 252-253; Sadrettin Gümüş, “Cumhuriyet Döneminde (1923-1960 Arası) Meâl Çalışmaları”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, No: 5, 2015, s. 328.

⁶⁷ Mustafa Öztürk, **a.g.e.**, s. 31.

⁶⁸ **A.e.**, a.y.

⁶⁹ Salih Akdemir, **a.g.e.**, s. 55.

⁷⁰ Hidayet Aydar, “Türklerde Kur'an Çalışmaları” *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, No: 1, 1999, s. 210.

1963 yılında Ömer Nasuhi Bilmen'in (ö. 1971) sekiz ciltlik "*Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meal-i Alisi ve Tefsiri*" isimli eserinin ilk cildi yayımlanmış ve 1966 yılına kadar diğer ciltlerin basımları tamamlanmıştır. Eserde tefsir ve tercüme bir arada olup önce Kur'an'ın asıl metni ayetler halinde verilmekte, sonra ilgili ayetlerin çevirileri sunulmakta ve daha sonra da "izah" başlığı altında tefsir metni yer almaktadır. 1967 yılında Ali Fikri Yavuz'un "*Kur'ân-ı Kerîm ve İzahlı Meâl-i Âlîsi*" ve yine aynı yıl Ahmet Okutan'ın "*Kur'an-ı Kerîm'in Konularına Göre Ayrılmış Türkçe Anlamı*" isimli çevirileri yayımlanmıştır.⁷¹

"Yetmişli yıllara gelindiğinde meal yazım ve yayımı sürekliliğini korumakla birlikte çok hızlı bir gelişme kaydetmemiştir. Daha açıkçası, anılan yıllarda Abdullah Atıf Tüzüner'in (ö. 1954) *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali* (İstanbul 1970), Süleyman Ateş'in *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli* (İstanbul 1975), Ziya Kazıcı ile Necip Taylan'ın *Kur'an-ı Kerim Meâli* (İstanbul 1977), Abdullah Aydın'ın *Kur'an-ı Kerim ve Meâl-i Celîlesi* (İstanbul 1979) gibi birkaç meal neşredilmiştir."⁷²

Bu noktada Salih Akdemir'in zikrettiği, Cumhuriyet döneminde yayımlanan (1988 yılına kadar) meallerin kronolojik listesini buraya eklemek faydalı olacaktır:

1. Cemil Said, Kur'ân-ı Kerim Tercümesi, İst. 1924, Şems Matbaası, 8 + 720 + 2 s.
2. Anonim, Tercüme-i Şerife Türkçe Kur'ân-ı Kerim, Suhulet Kütüphanesi Yayınları, İst. 1926, Matba'a-i Ahmed Kâmil, 6 + 771 s.
3. Anonim, Tercümeli Kur'ân, Ma'arif Kütüphanesi Yayınları, İst. 1927, Ahmet Kâmil Matbaası, 8 + 576 + 15 s.
4. Süleyman Tevfik Özzorluoğlu, Kur'ân-ı Kerim Tercümesi Türkçe Mushaf-ı Şerif, Suhulet Kütüphanesi Yayınları, İst. 1927, 4 + 719 s.
5. İzmirli İsmail Hakkı, Me'anî-i Kur'ân: Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Tercümesi, 2 cilt, İbrahim Hilmi Yayınları, İst. 1927, Milli Matbaa, I. Cilt: (4) + 494 s. / II. cilt: 631 s.
6. Ömer Rıza Doğrul, Kur'ân-ı Kerim'in Tercüme ve Tefsir-i Şerifi: Tanrı Buyruğu, 2 cilt, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi Yayınları, 1934, Akşam Matbaası, LX + 924 s.

⁷¹ Hidayet Aydar, **a.g.m.**, s. 211.

⁷² Mustafa Öztürk, **a.g.e.**, s. 32.

7. Anonim, Kur'ân-ı Kerim (Tasnifli ve Fihristli Türkçesi), Nâşir Ömer Fevzi Mardin, İlahiyat Kültür Telifleri Basım ve Yayım Kurumu, İst. 1950, Acun Basımevi, 824 + 1 s.
8. Hasan Basri Çantay, Kur'ân-ı Hakim ve Meâl-i Kerim, 3 cilt, İst. 1952-1953, İsmail Akgün Matbaası, 1236 s.
9. Hacı Murad Sertoğlu, İslâm'ın Mukaddes Kitabı Kur'ân-ı Kerim: Türkçe Tercüme ve Tefsiri, Hareket Yayınları, İst. 1955, Tan Matbaası, 620 s.
10. Osman Nebioğlu, Türkçe Kur'ân-ı Kerim, İst. 1957, Nebioğlu Yayınevi, 346 + 1 s.
11. İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Kur'ân, Ankara 1957, Yıldız Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.Ş., 526 + 8 s.
12. Anonim, Kur'ân, Arıkan Kitabevi Yayınları, İst. 1959, Ekicigil Basımevi, 512 + 1 s.
13. Hüseyin Atay – Yaşar Kutluay, Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Meâl), 3 cilt, Giriş: M. Osman Keskiöglü; Önsöz: Hasan Hüsnü Erdem, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1961, T.T. Kurumu-Harita Gen. Md. Matbaası, 32 + 814 + 7 s.
14. Besim Atalay, Kur'ân-ı Kerim, Ankara 1962, Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayi A.Ş., 756 s.
15. Anonim, Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Anlamı (Meal), Milliyet Gazetesi Yayınları, İst. 1962-1963, Milliyet Ofset Tesisleri, 765 s.
16. Sadi Irmak, Kutsal Kur'ân – Türkçe Meâli, Akşam Gazetesi Yayınları, İst. 1962, Akşam Matbaası, 492 s.
17. Abdullah Aydın, Kur'ân-ı Kerim ve Meâl-i Celilesi, Aydın Yayınları, İst. 1979, s. 9 + 606
18. Ali Rıza Sağman, Lafzen ve Meâlen Kur'ân-ı Kerim'in Tercümesi, Üçdal Neşriyat, İst. 1980, s. 12 + 847.
19. Hasan Karakaya – Kadir Kavakçı – Mehmet Süslü – Kerim Aytekin – Kenan Seyithanoğlu, Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Meâli, Çağ Yayınları, İst. 1981, XXXII + 606 s.
20. Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili Meâli, (Hazırlayanlar): Selahattin Kaya – Dr. Cahit Baltacı – Durali Yılmaz – Kerim Aytekin – Muhtar Yazır, Eser Neşriyat, İst. 1982, XXX + 603 s.

21. Celal Yıldırım, Kur'an-ı Kerim Meâl ve Tefsiri, Tercüman Gazetesi Yayınları, İst. 1982, 21 + 645 s.
22. Abdullah Âtîf Tüzüner, Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Meâli, 3. b., Elif Ofset Yayınları, İst. 1982, 605 s.
23. Dr. Ali Özek Başkanlığında: Hayreddin Karaman, Ali Turgut, Mustafa Çağrı, İbrahim Kafî Dönmez, Sadreddin Gümüş; Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, İst. 1982, Kuşak Ofset, 29 + 607 s.
24. Ali Bulaç, Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Anlamı, Pınar Yayınları, İst. 1983, 735 s.
25. A.Adnan Sütmen, Kur'ân-ı Kerim'in Meâlen Manzum Açıklaması, Üçdal Neşriyat, İst. 1984, 428 s.
26. Ömer Nasuhi Bilmen, Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi, Tuğra Neşriyat, İst. 1985, 606 s.
27. Enver Baytan, Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Tefsirli Meâl-i Âlisi, Baytan Kitabevi Yayınları, İst. 1986, XXIII + 606 s.
28. Rıza Çiloğlu, Tanrı Buyruğu Kur'ân, Nazım Çeviri, Oku Yayınevi, İst. 1987, 725 s.
29. Ahmet Ağırakça – Beşir Eryarsoy, Nüzül Sebepli Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Meâli, Fikir Yayınları, İst. 1987, XXXXVIII + 605 s.
30. Osman Keskiöglü, Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Açıklaması, Eren Yayınları, İst. 1988, XXIII + 632 s.⁷³

1980'li yıllara ait olup yukarıda alıntı yaptığımız kitabın basımından sonra yayımlanan çevirileri; Bekir Sadak'ın *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlatımı* (İstanbul 1989), Hasan Tahsin Feyizli'nin *Feyzü'l-Furkan ve Meâlî'l-Kur'ân* (Ankara 1989), Hikmet Taşkın'ın *Kur'ân Bize Ne Diyor?* (İstanbul 1989), İhsan Atasoy, Ümit Şimşek, Mehmet Paksu, Cemal Uşşak ve Şaban Döğen'in *Kur'ân-ı Kerim'in Açıklamalı Türkçe Meâli* (İstanbul 1989) şeklinde sıralamak mümkündür.⁷⁴

1990'lı yıllarda ise; M. Kemal Çöllüoğlu'nun *Kur'ân-ı Kerim; Türkçe Ne Diyor?* (İzmir 1990), Mehmet Akçay'ın *Yüce Kur'an: Türkçe Çevirisi* (Ankara

⁷³ Salih Akdemir, **a.g.e.**, s. 37-38.

⁷⁴ Süleyman Recep Çıbıklı, "Söz Sanatları Açısından Meâl Problemleri", **Yüksek Lisans Tezi**, Eskişehir, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2014, s. 38; Mehmet Yüksel, "Çeviri Kuramı ve Problemleri Açısından Tanzimat'tan Günümüze Matbu Kur'an Meallerinin Önsözlerinin Değerlendirilmesi", **Yüksek Lisans Tezi**, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tefsir Anabilim Dalı, 2011, s. 39-40.

1991), Talat Koçyiğit'in *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali* (Ankara 1992), Yaşar Nuri Öztürk'ün *Kur'an-ı Kerim Meali: Türkçe Çeviri* (İstanbul 1993)⁷⁵, Bahattin Uzunkaya'nın, *Kur'an: Allah'ın Son Kitabı Kur'an* (İstanbul 1994), Abdülvehhab Öztürk'ün *Kur'an-ı Kerim ve Meali* (Ankara t.y.), Ahmet Varol'un *Kur'an Meali* (İstanbul 1995), İskender Ali Evrenesoğlu'nun *Kelime Kelime Kur'ân-ı Kerim Lâfzı ve Rûhu* (İzmir 1995), Nazmi (Nizami) Sakallıoğlu'nun *Ehl-i Beyt Muhiblerine Kelâm-ı Kadim Kur'an-ı Hakîm ve Öz Türkçe Meali* (Ankara 1995), İsmail Kazdal'ın *Kur'an'ı Anlamak Meal – Mini Yorum* (İstanbul 1996), Mustafa Hizmetli'nin *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Anlamı* (İstanbul 1996), Hüseyin Atay'ın *Kur'an Türkçe Çeviri* (İstanbul 1998), Hayri Yıldızlı'nın, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçeye Çevirisi* (Balıkesir 1998), Mehmet Nuri Yılmaz'ın *Kur'an-ı Kerim ve Meali* (Ankara 1998), Ömer Öngüt'ün *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meâl-i Âlisi* (İstanbul 1998), Suat Yıldırım'ın *Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali* (İstanbul 1998) ve Şaban Piriş'in *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Anlamı* (İstanbul 1998) adlı çevirilerinin yayımlandığı görülmektedir.⁷⁶

Yukarıda sayılanlara ek olarak meal tercümesi sadedinde, Muhammed Esed'in (ö. 1992) orijinal adı "The Message of The Qur'ân" olan İngilizce çevirisi "*Kur'an'ın Mesajı: Meal–Tefsir*" (çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul 1996) adıyla Türkçeye çevrilmiştir. İlgili eser, meal çalışmalarını etkileyerek diğer dillerdeki meallerin Türkçeye çevrilmesine vesile olmuştur. Ayrıca ayetlere getirdiği izahlar ve yaklaşım farklılıkları nedeniyle dolaylı olarak bu konudaki tartışmaların hareketlenmesini sağlamıştır.⁷⁷

2000'li yıllara gelindiğinde ise; Edip Yüksel'in *Mesaj: Kur'an Çevirisi* (İstanbul 2000), Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin'in *Kur'an-ı Kerim Meali* (Ankara 2001), Ömer Dumlu ve Hüseyin Elmalı'nın *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı* (İzmir 2001), Salih Parlak'ın *Bilgi Toplumuna Doğru Kur'an-ı Kerim Meal-Tefsiri = Bilgi*

⁷⁵ Mütercim çalışmasına 1988 yılı Ramazanında başlamış ve 1993 yılı Haziran ayında tamamlanmış ve kısa sürede neşredilmiştir. Çalışma mütercim tarafından yorumlardan arındırılmış olmak ve parantezsiz olmak şeklinde iki ana özellik ile tanımlanmıştır. Müterciminin savunduğu fikirler bakımından eser kısa zamanda popüler olmuş, bugüne kadar da pek çok kez basılmış; ayrıca lehte ve aleyhte hakkında değerlendirmeler yazılmıştır. Bkz. Muhammet Abay, **a.g.m.**, s. 259.

⁷⁶ Muhammet Abay, **a.g.m.**, s. 276-277; Süleyman Recep Çibıklı, **a.g.e.**, s. 39-41.

⁷⁷ Muhammet Abay, **a.g.m.**, s. 260.

Toplum İçin Kur'an-ı Kerim: Meal-Tefsir Denemesi (İstanbul 2001), Ahmet Tekin'in *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru: Tefsiri Meal* (İstanbul 2001), Hayrât Neşriyat İlmî Araştırma Merkezi Meâl Heyeti'nin *Kur'an-ı Kerim ve Muhtasar Meali* (İstanbul 2001), Nusret Çam'ın *Şiir Diliyle Kur'an-ı Kerim Meali* (Ankara 2002), Orhan Kuntman'ın *Kur'ân-ı Kerim: Ayetler Arasındaki Münasebetleri Belirten İbn Kesir, Razi ve Elmalılı'nın Yorumları Işığında Açıklamalı Meal ve Ek Çalışmalar* (Ankara 2002), Şevket Gürel'in *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Yüce Meali* (İstanbul 2002), Nusrettin Bolelli ve Niyazi Beki'nin *Kur'ân-ı Kerim Meâl-i İcmâli: Kısa ve Öz Anlamı* (İstanbul 2002), Ahmet Çelen'in *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meâli* (Malatya 2003), Hamdi Döndüren'in *İnsanlığa Son Çağrı Kur'an-ı Kerim: Yüce Meali ve Açıklaması* (İstanbul 2003), Şeref Aziz Taha ve Kemal Çelik'in *Kur'an-ı Kerim Türkçe Çeviri* (Ankara 2004), Ümit Şimşek'in *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali* (İstanbul 2004), Mahmut Toptaş'ın *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Meali* (İstanbul 2004), Salih Akdemir'in *Son Çağrı Kur'an* (Ankara 2004), Bahaeddin Sağlam'ın *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali* (İstanbul 2005), Mevlüt Akça'nın *Kur'an-ı Kerim Mealinin Manzum İfadesi* (Erzurum 2005), Mustafa Dinçer'in *Kur'an-ı Kerim Meali* (İzmir 2005), Ömer Sevinçgül'ün *Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali* (İstanbul 2005), Burhan Orhan'ın *Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali* (İstanbul 2005), Sadık Türkmen'in *İniş Sırasına Göre Kur'an (Akıl ve Bilim Işığında Türkçe Çeviri, 1. Cilt Mekki Sureler)* (İstanbul 2006), Abdurrahman Abdullahoğlu'nun *Ayetlerin İniş Sırasına Göre Kur'an Çevirisi* (İstanbul 2006), Recep İhsan Eliaçık'ın *Yaşayan Kur'an Türkçe Meal-Tefsir* (İstanbul 2006), Mustafa Sağ'ın *Evrensel Çağrı Kur'an Meali* (2006)⁷⁸, Adil Ali Atalay Vaktidolu'nun *Kuran'ı Kerim Manzum Meali ve Tefsir Özeti* (İstanbul 2007), Ali Ünal'ın *Allah Kelâmı Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meali* (İstanbul 2007), Bayraktar Bayraklı'nın *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an-ı Kerim Meali* (İstanbul 2007), Hakkı Yılmaz'ın *Nüzul Sırasına Göre Necm Necm Kur'an'ın Türkçe Meali* (İstanbul 2007), Mahmud Ustaosmanoğlu'nun *Kur'an-ı Mecid ve Tefsirli Meal-i Alisi* (İstanbul 2007), Mahmut Kısa'nın *Kısa Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali* (Konya 2007), O. Mevlevi ve Orhan Kuntman'ın *Kur'an-ı Kerim Meali* (Konya 2007), Mustafa Yıldız'ın *Son Mesaj:*

⁷⁸ İlgili mealin, Edip Yüksel mealinin kopyası olduğu iddia edilmiştir. Bkz. Muhammet Abay, **a.g.m.**, s. 279.

Kur'ân-ı Kerim ve Gerekçeli Türkçe Meal (İstanbul 2007), Abdullah Manaz'ın *Konularına ve Geliş Sırasına Göre Geliş Sebepleriyle Birlikte Kronolojik Türkçe Kur'an* (İstanbul 2008), Abdülkadir Şener, M. Cemal Sofuoğlu ve Mustafa Yıldırım'ın *Yüce Kur'ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meali* (Ankara 2008), Mustafa Öztürk'ün *Kur'an-ı Kerim Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri* (Ankara 2008), Mehmet Türk'ün *Allah'ın Kelamı: Meal-Tefsir* (İstanbul 2008), Yusuf Işıcık'ın *Kur'an Meali* (Konya 2008), Mustafa İslamoğlu'nun *Hayat Kitabı Kur'an: Gerekçeli Meal, Tefsir* (İstanbul 2008), Murtaza Turabi'nin *Kur'an-ı Kerim ve Meali* (İstanbul 2009), Sami Kocaoğlu'nun *Apaçık Kur'an ve Türkçe Hikmetli Meali* (İstanbul 2009), Hüseyin Peker'in *Son İlahi Mesaj Kur'an ve Açıklamalı Meal* (Samsun 2009), Ahmed Hulusi'nin *Allah İlminden Yansımalarla Kur'ân-ı Kerim Çözümü* (İstanbul 2010), Mehmet Yaşar Kandemir, Halit Zavalı ve Ümit Şimşek'in *Ayet ve Hadislerle Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali* (İstanbul 2010), Cemal Külünkoğlu'nun *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali* (İstanbul 2010), Hacı İnan'ın *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli* (İstanbul 2011), Mahmut Özdemir'in *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali* (Ankara 2011), Niyazi Kahveci'nin *İniş Sırası ve Sebepleri ile Kur'an-ı Kerim Tercümesi* (Ankara 2011), Murat Sülün'ün *Kur'an-ı Kerim Meali* (İstanbul 2012), Said Alpsoy'un *Kur'an Nuru: Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali* (İstanbul 2012), Mustafa Cemil Kılıç'ın *Anlamak İçin Türkçe Kur'an (Meal)* (İstanbul 2013), Ömer Çelik'in *Hakk'ın Daveti Kur'an-ı Kerim: Meali ve Tefsiri* (İstanbul 2013), Gazi Özdemir'in *Son Davet: Kur'an* (İstanbul 2013), Yüksel Mert'in *Kur'an-ı Kerim'in İnsanca Çevirisi* (İstanbul 2014), Ali Rıza Safa'nın *Kur'an-ı Kerim: Gerçek* (İstanbul 2014), Ali Kara'nın *Kur'an-ı Kerim Türkçe Meali* (İstanbul 2014), Veli Tahir Erdoğan'ın *Kur'an Bana Ne Diyor: Açıklamalı Meal* (İstanbul 2014) ve Tuncer Namlı'nın *Kur'an Aydınlığı: Kronolojik Kur'an Meali* (Ankara 2015) adlı çevirilerinin basıldığı mülâhaza edilmektedir.⁷⁹

Meal sadeleştirmeleri sadedinde ise, Hasan Basri Çantay'ın mealinin 1993 yılında, Ömer Nasuhi Bilmen'in mealinin 2002 yılında ve Elmalılı M. Hamdi

⁷⁹ Muhammet Abay, **a.g.m.**, s. 279-282; Türkçeye çevrilmiş Kur'an mealleri/tefsirleri ayrıntılı listesi için bkz. Muhammet Abay, "Türkçedeki Kur'an Meâllerinin Tarihi ve Kronolojik Bibliyografyası", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. XX, No: 19-20, 2012, s. 231.

Yazır'ın mealinin ise 1983-2014 yılları arasında müteaddit kereler sadeleştirildiği görülmektedir.⁸⁰

Cumhuriyet dönemini Kur'an çevirileri kronolojisine bakıldığında, günümüze yaklaştıkça çeviri sayısında artış gözlemlenebilmektedir. Buna dair bir mülahaza ile Kur'an çevirilerine ayırdığımız bu bölüme son verilip tezimizin asıl odağını oluşturan Kur'an meallerindeki istiâreli ayetlerin incelenmesine geçilecektir:

“Son birkaç on yıllık zaman diliminde meal sayısının hızla artması, Kur'an İslami söyleminin popülaritesine bağlı olarak hem meal okuma ihtiyacının artmasına hem de meal okuyucusunun fazlaşmasına, dolayısıyla bu konuda arz-talep dengesinin oluşmasına bağlanabilir. Bunun yanında, bilhassa yakın geçmişle ilgili olarak meal yazım ve yayımının toplumsal ölçekli talep artışına binaen önemli ölçüde ticari kaygılarla bağlantılı olduğu da söylenebilir. Nitekim dinî içerikli eserler neşreden hemen her yayınevinin kendine has bir meal hazırlama/hazırlatma teşebbüsünde bulunması işin ticari boyutu hakkında önemli bir ipucu olarak değerlendirilebilir.”⁸¹

⁸⁰ Muhammet Abay, **a.g.e.**, s. 282-286. (Abay, Elmalılı'nın mealine ait 47 sadeleştirme kaydetmiştir.)

⁸¹ Mustafa Öztürk, **a.g.e.**, s. 39.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu bölümde tahlili yapılacak olan meallerin, daha sonra kullanılacak olan kısaltmalarıyla birlikte alfabetik listesi aşağıdaki gibidir:

B. Sadak: Bekir Sadak, **Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlatımı**, 3. bs., İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009.

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı, **Kur'an-ı Kerim Meâli**, haz. Doç. Dr. Halil Altuntaş, Dr. Muzaffer Şahin, 8. bs., Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008.

E. Yüksel: Edip Yüksel, **Mesaj: Kuran Çevirisi**, 12. bs., İstanbul, Ozan Yayıncılık, 2014.

Elmalılı: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, **Kur'ân-ı Kerîm ve Meal-i Şerîfi**, haz. Ertuğrul Özalp, İstanbul, İşaret Yayınları, 2000.

H. T. Feyizli: Hasan Tahsin Feyizli, **Feyzül-Furkân: Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meali**, 8. bs., İstanbul, Server İletişim, 2010.

M. Esed: Muhammed Esed, **Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir**, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, 2. bs., İstanbul, İşaret Yayınları, 1997.

M. İslamoğlu: Mustafa İslamoğlu, **Hayat Kitabı Kur'an: Gerekçeli Meal-Tefsir**, İstanbul, Düşün Yayıncılık, 2014.

M. Öztürk: Mustafa Öztürk, **Kur'an-ı Kerim Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri**, 2. bs., Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2014.

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı, **Kur'ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli**, haz., Prof. Dr. Hayrettin Karaman, Prof. Dr. Ali Özek, Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez, Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı, Prof. Dr. Sadrettin Gümüş, Doç. Dr. Ali Turgut, 3. bs., Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.

Y. N. Öztürk: Yaşar Nuri Öztürk, **Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali**, 114. bs., İstanbul, Yeni Boyut Yayıncılık, 2013.

Bu bölümde, müteaddit defalar alıntı yapılacak olması ve her alıntıda kaynak göstermenin faydasız bir uzatma olacağı gerekçesiyle yukarıda meallerin ayrıntılı listesi verilmiştir. Bölüm sonuna kadar ilgili meallerden yapılacak her alıntıda meal sahiplerinin isimleri verilecektir.

3.1. BAKARA SURESİ 7. AYET

﴿ خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴾

DİB: “Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır. Onlar için büyük bir azap vardır.”¹

3.1.1. İlgili Ayete Dair Müfessirlerin Görüşleri

Taberî (ö. 310/923) ilgili ayetin tefsirine “خَتَمَ” kelimesinin “طَنَعَ” (mühürlemek/damga basmak) anlamında olduğunu belirtip “mühürlemek; kaplara, zarflara ve kılıflara yapılacak bir işlem iken nasıl olur da kalpler mühürlenir?” mukadder sorusuna cevap vererek başlamıştır.²

Taberî ilgili soruyu; insanların kalplerinin, bilgilerin konulduğu kaplar/zarflar olduğunu ve kulakların da bu bilgileri ulaştırıcı rolü bulunduğunu, o halde kalpleri ve kulakları mühürlemenin diğer kapları ve zarfları mühürlemenin benzeri olduğunu belirterek cevaplamıştır.³

Görüldüğü üzere Taberî, “kalpleri mühürlemeyi” bir benzetme ile açıklamış ve burada kastedilen anlamın, ayette sözü geçenlerin kibirli olmaları ve hakikate davet edilmelerine rağmen yüz çevirmeleri olduğuna dair bir görüş zikretmiştir. إِنَّ

¹ Bölüm sonuna kadar Arapça metnini verdiğimiz ayetin çevirisinde Diyanet İşleri Başkanlığının meali kullanılacaktır.

² Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, **Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân**, haz. 'Abdullâh b. 'Abdu'l-muhsin et-Turkî, y.y., Dârü Hicr, C. I, t.y., s. 265.

³ A.e., a.y.

فَلَانًا لِأَصَمِّ عَنْ هَذَا الْكَلَامِ (Filan, bu söze karşı sağır kesildi.) cümlesinin de kendisine bir söz söylendiğinde onu dinlemekten imtina eden kişi için kullanılan ve bu bağlama uygun bir ifade olduğunu belirtmiştir.⁴

Bu noktada, -Taberî tefsirinin bir rivayet tefsiri olduğu göz önünde bulundurularak- Taberî'nin bu görüş dışındaki görüşleri de zikrettiğini belirtmek yerinde olacaktır.

Zemaşerî⁵ (ö. 538/1144); hakikatte mühürlemenin ve (gözleri) örtmenin olmayıp bunun mecaz babından olduğunu ve ilgili ayette istiâre ve temsîlin bulunduğunu söylemiştir.⁶

Ayrıca طَارَتْ بِهِ الْعَنْقَاءُ (Anka kuşu, O'nu uçurdu.) cümlesinin, bir yerde uzun zamandır bulunmayan kişi için söylenen bir ifade olduğunu ve hakikatte kişinin yokluğunda Anka kuşunun herhangi bir dahlinin bulunmadığını belirtmiştir.⁷

Beyzâvî⁸ (ö. 685/1286) ise ilgili ayeti; hakikatte kalplerinde bir mühür ya da gözlerinde bir perde olmadığı, burada kastedilen anlamın, ilgili kişilerin nefislerinde küfür ve günahları güzel, iman ve tâ'atı da çirkin gösteren bir durumun meydana gelmesi şeklinde açıklamıştır.⁹

Beyzâvî, tüm varlıkların Allah'ın kudretiyle var olduklarını ve bu cihetle O'na isnat edildiklerini ancak fiillere müsebbib olma konusunda ise kendilerine isnat edildiklerini söyleyerek şu ayeti örnek olarak vermektedir¹⁰:

﴿... بَلْ طَعَّ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ﴾

⁴ A.e., s. 267.

⁵ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemaşerî, el-Keşşâf adlı tefsiri yanında Arap dili ve edebiyatına dair çalışmaları ile tanınan çok yönlü Mu'tezile âlimi. Bkz. Mustafa Öztürk, Mehmet Suat Mertoğlu, "Zemaşerî", **DİA**, C. XXXIV, 2013, s. 235-238.

⁶ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. 'Umer ez-Zemaşerî el-Hârizmî, **Tefsîru'l-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl ve 'Uyûnu'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl**, haz. Halîl Me'mûn Şihâ, 3. bs., Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 2009, s. 41.

⁷ A.e., s. 42.

⁸ Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, Müfessir, Eş'arî kelâmcısı ve Şâfiî fakîhi. Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "Beyzâvî", **DİA**, C. VI, 1992, s. 100-103.

⁹ Nâsiru'd-dîn Ebi'l-hayr 'Abdullah b. 'Umer b. Muhammed eş-Şîrâzî eş-Şâfiî el-Beyzâvî, **Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl el-Ma'rûf bi-Tefsîri'l-Beyzâvî**, haz. Muhammed 'Abdu'r-rahmân el-Mar'aşlî, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turasi'l-'Arabî, t.y., C. I, s. 42.

¹⁰ A.e., a.y.

DİB: "... (başlarına türlü belâlar verdik. Onların kalpleri muhafazalı değildir), tam aksine inkârları sebebiyle Allah onların kalplerini mühürlemiştir."¹¹

3.1.2. İlgili Ayetin Mealleri

B. Sadak: "Mühürlemiştir kalplerini ve kulaklarını onların Allah, gözlerinde de perde vardır; büyük azâb beklemektedir onları."

DİB: "Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır. Onlar için büyük bir azap vardır."

E. Yüksel: "ALLAH kalplerini ve kulaklarını mühürler. Gözlerinde perde vardır ve büyük azap onlar içindir."

Elmalılı: "(zira) Allah kalplerini ve kulaklarını mühürlemiş ve (kalp) gözlerine bir perde inmiştir ve bunların hakkı, azîm [büyük] bir azaptır."

H. T. Feyizli: "Allah, onların (inkârcı niyet ve eylemlerinden dolayı) kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerine de (ilâhî hakikatlere karşı) perde inmiştir. Ve onlar için büyük bir azap vardır."

M. Esed: "Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir ve gözlerinin üzerinde de bir perde vardır; dehşet verici bir azap beklemektedir onları."

M. İslamoğlu: "Allah onların kalpleri ve kulakları üzerine mühür vurmuştur, gözleri üzerinde de bir tür perde vardır; işte onlar muazzam bir azaba müstehaktırlar."

M. Öztürk: "[Kâfirlikte direnmeleri sebebiyle] Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiş, gözlerine perde çekmiştir. Onların hakkı dehşetli bir azaba mahkûm olmaktır."

TDV: "Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Onların gözlerine de bir çeşit perde gerilmiştir ve onlar için (dünya ve ahirette) büyük bir azap vardır."

¹¹ Nisa suresi: 155.

Y. N. Öztürk: “Allah onların kalpleri, kulakları üzerine mühür basmıştır. Onların kafa gözleri üstünde de bir perde vardır. Onlar için korkunç bir azap öngörülmüştür.”

3.1.3. Değerlendirme

Tahlilini yaptığımız Bakara suresinin yedinci ayeti “istiâre-i temsîliyye” üslubunu hâvî olup, zımnem “inat” ve “ısrar” anlamlarını barındırmaktadır.¹² Kur’an’da, bu tarz anlamı somutlaştırıp sureti/portreyi daha açık kılmayı hedefleyen birçok ayet bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı şu şekildedir:

• ﴿صُمُّ بُكْمٌ عُمِيٌّ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ﴾

DİB: “Onlar, sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Artık (hakka) dönmezler.”¹³

• ﴿وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءَ وَنِدَاءَ صُمُّ بُكْمٌ عُمِيٌّ فَهُمْ لَا

يَعْقِلُونَ﴾

DİB: “İnkâr edenleri imana çağırın (peygamber) ile inkâr edenlerin durumu, bağırip çağırmadan başka bir şey duymayan hayvanlara seslenen (çoban) ile hayvanların durumu gibidir. Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Bundan dolayı anlamazlar.”¹⁴

• ﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَسَمِعَتْهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ﴾

DİB: “İşte onlar, Allah’ın; kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir. İşte onlar gafilin ta kendileridir.”¹⁵

• ﴿كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ قَلْبٍ مُّتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ﴾

¹² Safâ’ Husnî ‘Abdu’l-muhsin et-Turk, “el-İsti’âretu’t-Temsîliyye fi’l-Kur’âni’l-Kerîm”, **Yüksek Lisans Tezi**, Nablus, Câmi’atu Necâh el-Vataniyye Kulliyetu’d-Dirâsâti’l-‘Ulyâ Kısmu’l-Luğatu’l-‘Arabiye ve Âdâbihâ, 2011, s. 42.

¹³ Bakara suresi: 18.

¹⁴ Bakara suresi: 171.

¹⁵ Nahl suresi: 108.

DİB: "... Allah, her kibirli zorbanın kalbini işte böyle mühürler."¹⁶

Başka örnekler için; Bakara suresi 88., Enam suresi 25 ve 39., Araf suresi 100 ve 101., Enfal suresi 22., Tevbe suresi 87., Yunus suresi 42 ve 43., Hud suresi 20., Kehf suresi 57 ve 101., Neml suresi 80 ve 81., Rum suresi 52 ve 53., Yasin suresi 8 ve 9., Fussilet suresi 5 ve 44., Casiye suresi 23., Muhammed suresi, 16, 22 ve 24. ve Münafikun suresi 3. ayete bakılabilir.

Tahlili yapılan Bakara suresinin ilgili ayeti için Âlûsî'nin¹⁷ (ö. 1270/1854); *حَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ* terkiibinde istiâre-i tasrîhiyye-tebe'iyye, *غَشَاوَةٌ* kelimesinde istiâre-i tasrîhiyye-asliyye veya tebe'iyye olup kelâmda ise istiâre-i temsîliyye'nin olduğuna cevaz verilebilir açıklamasını belirtmek faydalı olacaktır.¹⁸

Yukarıda verilen meallerde görüldüğü üzere, meal sahiplerinin tamamı "Allah'ın kalpleri ve kulakları mühürlemesi/mühür vurulması ve gözlerin önünde bir perde olması" şeklinde birebir aktarımı tercih etmişlerdir. Buna ek olarak; Elmalılı, "(kalp) gözlerine" şeklinde ekleme yöntemini kullanarak "gözler" kelimesindeki mecazî anlamı hissettirmiştir. H. T. Feyizli, "(*inkârcı niyet ve eylemlerinden dolayı*) kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir." ve "Gözlerine de (*ilâhî hakikatlere karşı*) perde inmiştir." şeklinde, yine ekleme yöntemiyle kalp mühürlemenin nedenini zikretmiştir. Aynı şekilde M. Öztürk de, "[*Kâfirlikte direnmeleri sebebiyle*] Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir" ifadesiyle sebep zikretmiştir. TDV ve M. İslamoğlu, *غَشَاوَةٌ* kelimesinin nekre olmasını çeviriye "bir tür/çeşit perde" şeklinde yansıtmıştır. Y. N. Öztürk, "Onların kafa gözleri üstünde de bir perde vardır." şeklinde, anlamı tamamen hakikî manaya hamlederek çeviri yapmıştır. M. Esed ise, "Bâtıl inançlara inatla sarılan ve hakikatin sesini dinlemeyi reddeden kişinin zamanla hakikati kavrama yeteneğini kaybedeceği ve "böylece, sonunda kalbinin mühürlenmiş olacağı" (Râğib) şeklindeki ilahî kanuna bir atf."¹⁹ dipnotuyla

¹⁶ Mü'min suresi: 35.

¹⁷ Ebü's-Senâ Şihâbüddin Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, Âlûsî ailesinden müfessir, fâkih, edip ve şair. Bkz. Muhammed Eroğlu, "Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd", *DİA*, C. II, 1989, s. 550-551.

¹⁸ Ebu'l-Fadl Şihâbu'd-dîn es-Seyyid Mahmûd el-Âlûsî el-Bağdâdî, *Rûhu'l-Me'âni fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-'Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turasi'l-'Arabî, C. I, t.y., s. 132.

¹⁹ Muhammed Esed, *a.g.e.*, s. 5.

açıklama getirmiştir. Ancak ne mealinde mecazı hissettirmiş ne de dipnotunda buna dair bir bilgi kaydetmiştir.

Görüldüğü üzere, erek dil okuru için ilgili ayetin çevirilerinde mecazî/istiârî üslubu hissetmek mümkün görünmemektedir. Meal sahipleri, müfessirlerin isabetle tespit ettikleri istiâre-i temsîliyye’yi çeviriye yansıtmamışlardır. Bu noktada, erek dil okurunun ilgili ayetteki “*temsîl*”i hissetmesi adına çeviriye “*sanki*” ya da “*gibi*” kelimeleriyle ekleme yapmanın faydalı olacağı söylenebilir. Bu durumda Bakara suresinin yedinci ayeti için –altıncı ayetle beraber- aşağıdaki çeviri önerilebilir:

“O kâfir olanları uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, iman etmezler. (Sanki) Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiş, gözlerinde de bir perde var. Onlar için büyük bir azap vardır.”

3.2. BAKARA SURESİ 15. AYET

İlgili ayetin daha iyi anlaşılabilmesi adına bir önceki ayet olan on dördüncü ayetle beraber verilecektir.

﴿وَإِذَا لَفُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلُّوا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ﴾

﴿اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾

DİB: “İman edenlerle karşılaştıkları zaman, “İnandık” derler. Fakat şeytanlarıyla (münafık dostlarıyla) yalnız kaldıkları zaman, “Şüphesiz, biz sizinle beraberiz. Biz ancak onlarla alay ediyoruz” derler.

Gerçekte Allah onlarla alay eder (alaylarından dolayı onları cezalandırır); azgınlıkları içinde bocalayıp dururlarken onlara mühlet ver.”

3.2.1. İlgili Ayete Dair Müfessirlerin Görüşleri

Taberî bu ayetin tefsiri sadedinde; *فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ* ayeti,²⁰ *يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ* ayeti,²¹ *نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ* ayeti,²² tahlilini yaptığımız ayet ve benzerleri ayetlerdeki anlamın, Allah'ın, dalga geçme/aldatma gibi işleri yapanları cezalandırması olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde *وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا* ayetinde²³ birinci *سَيِّئَةٍ* kelimesi “kötülük” anlamında iken ikinci *سَيِّئَةٍ* kelimesi ise bu kötülüğe karşı verilen cezayı/adaleti ifade eder. Her ne kadar lafzen aynı olsalar da anlamları farklıdır.²⁴

Kurtubî²⁵ (ö. 671/1273) de *اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ* cümlesinden kastın; Allah'ın, onların dalga geçmelerini cezalandırması olduğunu belirtmiş ve Arapların, bir lafzın peşi sıra ona cevap ve ceza olarak –anlamları farklı olsa da- aynı lafzı kullandıklarını söyleyerek Şura suresinin kırkıncı ayetini buna örnek olarak vermiştir.²⁶

İbn ‘Âşûr²⁷ (ö. 1879/1973) ilgili ayette mecaz ve müşakele olduğunu ve yapılan istihzanın cezası anlamında kullanıldığını söylemiştir.²⁸

3.2.2. İlgili Ayetin Mealleri

B. Sadak: “Asıl Allah onlarla alay eder ve taşkınlıklarında şaşkın şaşkın süründürür onları.”

²⁰ Nisa suresi: 142.

²¹ Tevbe suresi: 79.

²² Tevbe suresi: 67.

²³ Şura suresi: 40.

²⁴ et-Taberî, **a.g.e.**, s. 314.

²⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, Tefsir, hadis ve fıkıh âlimi. Bkz. Tayyar Altıkulaç, “Kurtubî, Muhammed b. Ahmed”, **DİA**, C. XXVI, 2002, s. 455-457.

²⁶ Ebû ‘Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, **el-Câmi‘ li-Ahkâmi'l-Kur‘ân ve'l-Mubeyyin limâ Tedammenehu mine's-Sünne ve Âyi'l-Furkân**, haz. ‘Abdullah b. ‘Abdu'l-muhsin et-Turkî, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, C. I, 2006, s. 314-315.

²⁷ Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnişî, Tunuslu ilim ve fikir adamı, müfessir, fakih, Arap dili ve edebiyatı âlimi. Bkz. Ahmet Coşkun, “İbn ‘Âşûr, Muhammed Tâhir”, **DİA**, C. XIX, 1999, s. 332-335.

²⁸ Muhammed et-Tâhir b. ‘Âşûr, **Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr**, Tunus, Dâru't-Tûniyye li'n-Neşr, C. I, 1984, s. 293-294.

DİB: “Gerçekte Allah onlarla alay eder (alaylarından dolayı onları cezalandırır); azgınlıkları içinde bocalayıp dururlarken onlara mühlet verir.”

E. Yüksel: “ALLAH da, taşkınlıkları içinde bocalar durumda bırakarak asıl onları hafife alır.”

Elmalılı: “(Asıl) Allah onlarla istihza ediyor da tuğyan/[azgınlık]ları içinde bocalarlarken kendilerini sürüklüyor.”

H. T. Feyizli: “Allah da onların alaylarına mukâbele eder (hakettikleri karşılığı verir) ve onlara azgınlıkları/isyanları için de (bir müddet) mühlet verir; onlar da (bir ceza olarak) şaşkınca bocalayıp dururlar.”

M. Esed: “Allah da bu alaycı tavırlarından dolayı onlara hak ettikleri karşılığı verecek ve onları küstahlıkları ile başbaşa şaşkınca bocalamaya terk edecektir.”

M. İslamoğlu: “Allah da onların alaylarına karşılık verir ve onları kendi tuğyanlarına gömülmüş olarak bırakır, şaşkın şaşkın debelenirler.”

M. Öztürk: “Allah onlara alay etmenin cezasını verecek, fakat [bu dünyadaki imtihan gereği] onları şimdilik kendi hâllerine bırakmakta, onlar da azgınlıkları içinde bocalayıp durmaktalar.”

TDV: “Gerçekte, Allah onlarla istihza (alay) eder de azgınlıklarında onlara fırsat verir, bu yüzden onlar bir müddet başıboş dolaşırlar.”

Y. N. Öztürk: “Allah onlarla alay ediyor ve onları, kendi azgınlıkları içinde bocalar bir halde sürüklüyor.”

3.2.3. Değerlendirme

İncelemesi yapılan ayette “istiâre-i tebe‘iyye” ve “müşakele” üslupları vardır. Müşakele; lugavî olarak, iki şeyin benzeşmesi ve uyuşması, ıstılâhi olarak ise bir anlamı, kendi lafzı ile değil de söz sırasında geçmiş başka bir lafızla ifade etmek demektir. Aynı lafzın önce bir anlamda, daha sonra başka bir anlamda

kullanılmasıyla yapılan müşakelenin ikinci lafız yalnızca şeklen birincisine benzemektedir.²⁹

Esasen belagat ilminin bedî' başlığı altında değerlendirilen müşakelenin örneklerinin birçoğu aynı zamanda mecaz-ı mürsel ve istiâreye dolayısıyla beyan başlığına da dahildir.³⁰

M. Kaya Bilgegil; müşakelenin genel itibarıyla karşılıklı münasebete müteallik sözlerden doğduğunu söyleyerek, bir çıplak fakire “canın ne yemek istiyor” diye sorulmasına “bir entari yemek istiyor” cevabının verilmesini örnek olarak zikreder.³¹ Görüldüğü üzere ikinci “yemek istiyor” tabiri mecazî anlam ihtiva etmektedir.

Kur'an'da bu tarz ifadelerin müteaddit örnekleri vardır:

• ﴿ وَجَزَا سَيِّئَةً سَيِّئَةً مِّثْلَهَا ﴾

DİB: “Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır).³²

• ﴿ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴾

DİB: “Onlar tuzak kuruyorlar. Allah da tuzak kuruyordu. Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır.”³³

• ﴿ فَمَنْ أَعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَأَعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا أَعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ ﴾

DİB: “O hâlde kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın...”³⁴

• ﴿ نَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ ﴾

DİB: “Sen benim içimde olanı bilirsin, ama ben sende olanı bilemem.”³⁵

²⁹ Ali Bulut, **Belâgat: Meâni – Beyân – Bedî'**, s. 238.

³⁰ **A.e.**, a.y.

³¹ M. Kaya Bilgegil, **a.g.e.**, s. 202.

³² Şura suresi: 40.

³³ Enfal suresi: 30.

³⁴ Bakara suresi: 194.

Yukarıda zikredilen ayetlerde sırasıyla, birinci سَيِّئَةٌ kelimesi “kötülük”, ikincisi “ceza”; Allah’ın tuzak kurması, “tuzakların boşa çıkarılması ve cezalandırılması”; üçüncü ayetteki ikinci اغْتَدُوا kelimesi “saldırıya karşılık vermek”; ve son ayetteki ilk نَفْسٌ kelimesi hakiki anlamında, ikincisi ise عِنْدَكَ (katındaki) anlamında kullanılmıştır.³⁶

Tahlili yapılan Bakara suresinin on beşinci ayetine verilen meallere bakıldığında; B. Sadak, E. Yüksel, Elmalılı, TDV ve Y. N. Öztürk’ün birebir çeviri yöntemini kullandıkları görülmektedir. Ancak erek dil okuru açısından birebir çeviri ile ayetteki mecazî/istiârî anlamı hissedebilmek mümkün görünmemektedir.

DİB ise; literal anlamı verdikten sonra, ekleme yöntemiyle ilgili kelimenin mecazen hangi anlamı ifade ettiğini belirtmiştir.

H. T. Feyizli, M. Esed, M. İslamoğlu ve M. Öztürk, erek dil okuru için işlevsel görülemeyebilecek olan müşakele/istiâre sanatını, ayetin kastını daha açık bir şekilde ifade edebilmek adına, Türkçeye uyarlamışlar ve anlam kaybını en aza indirmeye çalışmışlardır.

3.3. ÂL-İ İMRÂN SURESİ 119. AYET

﴿ هَا أَنْتُمْ أَوْلَاءُ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ

مِنَ الْعِظِ قُلْ مَوْتُوا بِغَيْظِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿﴾

DİB: “İşte siz öyle kimselersiniz ki, onları seversiniz; onlar ise, bütün kitaplara iman ettiğiniz hâlde, sizi sevmezler. Onlar sizinle karşılaştıkları zaman “inandık” derler. Ama kendi başlarına kaldıklarında, size karşı kinlerinden dolayı parmaklarını ısırırlar. De ki: “Öfkenizden ölün!” Şüphesiz Allah, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) bilir.”

³⁵ Maide suresi: 116.

³⁶ Ali Bulut, a.g.e., s. 238-239.

3.3.1. İlgili Ayete Dair Müfessirlerin Görüşleri

Bu bölümde, ayetin tahlilini yapacağımız *عَضُوا عَلَيْكُمُ الْأَثْمَالَ مِنَ الْغَيْظِ* kısmına dair görüşlere yer verilecektir.

Begavî³⁷ (ö. 516/1122) ayetin ilgili kısmını, “müminlerin birliğini/beraberliğini gördüklerinde hissettikleri aşırı kinden dolayı parmak(uç)larını ısırırlar” şeklinde tefsir edip, hakikaten ısırma işinin olmasa da bunun deyim/mecaz babından olduğunu belirtmiştir.³⁸

İbn ‘Âşûr , *عَضَّ الْأَثْمَالَ* , terkibinin, gerçekten parmak uçlarının ısırılması olmasa dahi aşırı kin ve üzüntü anlamında kullanıldığını, insanların içlerinde hissettikleri sıkıntılara uygun fiillerin fiziken de sâdır olabileceğini ve ilgili terkibin de bu meyanda olduğunu kaydetmiştir.³⁹

Kurtubî de; parmakları ısırma, kişinin bir şeyi yapmaya güç yetiremediği için aşırı kin duyması şeklinde açıklamıştır.⁴⁰

3.3.2. İlgili Ayetin Mealleri

B. Sadak: “Siz öyle kimselersiniz ki, onları seviyorsunuz, ama onlar sizi sevmiyorlar ve siz Kitaba bütünüyle inanıyorsunuz. Onlarsa, sizinle buluştukları vakit: “İnanıyoruz!” diyorlar. Kendi aralarında başbaşa kaldıkları vakit de, *size duydukları kin ve düşmanlık sebebiyle parmaklarını ısırırlar*. Deki: “Geberin kininizle!” Muhakkak Allah çok iyi bilir herkesin ne düşündüğünü.”

DİB: “İşte siz öyle kimselersiniz ki, onları seversiniz; onlar ise, bütün kitaplara iman ettiğiniz hâlde, sizi sevmezler. Onlar sizinle karşılaştıkları zaman “inandık” derler. Ama kendi başlarına kaldıklarında, *size karşı kinlerinden dolayı*

³⁷ Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes‘ûd b. Muhammed el-Ferrâ’ el-Begavî, Muhaddis, müfessir ve Şâfiî fakihî. Bkz. Mevlüt Güngör, “Begavî, Ferrâ”, **DİA**, C. V, 1992, s. 340-341.

³⁸ Muhyi’s-sünne Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes‘ûd el-Begavî, **Tefsîru’l-Beğavî: Me‘âlimu’t-Tenzîl**, haz. Muhammed ‘Abdullah en-Nemr, ‘Usmân Cum’a Damiriyye, Süleymân Muslim el-Harş, Riyad, Dâru Tayyibe, C. II., 1989, s. 96.

³⁹ İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, C. IV, s. 66.

⁴⁰ el-Kurtubî, **a.g.e.**, C. V., s. 278.

parmaklarını ısırırlar. De ki: “Öfkenizden ölün!” Şüphesiz Allah, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) bilir.”

E. Yüksel: “İşte sizler, onlar sizi sevmediği halde onları sevenlersiniz! Üstelik siz kitabın tümünü onaylarsınız. Sizinle karşılaştıkları zaman “Gerçeği onayladık” derler, yalnız kaldıklarında ise *size olan öfkelerinden dolayı parmaklarını ısırırlar.* De ki: “Öfkenizden canınız çıksın.” Kuşkusuz ALLAH göğüslerin özünü bilendir.”

Elmalı: “Ha [bakın] sizler öyle kimselersiniz ki onları seversiniz, onlar ise bütün kitab(lar)a iman ettiğiniz halde sizi sevmezler. Hem, yüzünüze geldilermi “Biz iman ettik” derler ve تنها(da birbirleriyle yalnız) kaldırlarmı, *gayzlarından [öfkelerinden] aleyhinizde parmaklarını ısırırlar.* De ki: “Gayzınızla ölün!” Her halde [şüphesiz] Allah bütün sînelerin kühünü bilir.”

H. T. Feyzli: “İşte siz (mü’min)ler öyle kimselersiniz ki onlar (Allah’a ve İslâm’a karşı cephe alanlar), sizleri sevmedikleri halde siz onları(n peygamberlerini tasdik edip) sever ve bütün kitaplara inanırsınız. Onlar ise, (ancak) size rastladıkları zaman “iman ettik” derler. Kendi başlarına kaldıklarında, *size karşı öfke (ve kin)lerinden parmaklarının uçlarını ısırırlar.* (Resûlüm!) De ki: “Öfkenizden ölün (geberin)!” Şüphesiz Allah gönüllerdekini hakkıyla bilendir.”

M. Esed: “Siz onları sev[meye haz]ırsınız, ama onlar, bütün vahiyelere inansanız bile sizi sevmeyecekler. Ve sizinle karşılaştıklarında, “Biz [sizin inandığınız gibi] inanıyoruz!” derler: ama kendi başlarına kalınca *size karşı öfkelerinden parmaklarını ısırırlar.* De ki: “Öfkenizle kahrolun! Unutmayın, Allah [insanların] kalplerinde ne varsa hepsini bilir!””

M. İslamoğlu: “Hadi siz onları sevip bağrınıza bastınız; ama onlar, (kendilerine indirilen de dahil) vahyin tümüne inandığınız hâlde sizi sevmezler. Ve sizinle karşılaştıklarında “Biz de inandık” derler, fakat yalnız kalınca *size olan kinlerinden dolayı parmaklarına dış geçirirler.* De ki: Kininizle geberin! Allah, göğüslerin en mahrem sırlarını bilendir.”

M. Öztürk: “Siz iyi niyetle onları seven kimselersiniz. Hâlbuki onlar sizi hiç sevmezler. Yine siz Allah’ın gönderdiği tüm vahiyelere inanırsınız ama onlar sizinle bir araya geldikleri zaman, “Biz de tıpkı sizin gibi iman ettik.” derler. Kendi başlarına kaldıklarındaysa *size yönelik kin ve nefretlerinden parmaklarını ısırırlar.*

[Ey Peygamber!] De ki onlara: “Öfkenizden geberin!” Şüphesiz Allah kalplerde saklanan duygu, düşünce ve niyetleri çok iyi bilir.”

TDV: “İşte siz öyle kimselersiniz ki, onlar sizi sevmedikleri halde siz onları seversiniz. Siz, bütün kitaplara inanırsınız; onlar ise, sizinle karşılaştıklarında “İnandık” derler; kendi başlarına kaldıklarında da, *size olan kinlerinden dolayı parmaklarının uçlarını ısırırlar*. De ki: Kininizden (kahrolup) ölün! Şüphesiz Allah kalplerin içindekini hakkıyla bilmektedir.”

Y. N. Öztürk: “Siz öyle kişilersiniz ki, onlar sizi sevmedikleri halde siz onları seversiniz. Ve kitabın tümüne inanırsınız. Onlar ise sizinle karşılaştıklarında “İnandık!” derler; baş başa kaldıklarında ise *size öfkelerinden parmak uçlarını ısırırlar*. De ki onlara: “Öfkenizle geberin!” Allah, göğüslerin içindekini çok iyi bilmektedir.”

3.3.3. Değerlendirme

Müfessirlerin görüşlerinin zikredildiği bölümde de belirtildiği gibi عَضُوا عَلَيْكُمْ الْأَنَامِلَ terkinde deyimsel/mecazî ifade dolayısıyla istiâre-i temsîliyye vardır. İlgili kişilerin duydukları derin kin/nefret somut bir portre ile resmedilmiş ve böylece ifade kuvvetlendirilmiş ve anlatıma etkinlik katılmıştır.

Meallere bakıldığında; M. İslamoğlu hariç tüm meal sahiplerinin ilgili ifadeyi “parmaklarını/parmak uçlarını ısırırlar” şeklinde birebir çeviri yöntemiyle karşıladıkları görülmektedir. Ancak Türkçede “*parmak ısırma*” deyimini, “büyük şaşkınlık duymak”⁴¹ anlamına gelmektedir ve ayetin bağlamından anlaşılan “kin/nefret” izharı olarak kullanılmamaktadır. Bu noktada birebir çevirinin anlam kaymasına yol açtığı mülahaza edilmektedir.

M. İslamoğlu ise “*parmaklarına diş geçirirler*” şeklinde kaynak dildeki deyimsel ifadeyi erek dilde başka bir deyimsel ifadeyle karşılamıştır. Ancak “Diş

⁴¹ Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, (Çevrimiçi) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58d1e2b67aa790.11460386, 05 Eylül 2016.

geçirmek” deyimini Türkçede “zorla veya inatla istediğini yaptırmak”⁴² anlamına gelmektedir ve yine ayetin bağlamına uygun düşmemektedir.

İlgili deyimmin Türkçedeki eşdeğerliğini tespit edebilmek adına deyimler sözlüğünde yapılan taramada karşımıza şu deyimler çıkmaktadır:

- Ağzı köpürmek: “Çok öfkelenmek”⁴³
- Ateş gibi kesilmek: “Beklenmedik bir olay karşısında öfke sonucu kanı beynine sıçramak.”⁴⁴
- Ateş püskürmek: “Çok öfkeli olmak.”⁴⁵
- Ateşi başına vurmak: “Çok öfkelenmek, sinirlenmek, coşmak.”⁴⁶
- Burnundan solumak: “Çok öfkelenmiş olmak.”⁴⁷
- Gözü (gözleri) dönme: “Aşırı bir isteğin, öfkenin etkisiyle ne yaptığını bilmez duruma gelmek.”⁴⁸
- Gözünü (gözlerini) kan bürümek: “Adam öldürecek kadar öfkelenmek.”⁴⁹
- Küplere binmek: “Çok öfkelenmek.”⁵⁰

⁴² Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, (Çevrimiçi)
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58d2f91098ba24.90079275, 05 Eylül 2016.

⁴³ Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, (Çevrimiçi)
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58d2f9287f6985.34186208, 05 Eylül 2016.

⁴⁴ Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, (Çevrimiçi)
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58d2fc50940662.59002790, 05 Eylül 2016.

⁴⁵ Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, (Çevrimiçi)
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58d2fcba191a05.51496420, 05 Eylül 2016.

⁴⁶ Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, (Çevrimiçi)
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58d2fd28be52a0.37426680, 05 Eylül 2016.

⁴⁷ Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, (Çevrimiçi)
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58d2fe3def73f2.21080603, 05 Eylül 2016.

⁴⁸ Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, (Çevrimiçi)
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58d2fe4205edd7.56596017, 05 Eylül 2016.

⁴⁹ Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, (Çevrimiçi)
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58d2ff1c8cbdd3.56220678, 05 Eylül 2016.

Ayetin ilgili bölümünün çevirisi yapılırken, özellikle atasözü ve deyim çevirilerinde kullanılan “eşdeğerlik” yöntemi ile yukarıda zikri geçen deyimlerden biri ile karşılanması hem çeviri stratejileri açısından daha uygun hem de erek dil okuru açısından daha anlaşılır bir çevirinin ortaya çıkmasını mümkün kılabilecektir.

3.4. NİSA SURESİ 53. AYET

﴿ أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذَا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا ﴾

DİB: “Yoksa onların hükümlanlıkta bir payı mı var? Öyle olsa, insanlara bir zerre bile vermezler.”

3.4.1. İlgili Ayete Dair Müfessirlerin Görüşleri

Ferrâ, نَقِيرٍ kelimesini çekirdeğin sırtındaki nokta olarak açıklamıştır.⁵¹

Taberî, نَقِيرٍ kelimesinin ne demek olduğuna dair; çekirdeğin sırtındaki bir nokta/noktacık, çekirdeğin ortası, çekirdeğin orta kısmındaki beyazlık gibi çeşitli rivayetler zikretmiş ve İbn Abbas’ın (ö. 68/687-688) başparmağını işaret parmağının ortasına koyduktan sonra elini kaldırıp “işte bu nakîrdir” dediğini de eklemiştir.⁵²

Zemahşerî, نَقِيرٍ kelimesinin فَتِيلٍ ve قَطْمِيرٍ kelimeleri gibi killetten/azlıktan “mesel” olduğunu kaydetmiştir.⁵³

İbn ‘Âşûr da, çekirdekteki daireye benzer bir şekil olduğunu ve killetten darb-ı mesel olarak verildiğini zikretmiştir.⁵⁴

⁵⁰ Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, (Çevrimiçi)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58d2ffbeb_c7f53.38011161, 05 Eylül 2016.

⁵¹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ’, **Me’âni’l-Kur’ân**, haz. Muhammed ‘Alî en-Neccâr, Ahmed Yûsuf Necâtî, 3. bs., Beyrut, ‘Âlemu’l-Kütüb, C. I, 1983, s. 273.

⁵² et-Taberî, **a.g.e.**, C. VII, s. 149-152.

⁵³ ez-Zemahşerî, **a.g.e.**, s. 241.

⁵⁴ İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, C. V, s. 88.

3.4.2. İlgili Ayetin Mealleri

B. Sadak: “Yoksa onların dünya hükümrânlığında bir hissesi mi var? Öyle olsa, insanlara *bir çekirdek parçası bile vermeyeceklerdir.*”

DİB: “Yoksa onların hükümrânlıkta bir payı mı var? Öyle olsa, *insanlara bir zerre bile vermezler.*”

E. Yüksel: “Yoksa onların yönetimde bir payı mı var? Öyle olsaydı *insanlara bir çekirdek bile vermezlerdi.*”

Elmalı: “Yoksa onlara mülk/[egemenlik]ten bir hisse mi var? Öyle olsa *nâsa [insanlara] bir çekirdek bile vermezler.*”

H. T. Feyzli: “Yoksa onların (yeryüzünde) mülk (ve saltanat)tan nasipleri mi var? Öyle olsaydı, *insanlara bir çekirdek filizi (kadar bir şey) bile vermezlerdi.*”

M. Esed: “Yoksa onlar [Allah’ın] hükümrânlığına ortak mıdır? Ama [eğer öyle olsaydı], *onlar başkasına bir hurma çekirdeği[ni dolduracak] kadar bile bir şey vermezlerdi!*”

M. İslamoğlu: “Yoksa bunların Allah’ın hükümrânlığında bir payları mı var? Eğer öyle olsaydı, *insanlara zırnık bile koklatmazlardı.*”

M. Öztürk: “Yoksa o Yahudiler Allah’ın mülküne ortak mıdır?! Eğer öyle bir imkân sahibi olsalardı *insanlara lütuf ve nimet adına zırnık koklatmazlardı.*”

TDV: “Yoksa onların mülkten (hükümrânlıktan) bir nasipleri mi var? Öyle olsaydı *insanlara çekirdek filizi (kadar bir şey bile) vermezlerdi.*”

Y. N. Öztürk: “Yoksa mülkten/yönetimden bir nasipleri mi var? Eğer öyle olsa, *insanlara bir çekirdek bile vermezler.*”

3.4.3. Değerlendirme

Ebû Hilâl el-‘Askerî⁵⁵ (ö. 400/1009’dan sonra) Kitâbu’s-Sinâ‘ateyn adlı eserinin istiâre ve mecaz bölümünde ⁵⁶ وَلَا يُظْلَمُونَ تَقِيرًا ve ⁵⁷ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ifadelerinin ⁵⁸ وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْئًا ifadesinden daha belîğ olduğunu belirtmiştir. Her ne kadar Meryem suresindeki ifadede de zulmün azı ve çoğu nefyedilmiş olsa da, ilk iki cümledeki istiâreli kullanım ifadeye hakiki anlamdan daha fazla etkinlik ve edebi üstünlük katmıştır.⁵⁹

el-‘Askerî’nin bu açıklamaları ışığında tahlili yapılan ayete verilen mealler incelendiğinde; B. Sadak, E. Yüksel, Elmalılı, ve Y. N. Öztürk’ün birebir çeviri yaptıkları görülmektedir. Ancak Türkçede “çekirdek/çekirdek parçası vermek” şeklinde killet/azlık ifade eden bir deyim bulunmaması çevirideki eşdeğerliği/işlevselliği azaltmaktadır. Erek dil okuru açısından “çekirdek vermek” deyiminin killet/azlık ifade etmemesi ayetteki belagî yapının kaybına sebep olmaktadır.

H. T. Feyizli, M. Esed ve TDV birebir çeviriye ek olarak ekleme yöntemine başvurmuşlar ve ayetteki killet/azlık ifadesini hissettirip erek dil okuru için anlamı daha açık hale getirmeye çalışmışlardır.

DİB, kaynak dildeki deyimsel ifadeyi erek dile deyimsel olmayan bir ifadeyle çevirmiştir. Ayetteki belagî yapı muhafaza edilmemiştir ancak erek dil okuru için anlam daha net anlaşılabilir bir hal almıştır.

M. İslamoğlu ve M. Öztürk ise kaynak dildeki deyimsel ifadeyi erek dildeki deyimsel bir ifadeyle çevirip “zırnık koklatmamak” şeklinde karşılamışlardır. “Zırnık koklatmamak” Türkçede yaygın kullanımı olan bir deyim olup “en ufak bir şey

⁵⁵ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, Arap dili ve edebiyatı âlimi. Bkz. Ahmet Turan Arslan, “Askerî, Ebû Hilâl”, **DİA**, C. III, 1991, s. 489-490.

⁵⁶ Nisa suresi: 124.

⁵⁷ Nisa suresi: 49; İsra suresi: 71.

⁵⁸ Meryem suresi: 60

⁵⁹ Ebû Hilâl el-Hasen b. ‘Abdullah b. Sehl el-‘Askerî, **Kitâbu’s-Sinâ‘ateyn: el-Kitâbe ve’s-Şi‘r**, haz. ‘Alî Muhammed el-Becâvî, Muhammed Ebu’l-Fadl İbrâhîm, y.y., Dâru İhyâi’l-Kütübü’l-‘Arabiyye, 1952, s. 268-269.

vermekten kaçınmak”⁶⁰ anlamına gelmektedir. Bu açıdan M. İslamoğlu ve M. Öztürk’ün çevirileri belagî yapıyı muhafaza etmenin yanı sıra erek dil okuru tarafından net anlaşılacaktır.

Buna ek olarak; Taberî’nin İbn Abbas’a dayandırdığı rivayete binaen, Türkçede deyimsel bir karşılığı olmasa da ayetteki ifadeyi “parmak ucu kadar” şeklinde karşılamak da erek dil okuru açısından işlevsel bir çeviri olabilecektir.

Ayrıca ayetin tahlilini yapmadığımız kısmı olan *أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِنَ الْمُلْكِ* ifadesinde istiâre-i tebe‘iyye olup istifhâm-ı inkârî vardır. M. Öztürk bu ifadeyi “Yoksa o Yahudiler Allah’ın mülküne ortak mıdırlar?!” şeklinde karşılayıp soru işareti ile ünlem işaretini beraber kullanıp istifhâ-ı inkârîyi çeviriye yansıtmıştır. Diğer çevirilerde bu nüans görülmemektedir.

3.5. NİSA SURESİ 88. AYET

﴿ فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِتْنَةٍ وَاللَّهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا أَتُرِيدُونَ أَنْ تَهْدُوا مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ

سَبِيلًا ﴿

DİB: “Size ne oluyor da münafıklar hakkında iki gruba ayrıldınız? Allah, onları yaptıkları işlerden dolayı baş aşağı ederek eski konumlarına (küfre) döndürmüştür. Allah’ın saptırdığını yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah kimi saptırırsa, sen onun için asla bir çıkış yolu bulamazsın.”

3.5.1. İlgili Ayete Dair Müfessirlerin Görüşleri

Taberî; ilgili ayetin nüzul sebebi olarak, Mekke’den Medine’ye gelip kendilerini müslüman olarak gösteren daha sonra Medine’den Mekke’ye dönüp

⁶⁰ Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, (Çevrimiçi)
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58d34c4bf207f1.91452065, 15 Eylül 2016.

Mekkelilere bunun tersini izhar eden bir grup hakkında sahabenin kendi aralarında düştükleri ihtilafı zikretmiştir.⁶¹

Zemahşerî ayetin anlamının, “Size ne oluyor da nifaklarını apaçık bir şekilde ortaya koyan bir kavim hakkında ihtilafa düşüp de iki fırkaya ayrılıyorsunuz! Ne oluyor size ki, kesinkes onların küfür içinde olduğunu belirtmiyorsunuz!” şeklinde olduğunu belirtmiştir.⁶²

İbn ‘Âşûr, istifhâmın ta‘cîb ve levm/kınama için olup ayette tevbîh üslubu olduğunu ve bu “tevbîh”in mahallinin de inkisâm (müslümanların ikiye bölünmesi, parçalanması) olduğunu kaydetmiştir.⁶³

3.5.2. İlgili Ayetin Mealleri

B. Sadak: “*Ne diye münafiklar hakkında iki fırkaya ayrılıyorsunuz, Allah onları, davranışları yüzünden başaşağı ettiği halde; Allah’ın saptırdığını doğru yola mı getirmek istiyorsunuz? Allah kimi saptırırsa, sen onu asla doğru yola getiremeyeceksin.*”

DİB: “*Size ne oluyor da münafiklar hakkında iki gruba ayrıldınız? Allah, onları yaptıkları işlerden dolayı baş aşağı ederek eski konumlarına (küfre) döndürmüştür. Allah’ın saptırdığını yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah kimi saptırırsa, sen onun için asla bir çıkış yolu bulamazsın.*”

E. Yüksel: “*Size ne oluyor da ikiyüzlüler hakkında iki gruba ayrılıyorsunuz? İşlediklerinden ötürü ALLAH onları baş aşağı çevirdi. ALLAH’ın saptırdığını siz mi doğru yola ulaştırmak istiyorsunuz? ALLAH’ın saptırdığı kimseye sen hiçbir yol bulamazsın.*”

Elmalılı: “*O halde siz niye münafiklar hakkında iki fırka oluyorsunuz? Allah onları kazandıkları vebal yüzünden terslerine döndürdüğü halde, Allah’ın saptırdığını yola getirmek mi istiyorsunuz? Her kimi Allah saptırırsa artık sen ona yol bulamazsın.*”

⁶¹ et-Taberî, **a.g.e.**, C. VII, s. 282.

⁶² ez-Zemahşerî, **a.g.e.**, s. 251.

⁶³ İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, C. V, s. 149.

H. T. Feyzli: “*Size ne oluyor da, münâfiklar hakkında (ve onların küfre saptıkları noktasında ittifak etmeyip) iki grup oluyorsunuz? Halbuki Allah, kazandıkları (günahları)ndan dolayı onları tersine (küfre) çevirmiştir. Allah’ın (niyet ve amelleri yüzünden) sapıklıkta bıraktığını siz mi doğru yola getirmek istiyorsunuz? Allah kimi sapıklıkta bırakırsa, artık onun için bir yol bulamazsın.*”

M. Esed: “*Allah onları suçlarından dolayı [bizzat] dışladığı halde, münafıklar hakkında nasıl mütereddit olabilirsiniz? Allah’ın sapıklık içinde bıraktığı kimseyi doğru yola getirmek mi istiyorsunuz? Oysa Allah’ın sapıklık içinde bıraktıklarına asla bir çıkış yolu bulamazsın.*”

M. İslamoğlu: “*İşlediklerinden dolayı Allah onları tersyüz ettiği hâlde, size ne oluyor da münafıklar hakkında iki gruba ayrılıyorsunuz? Allah’ın sapıklık içinde bıraktığı kimseye siz mi hidayet etmek istiyorsunuz? Allah kimi sapıklık içinde bırakırsa, artık onun için bir çıkış yolu bulamazsın.*”

M. Öztürk: “*[Ey Müminler!] Müşriklerle iş birliği yapan o münafıkların gerçek kimlikleri, mümin mi yoksa kâfir mi oldukları hususunda ne diye iki gruba ayrılıyorsunuz?! [Bilin ki] Allah onları kâfirlikleri sebebiyle alçaltmış, baş aşağı etmiştir. Böyleyken, Allah’ın saptırdığı kimseleri siz mi yola getireceksiniz?! Allah kimi dalalette bırakırsa artık onun için hiçbir çıkış ve kurtuluş yolu bulamazsın.*”

TDV: “*Size ne oldu da münafıklar hakkında iki gruba ayrıldınız? Halbuki Allah onları kendi ettikleri yüzünden baş aşağı etmiştir (küfürlerine döndürmüştür). Allah’ın saptırdığını doğru yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah’ın saptırdığı kimse için asla (doğruya) yol bulamazsın!*”

Y. N. Öztürk: “*Size ne oluyor da münafıklar hakkında iki fırkaya ayrılıyorsunuz? Allah onları kazandıkları yüzünden baş aşağı etmişken, Allah’ın saptırdığını yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah’ın şaşırttığına sen asla yol sağlayamazsın.*”

3.5.3. Değerlendirme

İlgili ayette istiâre-i tebe‘iyye olup istifhâm, tevbîh anlamında kullanılmıştır. Kur’an’da bu tarz kullanımlara sıklıkla rastlanabilmektedir:

• ﴿ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأَنْتُمْ تَسْهَدُونَ ﴾

DİB: “Ey kitap ehli! (Gerçeğe) şahit olduğunuz hâlde, niçin Allah’ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?”⁶⁴

• ﴿ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ ﴾

DİB: “Yoksa siz, sizden öncekilerin başına gelenler, sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız?”⁶⁵

• ﴿ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُمْ مِنَ الْكِتَابِ حَتَّىٰ

إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوا أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ﴾

DİB: “Kim, Allah’a karşı yalan uyduran veya O’nun âyetlerini yalanlayanlardan daha zalimdir? İşte onlara kitaptan (kendileri için yazılmış ömür ve rızıklardan) payları erişir. Sonunda kendilerine melek elçilerimiz, canlarını almak için geldiğinde, “*Hani Allah’ı bırakıp tapınmakta olduğunuz şeyler nerede?*” derler.”⁶⁶

Yukarıdaki ayetlerde istifhâm, sırasıyla; inkâriyye, takrîriyye ve tehekküm anlamlarında kullanılmıştır. Kur’an’ın ilk muhataplarına şifahî/hitabî olarak iletilip daha sonra yazılı metne dönüştürüldüğü dikkate alınır, bu üslubun çevirilere yansıtılması ayetlerdeki kastın anlaşılması bakımından büyük önem arz etmektedir. Zira şifahi söylemin muhatabı, vurgularla bu üslubu hissedebilecektir. Aynı şekilde kaynak dil okuru da metnin siyakından ve kaynak dil kültürü içerisinde yetişmiş olmasından dolayı bu tarz ayetlerdeki istiârî anlamları hissetmekte zorluk çekmeyecektir. Ancak erek dil okuru için aynı durum söz konusu değildir. Bu açıdan bakıldığında, çevirilerde bu edebî üslubun hissettirilmesi önem kazanmaktadır.

İlgili ayete verilen mealler incelendiğinde; DİB, E. Yüksel, Elmalılı, H. T. Feyizli, M. İslamoğlu, TDV ve Y. N. Öztürk’ün verdiği karşılıklar ile erek dil okurunun “tevbîh” anlamını hissetmesi zor görünmektedir.

⁶⁴ Al-i İmran suresi: 70.

⁶⁵ Bakara suresi: 214.

⁶⁶ Araf suresi: 37.

M. Esed, istifhâmı “nasıl müteredit olabilirsiniz? şeklinde yeterlik bileşik fiili kullanarak oluşturmuş ve ayetteki “tevbîh” anlamı tamamen kaybolup yerini “te‘accub”a (şaşıрма-kabullenememe) bırakmıştır. İstifhâm-ı te‘accubiyye denilen bu üslup, aşağıdaki ayetin çevirisinde işlevsel olabilecektir:

﴿ وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَى الْهُدُودَ أَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ ﴾

DİB: “Süleyman, kuşlara göz atıp yokladı ve şöyle dedi: “Hüdhüd’ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı?”⁶⁷

Görüldüğü üzere, kuşlar arasında “Hüdhüd”ün bulunmamasından doğan şaşkınlık ifade edilmiştir. Neml suresindeki bu ayete M. Öztürk tarafından verilen karşılıkta te‘accub daha net anlaşılmaktadır:

M. Öztürk: “Yine bir gün Süleyman kuşları gözden geçirdi ve şöyle dedi: “Allah Allah! Hüdhüd’ü [çavuşkuşunu] neden göremiyorum; yoksa kayıplara mı karıştı?”

B. Sadak ve M. Öztürk’ün çevirilerine gelince; B. Sadak, istifhâmı “ne diye” şeklinde karşılamış ve “tevbîh” anlamını hissettirmeye çalışmıştır. M. Öztürk ise, hem soruyu “ne diye” ile kurmuş ve soru işaretinden sonra ünlem işareti kullanarak anlamı kuvvetlendirmiştir.

Yukarıda sıralanan açıklamalara binaen, B. Sadak ve M. Öztürk’ün çevirileri erek dil okuru için daha işlevsel görünmektedir.

Ayrıca ayetin tahlilini yaptığımız kısma ek olarak; *أَتُرِيدُونَ أَنْ تَهْدُوا مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ*; *فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا* kısmında yine istiâre-i tebe‘iyye ve istiâre-i tasrîhiyye vardır.

⁶⁷ Neml suresi: 20.

3.6. HUD SURESİ 5. AYET

﴿أَلَا إِنَّهُمْ يَنْتُونُ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ أَلَا حِينَ يَسْتَعْشُونَ نَبَاهَهُمْ يَعْلَمُ مَا يُسْرُونَ وَمَا يُغْلَبُونَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ

الصُّدُورِ﴾

DİB: “İyi bilin ki onlar, O’ndan gizlenmek için *kalplerindeki düşmanlığı gizliyorlar*. Yine iyi bilin ki, elbiselerine büründükleri zaman bile, Allah onların gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilir. Çünkü O, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) hakkıyla bilendir.”

3.6.1. İlgili Ayete Dair Müfessirlerin Görüşleri

Zemahşerî; ilgili ayetteki *يَنْتُونُ صُدُورَهُمْ* ifadesini, hakikatten sapsak/ayrılmak olarak açıklamış ve ifadenin *صُدُور* kelimesi ile kullanımını da, her kim bir şeye yönelirse onu göğsüyle karşılar ve her kim de o şeyden sapsa/ayrılırsa göğsünü ondan çevirir, böylece ondan gizlenir şeklinde ifade etmiştir.⁶⁸

İbn ‘Âşûr ise, *أَلَا إِنَّهُمْ يَنْتُونُ صُدُورَهُمْ* ifadesinin ayetin sonunda yer alan *يَعْلَمُ مَا يُسْرُونَ وَمَا يُغْلَبُونَ* cümlesine bir hazırlık olduğunu, dolayısıyla irtibat bulunduğunu belirtmiştir. İbn ‘Âşûr’a göre *النَّيِّ* kelimesi *الطِّي* (katlama, dürme) anlamında olup *نَّيِّ الصُّدُورِ* ise *الطِّي* kelimesine teşbih olarak “göğüslerin eğilmesi” anlamındadır.⁶⁹

İbn ‘Âşûr, ilgili ifadedeki temsili; göğsünü eğip, elbisesine bürünerek gizlenmeye çalışanın hali gibi, ilgili kişilerin de içlerinde düşmanlık gizlemesi şeklinde açıklamıştır.⁷⁰

⁶⁸ ez-Zemahşerî, **a.g.e.**, s. 477.

⁶⁹ İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, C. XI, s. 320-321.

⁷⁰ **A.e.**, s. 322.

3.6.2. İlgili Ayetin Mealleri

B. Sadak: “Bilin ki, onlar, *göğüslerini katlayıp iki büklüm oluyorlar* O’ndan gizlenmek için; haberiniz olsun ki, O, elbiselerine büründüklerinde de onların gizlediklerini bilir, açıkladıklarını da; şüphesiz ki, O, göğüslerde evrilip çevrilenlerin hepsini bilendir.”

DİB: “İyi bilin ki onlar, O’ndan gizlenmek için *kalplerindeki düşmanlığı gizliyorlar*. Yine iyi bilin ki, elbiselerine büründükleri zaman bile, Allah onların gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilir. Çünkü O, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) hakkıyla bilendir.”

E. Yüksel: “Onlar, *göğüslerindeki bilinç altına itip* O’ndan gizlemek isterler. İyi bilin ki elbiselerini büründükleri zaman dahi onların gizlediklerini ve açıkladıklarını bilir. O, gizli düşünceleri bilendir.”

Elmalılı: “Bak amma onlar O’ndan gizlenmek için *göğüslerini büküyorlar*. Evet amma onlar örtülerine bürünürlerken O, onların neyi gizlediklerini ve neyi açığa vurduklarını bilir; çünkü O bütün sînelerin künhünü bilir.”

H. T. Feyzli: “Haberiniz olsun ki (münâfıklar, müşrikler kinlerinden,) O (Allah’ın Resûlü’nden gizlenmek için *göğüslerini çevirir/görmezden gelirler*. Yine haberiniz olsun ki (gizlenmek için) örtülerine büründükleri zaman da (Allah onların) neyi gizlediklerini ve neyi açığa çıkardıklarını bilir. Çünkü O sînelerin özünü bilendir.”

M. Esed: “Bakin hele, [kitabın doğruluğunu inkara şartlanmış olanlar] kendilerini O’nun gözetiminden gizlemek için *kalplerini (nasıl) kat kat örtülerle örtüyorlar*. Bilin ki, [hakikati görmemek ya da duymamak için kat kat] giysiler içine girdikleri zaman [bile] O, onların gizli tuttuklarını da, açığa vurduklarını da bütünüyle bilmektedir; çünkü, O, kalplerde olan hakkında mutlak ve eksiksiz bilgi sahibidir.”

M. İslamoğlu: “Baksanıza onlar, O’ndan saklamak için *göğüsler(indekini)ni saklıyorlar*: Unutmayın ki, onlar (içlerindeki) kat kat örtülere sarıp sarmaladıklarında bile, O onların (gerçeği) gizlediklerini de bilir, (yalanı) açığa vurduklarını da; zira O, gönüllerin en mahrem sırlarını bilendir.”

M. Öztürk: “Bakın o müşrikler *haktan yan çiziyorlar*, bunu yaparken de [akılları sıra] Allah’tan gizlenip saklanmaya çalışıyorlar. Hâlbuki Allah örtülerine büründükleri zaman bile onların gizledikleri ve açığa vurdukları şeyleri bilir. Şüphesiz O, kalplerde gizlenen duygu, düşünce ve niyetleri çok iyi bilmektedir.”

TDV: “Bilesiniz ki, onlar Peygamber’den, (düşmanlıklarını) gizlemeleri için *göğüslerini çevirirler (gönüllerinden geçeni gizlerler)*. İyi bilin ki, onlar elbiselerine büründükleri zaman dahi, Allah onların gizlediklerini de, açığa çıkardıklarını da bilir. Çünkü O, kalplerin özünü bilendir.”

Y. N. Öztürk: “Dikkatle bakın! Onlar O’ndan gizlenmek için göğüslerini bükerek. Dikkat edin! Onlar giysileriyle sarılıp sarmaladıkları zaman da O, onların gizlemekte olduklarını da açığa vurduklarını da bilmektedir. Çünkü O, göğüslerin içini çok iyi bilendir.”

3.6.3. Değerlendirme

B. Sadak, ayetteki ilgili istiâreli ifadeyi önce birebir çevirmiş daha sonra “iki büklüm oluyorlar” şeklinde deyimsel karşılık vermiştir. İki büklüm olmak deyiminin anlamı: “Riyakârlık, dalkavukluk, gerçek olmayan saygı vb. nedenlerle iki kat olup öne eğilmek”⁷¹ şeklindedir. Zikredilen deyimsel karşılık hem erek dil okuru açısından işlevsel hem de kaynak dildeki ifadenin erek dile kısmi eşdeğerlik ile çevirisi bakımından başarılıdır. Ancak meal sahibinin birebir çeviri ile eşdeğer çeviriyi aynı anda verip “göğüslerini katlayıp iki büklüm oluyorlar” şeklinde ifade etmesi, erek dil okurunu tarafından hakiki anlamın hissedilmesi neticesini verebilecektir.

DİB ve M. İslamoğlu, ilgili ifadeyi erek dilde deyimsel olmayan bir ifade ile karşılamıştır. İstiâreli üslubun kaybına sebep olan bu çeviride erek dil okurunun ifadeyi net anlaması gayesi güdüldüğü mülhaza edilmektedir.

⁷¹ Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, (Çevrimiçi)
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58d58d9647b3a3.39993125, 01 Ekim 2016.

E. Yüksel'in "göğüslerindeki bilinç altına itip" şeklindeki çevirisi, erek dil okuru açısından işlevsel/anlaşılabilir olmadığı gibi, ayette kastedilenin de yansıtılmadığı düşünülmektedir.

Elmalılı, birebir çeviri metodunu kullanmıştır. Ancak ilgili ifadeye açıklama getirmek için dipnotta şunu zikretmiştir: "Haktan yan çizip kaçmak manasındadır. *Göğüs bükmek* tabiri, münafıklık etmekten de kinaye olabilir."⁷²

H. T. Feyizli, "görmezden gelirler" şeklinde erek dilde deyimsel bir ifade kullanarak çeviri yapmıştır. Ancak "görmezden gelmek" deyimini, "görmemiş gibi yapmak, farkında değilmişçesine davranmak"⁷³ anlamına gelip, ayette kastedilene uygun görünmemektedir.

M. Esed'in "kalplerini (nasıl) kat kat örtülerle örtüyorlar" şeklindeki çevirisi erek dil okuru için işlevsel görünmemektedir.

M. Öztürk, kaynak dildeki deyimsel ifadeye, erek dilde deyimsel karşılık vermiş ve "yan çizmek" ifadesini kullanmıştır. İlgili deyim seçilmesinde, Zemahşeri'nin açıklamalarının ve Elmalılı'nın verdiği dipnotun etkili olduğu söylenebilir. Ancak "yan çizmek" deyimini erek dilde "bir işten kaçmak"⁷⁴ anlamında kullanılmaktadır. Buna binaen çeviride tam karşılığın sağlanamadığını söylemek mümkün görünmektedir. Ancak M. Öztürk, ilgili ifadeye açıklık getirme adına verdiği dipnotta, "Arapça'da *sena's-sadr* ifadesi "bir şeye inanmamak, onu dikkate almamak veya ondan uzak durmak"⁷⁵ gibi manalar taşıyan bir deyimdir." açıklamasını yaptıktan sonra "... Türk dilinde devekuşuna atfen kullanılan "başını kuma gömmek"..."⁷⁶ deyimini de zikretmiştir. İlgili deyim erek dil açısından daha uygun görünmektedir.

⁷² Elmalılı M. Hamdi Yazır, **a.g.e.**, s. 222.

⁷³ Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, (Çevrimiçi) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58d5b7d4590627.49481142, 01 Ekim 2016.

⁷⁴ Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, (Çevrimiçi) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58d5bf8b414ee4.66259100, 01 Ekim 2016.

⁷⁵ Mustafa Öztürk, **a.g.e.**, s. 258.

⁷⁶ **A.e.**, a.y.

TDV, ekleme yöntemini kullanıp “gönüllerinden geçeni gizlerler” ifadesini kullanmıştır. Böylelikle erek dil okurunun ifadeyi anlaması amacı güdüldüğü ancak istiâreli üslubun ortadan kalktığı söylenebilir.

Y. N. Öztürk ise, birebir çeviri yapmış ve ifadeyi “göğüslerini bükerek” şeklinde karşılamıştır. Ancak ilgili çevirinin erek dil okuru açısından işlevsel olmadığını söylemek mümkün görünmektedir.

B. Sadak ve M. Öztürk’ün zikrettikleri deyimlere ek olarak “kandırmak, yanıltmak, gösterişle aldatmak”⁷⁷ anlamındaki “göz boyamak” ifadesini de ayetteki tabire uygun Türkçe karşılık olarak önermek uygun olabilecektir.

3.7. HUD SURESİ 87. AYET

﴿ قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصَلَاتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ ﴾

الرَّشِيدُ ﴿

DİB: “Dediler ki: “Ey Şu’ayb! Babalarımızın taptağını, yahut mallarımız hakkında dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor. *Oysa sen gerçekten yumuşak huylu ve aklı başında bir adamsın.*””

3.7.1. İlgili Ayete Dair Müfessirlerin Görüşleri

Zemahşerî, ayette zikri geçen kişilerin أَصَلَاتُكَ تَأْمُرُكَ sözlerini namaz kılınması karşısında “birbirlerine göz işaretleri yaparak/göz kırparak, ve gülüşerek” söylediklerini ve bundaki kasıtlarının da “küçümseme ve alay etme” olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ söylemlerinden kastedilenin de “zıt anlamı” olduğunu ve bunu da “tehekküm” (alay etme, küçümseme) kastı ile

⁷⁷ Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, (Çevrimiçi)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58d5c5f407a4e9.32973748, 01 Ekim 2016.

yaptıklarını kaydetmiştir. Bu tarz kullanıma bir örnek olarak da cimri bir kişiye hitaben “Hâtim⁷⁸ seni görse, secde ederdi sana.” denmesini zikretmiştir.⁷⁹

Beyzâvî *إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ* ifadesini, alay ettikleri (tehekküm) ve bu söylemlerinin zıddını kastettikleri şeklinde açıklamıştır.⁸⁰

İbn ‘Âşûr da, ilgili ayetin *أَصْلَاتُكَ تَأْمُرُكَ* kısmında olduğu gibi *إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ* kısmında da tehekküm olduğunu ve cümlenin “inne”, “kasem lâm’ı” ve *لَأَنْتَ الرَّشِيدُ* cümlesindeki “kasr sîğası” ile geldiğini eklemiştir.⁸¹

3.7.2. İlgili Ayetin Mealleri

B. Sadak: “Dediler ki: “Ey Şuayb, namazın mı emrediyor sana babalarımızın taptıklarını terketmemizi, veya kendi mallarımızla dilediğimizi yapmaktan vazgeçmemizi? *Eh, ne kadar da, yumuşak huylu ve akıllısın!*””

DİB: “Dediler ki: “Ey Şu’ayb! Babalarımızın taptığını, yahut mallarımız hakkında dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor. *Oysa sen gerçekten yumuşak huylu ve akli başında bir adamsın.*””

E. Yüksel: “Dediler ki: “Şuayb, atalarımızın hizmet etmiş olduklarından veya ticaretimizi dilediğimiz gibi çevirmekten vazgeçmemizi senin namazın mı gerektiriyor? *Sen aslında yumuşak huylusun, akıllısın.*””

Elmalılı: ““Yâ Şuayb!” dediler “Atalarımızın taptıklarını terketmemizi veya mallarımızda dilediğimizi yapma(ma)mızı sana namazın mı emrediyor? *Her halde sen uslu akıllısın!*””

H. T. Feyizli: “Dediler ki: “Ey Şuayb! Atalarımızın taptıkları şeylerden veya mallarımızdan istediğimiz gibi harcamaktan vazgeçmemizi, senin namazın mı emrediyor? *Halbuki sen, elbet yumuşak huylu, akli başında (bir adam)sın.*””

⁷⁸ Câhiliye döneminin cömertliğiyle ünlü şairi. Bkz. Süleyman Tülücü, “Hâtim et-Tâî”, **DİA**, C. XVI, 1997, s. 472-473.

⁷⁹ ez-Zemahşerî, **a.g.e.**, s. 494.

⁸⁰ el-Beyzâvî, **a.g.e.**, C. III, s. 145.

⁸¹ İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, C. XII, s. 142.

M. Esed: ““Ey Şuayb!” dediler, “(Şu) senin dua [alışkanlığın] mı, atalarımızın tapınageldiği şeyleri bırakmamız ve malımız mülkümüz üzerine keyfi tasarruflarda bulunmamamız yönünde bizi uyarmanı zorunlu kılıyor? *Çünkü, [biz] sen[i] aslında yumuşak başlı, akli başında biri [olarak biliriz].*”

M. İslamoğlu: ““Ey Şuayb!” dediler, “Atalarımızın taptıklarını ya da mallarımız üzerinde isteğimize göre tasarrufta bulunmayı terk etmemizi, senin *salâtın* mı emrediyor? *Oysa (bizce) sen oldukça uyumlu/hoşgörülü ve olgun/akıllı bir adamsın!*””

M. Öztürk: “Şuayb’ın bu öğütlerine Medyen halkı şöyle karşılık verdi: “Ey Şuayb! Atalarımızın öteden beri tapındığı putlardan ve/veya mallarımızı dilediğimiz gibi alıp satmaktan vazgeçmemiz gerektiğini, sana dinin/ibadetin mi emrediyor?! *Meğer sen ne kadar da akıllı, uslu bir adammışsın(!)*””

TDV: “Dediler ki: Ey Şuayb! Babalarımızın taptıklarını (putları), yahut mallarımız hususunda dilediğimizi yapmayı terketmemizi sana namazın mı emrediyor? *Oysa sen yumuşak huylu ve çok akıllısın!*”

Y. N. Öztürk: “Dediler ki, “Ey Şuayb! Namazın/duan mı emrediyor sana, atalarımızın tapar olduğunu terk etmemizi, yahut mallarımızda dilediğimiz gibi davranmaktan vazgeçmemizi? *Esasında sen; gerçekten yumuşak huylu, olgun bir insansın.*””

3.7.3. Değerlendirme

İlgili ayete verilen mealler incelendiğinde; DİB, E. Yüksel, H. T. Feyizli, M. Esed, M. İslamoğlu, TDV ve Y. N. Öztürk’ün birebir çeviri metodunu kullandıkları görülmektedir. Meal sahipleri, ayetin ilk kısmında bulunan istifhâmdaki tehekkümü yansıtmadıkları gibi tahlilini yaptığımız son cümledeki istiâre-i tehekkümiyye’yi de yansıtmamışlardır. Ancak bu durum ilgili ifadenin hakiki anlamına hamledilip erek dil okuru tarafından ayette kastedilen anlamın tam zıddı şeklinde anlaşılacak bir durumun doğmasına neden olmuştur.

M. Esed "... atalarımızın tapınageldiği şeyleri bırakmamız ve malımız mülkümüz üzerine keyfi tasarruflarda ..." cümlesine dipnot verip "Yani, başkalarının ve özellikle de yoksulların haklarını ve ihtiyaçlarını düşünmeksizin. Sonraki cümledeki, Hz. Şuayb'ın yumuşak başlı ve akli başında biri olduğuna dair alaycı bir îma da buradan gelmektedir."⁸² şeklinde bir açıklama getirmiştir. Ancak M. Esed'in çeviri metninde bu alaycı îma hissedilememektedir.

B. Sadak, ayetin ilk kısmında bulunan istifhâmdaki tehekkümü yansıtmamış olmasına rağmen, ikinci kısımdaki istiâre-i tehekkümiyye'yi "Eh, ne kadar da, yumuşak huylu ve akıllısın!" şeklinde erek okura hissettirmiştir.

Elmalılı'nın çevirisinde de istifhâmdaki tehekküm yansıtılmamış ancak ikinci kısım "Her halde sen uslu akıllısın!" şeklinde karşılanarak ilgili tehekkümî ifade hissettirilmiştir. Elmalılı, Türkçe eşdizimi "akıllı uslu olmak" şeklinde olan ifadeyi bozarak "uslu akıllı olmak" şekline dönüştürmüştür.⁸³ Bu işlemin ayetteki istiâri anlamın vurgulanması amacı güdülerek yapıldığı düşünülmektedir. Elmalılı ayrıca, "“Mallarımızda dilediğimizi yapmaktan vazgeçmemizi namazın mı emrediyor? Sofu, sen ne akıllısın be!” gibi mugalata ile ta‘riz ve alakaya kalkışıyorlar."⁸⁴ Şeklinde dipnot ile açıklama yaparak tehekkümî ifadeyi net bir şekilde erek dil okuruna ifade etmiştir.

M. Öztürk ise istifhâmdaki tehekkümü, noktalama işareti ile (!) hissettirmeye çalışmış, ikinci kısmı da "Meğer sen ne kadar da akıllı, uslu bir adammışsın(!)" şeklinde karşılayarak tehekkümî ifadenin erek dil okuru tarafından anlaşılabilmesine imkan sağlamıştır.

3.8. HİCR SURESİ 74. AYET

﴿فَجَعَلْنَا عَلَيْهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ﴾

⁸² Muhammed Esed, **a.g.e.**, s. 443.

⁸³ Eşdizim hakkında bilgi için bkz. Mehmet Hakkın Suçin, **Öteki Dilde Var Olmak**, s. 140-178.

⁸⁴ Elmalılı M. Hamdi Yazır, **a.g.e.**, s. 232.

DİB: “*Hemen onların altını üstüne getirdik. Üzerlerine de balçıktan pişirilmiş taşlar yağdırdık.*”

3.8.1. İlgili Ayete Dair Müfessirlerin Görüşleri

Ayette geçen *فَجَعَلْنَا عَلَيْهَا سَافِلَهَا* ifadesi kaynak dil okuru için net anlaşılır olduğu için klasik tefsir kaynaklarında ilgili ifadeye dair ek mülahazalara rastlanılmamıştır. Örneğin Zemahşerî, *لِقُرَى قَوْمِ لُوطٍ* " *عَالِيَهَا سَافِلَهَا* " kaydı ile iktifa etmiştir.⁸⁵

3.8.2. İlgili Ayetin Mealleri

B. Sadak: “*üstünü altına çevirdik şehirlerin ve çamurdan pişirilmiş taş yağmuruna tuttuk onları.*”

DİB: “*Hemen onların altını üstüne getirdik. Üzerlerine de balçıktan pişirilmiş taşlar yağdırdık.*”

E. Yüksel: “*Onun altını üstüne getirdik. Üzerlerine çamurdan yapılmış sert taşlar indirdik.*”

Elmalılı: “*... derhal şehirlerinin üstünü altına getiriverdik ve üzerlerine siccîlden taşlar yağdırdık.*”

H. T. Feyizli: “*Bir anda (şehirlerin) üstünü altına geçirdik ve üzerlerine de pişirilmiş çamurdan taş yağdırdık.*”

M. Esed: “*ve böylece [bu günahkar şehirlerin] altını üstüne getirdik; belirlenmiş cezanın infazı için üzerlerine püskürtü halinde sert taşlar yağdırdık.*”

M. İslamoğlu: “*ve oranın altını üstüne getirdik ve o coğrafyanın üzerine (püskürtü hâlinde) akkor balçıktan taşlar yağdırdık.*”

M. Öztürk: “*Biz, o halkın yaşadığı şehrin altını üstüne getirdik. Onların üzerine pişmiş, sert taşlar [volkanik taşlar] yağdırdık.*”

⁸⁵ ez-Zemahşerî, a.g.e., s. 564.

TDV: “Böylece ülkelerinin üstünü altına getirdik. Üzerlerine de balçıktan pişirilmiş taşlar yağdırdık.”

Y. N. Öztürk: “O kentin üstünü altına getirdik/üst düzeydekileri alt düzeye indirdik. Ve üzerlerine pişmiş çamurdan taşlar yağdırdık.”

3.8.3. Değerlendirme

Tahlilini yaptığımız ilgili ayetteki istiâre-i temsiliyye’li üslubun çevirilerce nasıl karşılandığına bakıldığında; B. Sadak’ın “üstünü altına çevirdik” şeklinde birebir çeviri yaparak erek dilde işlevsel olmayan/kullanımı bulunmayan deyimsel bir karşılık kullandığı görülmektedir.

Aynı şekilde; Elmalılı “üstünü altına getiriverdik”, H. T. Feyizli “üstünü altına geçirdik”, TDV “üstünü altına getirdik” ve Y. N. Öztürk “üstünü altına getirdik” şeklinde erek dilde kullanımı olmayan deyimsel karşılıkla çevirmişlerdir. Buna ek olarak Y. N. Öztürk’ün ilgili ifadeye yaptığı “üst düzeydekileri alt düzeye indirdik” açıklaması ayetin siyakından anlaşılacak bir yorum olarak görülmektedir.

Meal sahiplerinin “üstünü altına getirmek” diye karşıladıkları ilgili ifadenin Türkçe eşdizimi “altını üstüne getirmek” olup diğer meal sahiplerinin çevirilerinin tahlilinde bu ifade incelenecektir.

DİB, E. Yüksel, M. Esed, M. İslamoğlu ve M. Öztürk ise ilgili ifadeyi “altını üstüne getirdik” şeklinde erek dilde deyimsel bir karşılıkla çevirmişlerdir. Ancak “altını üstüne getirmek” deyimsel ifadesinin erek dilde/Türkçede anlamı, “1) Bir şeyi bulmak için aramadık yer bırakmamak; 2) söz veya tutumuyla çevreyi birbirine düşürmek, karmakarışık etmek.”⁸⁶ olup TDK Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğünde ilgili deyim kullanımı örneklemek bağlamında “İnsanın gözü bir şey görmedi mi dünyanın *altını üstüne getirmeli.*” cümlesi zikredilmiştir. Görüldüğü

⁸⁶ Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, (Çevrimiçi)
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58d75e3e2c49a1.98958429, 19 Ekim 2016.

üzere ayette kastedilen “harap etmek” anlamı erek dilde “altını üstüne getirmek” deyimiyile ifade edilmemektedir. Meal sahiplerinin bu deyimiy seçmeleri, kaynak metne aşırı bağılığa ve kaynak metinde geçen “üst-alt” kelimelerinin erek dilde seçtikleri deyimde de mevcut olması durumuna bağlanabilir. Bu örnek, istiârî anlam içeren ifadelerin çevirilerinde karşılaşılan spesifik problemlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Erek dilde/Türkçede, tahlilini yaptığımız ayette kastedilen anlama uygun olan ve birebir eşdeğerlik sağlayan ifade olarak “altüst etmek” deyimiy karşımıza çıkmaktadır. “Altüst etmek” deyimiyinin anlamı şu şekildedir:

“1) Alt yüzünü üst yüzüne getirmek; 2) çok karışık duruma getirmek, düzenini bozmak... 3) yıkmak, harap etmek: *Deprem köyü altüst etti.* 4) huzursuz etmek, rahatsızlık vermek...”⁸⁷

“Yıkmak, harap etmek” anlamına verilen “Deprem köyü altüst etti.” örneği ayetin bağlamına uygun karşılık olarak görünmektedir. Buna binaen, tahlili yapılan ifade için aşağıda sunulan çeviriyinin erek dilin yapısına daha uygun ve erek dil okuru için daha işlevsel olacağı düşünülmektedir:

“*Ve altüst ettik şehirlerini...*”

3.9. NAHL SURESİ 1. AYET

﴿ أَتَىٰ أَمْرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴾

DİB: “*Allah’ın emri gelecektir.* Artık onun acele gelmesini istemeyin. Allah, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır, yücedir.”

⁸⁷ Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, (Çevrimiçi)
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58d8208f910406.96162769, 19 Ekim 2016.

3.9.1. İlgili Ayete Dair Müfessirlerin Görüşleri

Zemahşerî, yukarıda zikri geçen ve mazi fiil ile başlayan ayetteki *أَتَىٰ أَمْرُ اللَّهِ* ifadesinin, “kesin gelecek” konumunda olduğunu belirtmiştir.⁸⁸

Beyzâvî, ilgili ifadenin, onlara vaat edilen durumun muhakkak gelecek olduğu; zira gerçekleşmesinin zorunlu olduğu anlamında kullanıldığını zikretmiştir.⁸⁹

İbn ‘Âşûr ise, ayetin mazi sîğası ile başladığını ancak mazî fiil ile kastedilenin gerçekleşmesi kesin olan gelecek zaman olduğunu belirtmiştir. *فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ* ibaresini de buna karîne olarak getirip, o günün gelmesini acilen talep etmekten neyhetmenin, ilgili günün henüz gelmemiş olmasını gerektirdiğini zikretmiştir.⁹⁰

3.9.2. İlgili Ayetin Mealleri

B. Sadak: “*Geldi Allah’ın emri*; artık çabuklaştırmak istemeyin onun gelmesini; münezzehdir, yücedir O, kendisine ortak tutmakta oldukları şeylerden.”

DİB: “*Allah’ın emri gelecektir*. Artık onun acele gelmesini istemeyin. Allah, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır, yücedir.”

E. Yüksel: “*ALLAH’ın emri gelmiş bulunuyor*, öyleyse acele etme. Onların ortak koştuklarından uzaktır, yücedir.”

Elmalılı: “*Allah’ın emri geldi*, sakın onu isti‘cal etme/[acele isteme]yin! O sübhan/onların şirklerinden münezzeh, yüksek, (hem de) çok yüksek.”

H. T. Feyizli: “*Allah’ın (kıyamet ve azapla ilgili) emri geldi*; artık onu çabuklaştırmak istemeyin. O, (müşriklerin) eş tuttıkları şeylerden münezzeh (tamamen uzak) ve yücedir.”

⁸⁸ ez-Zemahşerî, **a.g.e.**, s. 566.

⁸⁹ el-Beyzâvî, **a.g.e.**, C. III, s. 219.

⁹⁰ İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, C. XIV, s. 96.

M. Esed: “*ALLAH'IN buyruğu [mutlaka] yerine gelecektir*: öyleyse artık onun tez gelmesini istemeyin! O, sınırsız kudret ve kemaliyle, insanların tanrısal nitelikler yakıştırarak kendisine ortak koştukları her şeyden, herkesten üstündür, yücedir!”

M. İslamoğlu: “*Allah'ın emri geldi (bilin)*; onun çabuk gelmesini istemenize gerek yok ki! Yüceler yücesi olan O, onların şirk koştukları her şeyin ötesinde aşkın ve eşsizdir.”

M. Öztürk: “[*Ey Müşrikler! Bilin ki*] *Allah'ın azap hükmü mutlaka gerçekleşecektir*. Bu yüzden, “Bir an önce gelsin de görelim!” diye acele etmenize gerek yok. Allah onların tanrılık yakıştırdıkları şeylerden münezzehtir, yücedir.”

TDV: “*Allah'ın emri gelmiştir*. Artık onu istemekte acele etmeyin. Allah, onların koştukları ortaklardan uzak ve yücedir.”

Y. N. Öztürk: “*Allah'ın emri geldi*. Onunla yüzyüze gelmekte acele etmeyin. Tüm varlığın tespih ettiği o Allah. Arınmıştır onların şirk koştuklarından.”

3.9.3. Değerlendirme

İlgili ayette *أَتَى* mazi fiili muzari fiil anlamında kullanılmış olup istiâre-i tebe‘iyye sanatı icra edilmiştir.

Meallere bakıldığında; B. Sadak, E. Yüksel, Elmalılı, H. T. Feyizli, TDV ve Y. N. Öztürk’ün birebir çeviri yaptıkları görülmektedir. “Allah’ın emri geldi. Artık onu istemekte acele etmeyin.” şeklinde yapılan bir çeviri erek dil okuru için işlevsel olmayacaktır. Zira halihazırda “gelmiş olan” emrin “gelmesini çabuk istemek” makul görünmemektedir.

M. İslamoğlu, ekleme yöntemini kullanarak “Allah’ın emri geldi (bilin)” şeklinde çevirmiştir. Parantez içinde çeviriye eklenen kelimeyle mazi fiilin muzari fiil anlamında kullanıldığının hissettirilmeye çalışıldığı mülâhaza edilmektedir. Ancak kelimenin parantez içinde verilmiş olması erek dil okuru tarafından muzari fiil anlamının hissedilmesini güçleştirmektedir.

DİB, “Allah’ın emri gelecektir.” şeklinde muzari fiil ile karşılaşmış; M. Esed ve M. Öztürk ise muzari fiile ek olarak “mutlaka” kelimesi ile anlamı pekiştirmişlerdir. İstiârî üslubun kaybına neden olan ilgili çevirilerde, anlamın erek dil okuruna intikali ön planda tutulmuştur.

Yukarıda mülahazalara ek olarak; ayetteki te’kidli ifadenin, mazi fiil kullanıp muzari fiil anlamı kastedilerek “gelip çatmak (dayanmak)” deyimini ile eşdeğer bir şekilde erek dile çevirmek mümkün görünmektedir. İlgili deyim anlamı: “vakti gelmek, kaçınılmaz olmak: *Ayrılık günleri geldi dayandı. Konser günü gelip çatmışdaysa stadyumda mahşeri bir kalabalık vardı.*” şeklindedir.⁹¹ Buna göre ilgili ayeti;

“Allah’ın emri geldi dayandı...” ya da “Allah’ın emri gelip çatı...” şeklinde çevirmenin de erek dil okuru açısından işlevsel olabileceği düşünülmektedir.

3.10. TAHA SURESİ 131. AYET

﴿ وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ﴾

DİB: “Onlardan bazı kesimlere, kendilerini sınamak için dünya hayatının süsü olarak verdiğimiz şeylere *gözünü dikme*. Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha kalıcıdır.”

3.10.1. İlgili Ayete Dair Müfessirlerin Görüşleri

Zemahşerî, نَظَرَ عَيْنَيْكَ şeklinde muzaaf takdir edip, anlamını; kendisine bakılan şeyi çok beğenerek kendisinin olmasını temenni etmek

⁹¹ Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, (Çevrimiçi)
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58d840652e5a91.86643515, 01 Kasım 2016.

diye izah etmiş ve Karun'un⁹² servetine bakıp ona imrenenlerin şu sözünü örnek getirmiştir⁹³:

﴿ فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ قَالَ الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَا أُوتِيَ قَارُونُ إِنَّهُ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴾

DİB: “Kârûn, zineti ve görkemi içerisinde kavminin karşısında çıktı. Dünya hayatını arzu edenler, “Keşke Kârûn’a verilen (servet) gibi bizim de (servetimiz) olsaydı. Şüphesiz o büyük bir servet sahibidir” dediler.”⁹⁴

İbn ‘Âşûr ise, وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ ifadesindeki الْمُدِّin, arzulanan bir şeyi uzanıp alan biri için söylenen مَدُّ الْيَدِ (elini uzatmak) ifadesine teşbîhen bir şeye dikkatlice bakıp ona tamah etmekten müsteâr olduğunu belirtmiştir.⁹⁵

3.10.2. İlgili Ayetin Mealleri

B. Sadak: “Onlardan kimilerini denemek için kendilerini yararlandığımız dünya refahında *gözün kalmasın*; Rabbinin sana verdiği nimet hem daha değerli, hem daha kalıcıdır.”

DİB: “Onlardan bazı kesimlere, kendilerini sınamak için dünya hayatının süsü olarak verdiğimiz şeylere *gözünü dikme*. Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha kalıcıdır.”

E. Yüksel: “Onların bazılarına, sınamak için verdiğimiz dünya hayatının süslerine *gözünü dikme*. Rabbinin senin için hazırladığı nimetler daha iyidir ve süreklidir.”

Elmalılı: “Ve sakın öyle şey(ler)e *gözlerini (dikip) uzatma [üzülme]* ki: Biz onun hakkında kâfirleri fitneye düşürmek [onlarla kâfirleri imtihan etmek] için onunla onlardan birkaç çiftini dünya [süflî veya yakın] hayatın cici-bicisinden zevk-yâb etmişizdir.”

⁹² Zenginliğiyle tanınan, Hz. Mûsâ Hârûn’un şahsında Allah’ın emirlerine karşı çıktığı için cezalandırılan kişi. Bkz. Ömer Faruk Harman, “Kârûn”, **DİA**, C. XXIV, 2001, s. 519.

⁹³ ez-Zemahşerî, **a.g.e.**, s. 670.

⁹⁴ Kasas suresi: 79.

⁹⁵ İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, C. XIV, s. 82; a. mlf., **a.e.**, C. XVI, s. 340.

H. T. Feyizli: “Kendilerini denemek için, o (inkâr ede)nlardan bir kısmını faydalandırdığımız dünya hayatının ziynetine (zenginlik ve debdebesine) *asla gözlerini dikme!* Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha süreklidir.”

M. Esed: “Ve sakın, pek çoklarına, (sadece) onları sınamak için, avunsunlar diye verdiğimiz dünya hayatına mahsus şu ya da bu parlaklığa, görkeme *gözünü dikme;* çünkü Rabbinin [sana] sağladığı rızık, daha hayırlı ve daha kalıcıdır.”

M. İslamoğlu: “Ve onlardan kimi çiftlere kendilerini sınamak için verdiğimiz bu dünya hayatının aldatıcı parlaklığına *gözlerini dikme:* zira senin Rabbinin (sana verdiği) nimet, çok daha yararlı ve çok daha kalıcıdır.”

M. Öztürk: “O kâfirlerden/müşriklerden bir kısmına fâni hayatta kendilerini sınamak için verdiğimiz dünya nimetlerinde *gözün kalmasın.* [Bil ki] rabbinin sana vereceği sevap/mükâfat onların sahip olduklarından mutlak hayırlı ve kalıcıdır.”

TDV: “Sakın, kendilerini denemek için onlardan bir kesimi faydalandırdığımız dünya hayatının çekiciliğine *gözlerini dikme!* Rabbinin nimeti hem daha hayırlı, hem de daha süreklidir.”

Y. N. Öztürk: “Onlardan bazı çiftlere, kendilerini imtihan etmek için iğreti hayatın süsü olarak verdiğimiz nimetlere *gözlerini dikme!* Rabbinin rızkı hem daha hayırlı hem daha süreklidir.”

3.10.3. Değerlendirme

Tahlilini yaptığımız Taha suresinin 131. ayetinde gördüğümüz istiârî üslubun aşağıdaki ayette de bulunduğu görünmektedir:

﴿ لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَخَفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴾

DİB: “Kâfirlerden bir kısmını faydalandırdığımız şeylerde sakın gözün kalmasın. Onlara karşı mahzun olma ve mü'minlere (şefkat) kanadını indir.”⁹⁶

⁹⁶ Hicr suresi: 88.

Meal sahiplerinin ilgili ayetteki istiârî üslubu nasıl karşıladıkları incelendiğinde; DİB, E. Yüksel, Elmalılı, H. T. Feyizli, M. Esed, M. İslamoğlu, TDV ve Y. N. Öztürk'ün erek dilde deyimsel ifade kullandıkları mülâhaza edilmektedir. Ancak “gözünü dikmek” deyimsel ifadesi erek dilde “dikkatle bakmak, gözünü ayırmadan bir yere veya bir kimseye bakmak”⁹⁷ anlamında olup, çeviriyi bu deyimle karşılamak ayetin siyakına ve görüşlerini sunduğumuz müfessirlerin açıklamalarına uymamaktadır. TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğünde ilgili deyim için şu örnek cümle verilmiştir: “O sert bir tavır alıyor, gözlerini Ali Rıza Bey’in gözlerine dikerek adamcağızı büsbütün şaşırtıyordu.” Meal sahiplerinin bu deyimi seçmelerinde, kaynak dilde ve erek dilde “göz” kelimesinin bulunuyor olması düşünülmektedir. Bu nokta çeviride “false friends” (sahte dostlar) kavramını çağrıştırmaktadır:

“Çeviride ödünç sözcüklerle ortaya çıkan bir diğer sorun, *faux amis* [false friends] olarak bilinen “sahte dostlar”dır. Sahte dostlar, iki veya daha fazla dilde aynı biçimde kullanılan, fakat farklı anlamlar taşıyan sözcük ve ifadelere gönderme yapan ironik bir adlandırmadır. Tarihsel ve kültürel bağları paylaşan diller arasında sıklıkla rastlanan bir olgudur.”⁹⁸

B. Sadak ve M. Öztürk ise ilgili ifadeyi “gözü kalmak” şeklinde karşılamışlardır. “Gözü kalmak” deyimi “1) Elde edemediği bir şeye karşı isteği sürmek; 2) elde edemediği bir şeyi kıskanmak”⁹⁹ anlamlarına gelmektedir ve ayette kastedilene daha uygun görünmektedir.

B. Sadak ve M. Öztürk'ün çevirilerinin dışında, ayetteki ifadenin Türkçede kullanılan eşdeğer karşılığı olarak “göz dikmek” deyimi uygun görünmektedir. “Göz dikmek” deyimsel ifadesi “bir şeyi ele geçirmek isteğine kapılmak: *Bizim canımıza, malımıza hangi devlet göz dikmişti?*”¹⁰⁰ anlamına gelmektedir. “Gözünü dikmek” ile

⁹⁷ Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, (Çevrimiçi) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58d95c4c21f879.21956015, 09 Kasım 2016.

⁹⁸ Mehmet Hakkı Suçin, **Öteki Dilde Var Olmak**, s. 132.

⁹⁹ Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, (Çevrimiçi) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58d9a53451a006.00781783, 09 Kasım 2016.

¹⁰⁰ Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, (Çevrimiçi) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58d9aaac859f87.74394751, 09 Kasım 2016.

“göz dikmek” deyimleri arasında oluşan anlam farkı, kalıplaşmış ifadeler olan deyimlerde; sözcük dizilişini değiştirmek, deyimden bir sözcüğü ve ögeyi çıkarmak ya da eklemek, deyim dil bilgisel yapısını değiştirme vb. nedenler anlam değişmelerine/kaymalarına neden olabilmektedir.¹⁰¹

3.11. ENBİYA SURESİ 18. AYET

﴿بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ وَلَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ﴾

DİB: “Hayır, biz hakkı batılın üzerine *atarız* da beynini parçalar. Bir de bakarsın yok olup gitmiş. Allah’a karşı yakıştırdığınız nitelemelerden ötürü yazıklar olsun size!”

3.11.1. İlgili Ayete Dair Müfessirlerin Görüşleri

Zemahşerî ayetteki istiârî üslubun; hakikatin, batıl iddiaları delillerle çürütmesinin, kaya gibi sert bir cismin gevşek/dayanıksız ve içi boş bir cisme fırlatılarak onu yok etmesine benzetilerek icra edildiğini belirtmiştir.¹⁰²

Beyzâvi, الْقَذْفُ kelimesindeki istiârenin, atılan şeyin sert/katı olduğu anlamını doğurduğunu ve üzerine atılan nesnenin kabuğunu parçalayıp içini/ruhunu yok ettiğini zikretmiştir.¹⁰³

İbn ‘Âşûr da, الْقَذْفُ kelimesinin hakiki anlamının “atmak” olduğunu ancak burada istiârî olarak bir şeyi; delil ile veya azarlama/paylama ile ya da onu yok etme ile iptal ve izale etmek anlamında kullanıldığını söylemiştir. İbn ‘Âşûr’a göre bu durum sert bir cismi, itlaf etmek ya da parçalamak için başka bir cisim üzerine atmak örneği gibidir.¹⁰⁴

¹⁰¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Hakkı Suçin, **a.g.e.**, s. 179-200.

¹⁰² ez-Zemahşerî, **a.g.e.**, s. 674-675.

¹⁰³ el-Beyzâvi, **a.g.e.**, C. IV, s. 48.

¹⁰⁴ İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, C. XVII, s. 34.

3.11.2. İlgili Ayetin Mealleri

B. Sadak: “Bilâkis Biz, hakkı, bâtlın *tepesine indiririz* de, onu paramparça eder; bir de görürsün ki, o bâtlı yok olup gitmiştir; ve vay size Allah’a isnad ettiğiniz o nitelikler yüzünden!”

DİB: “Hayır, biz hakkı batılın *üzerine atarız* da beynini parçalar. Bir de bakarsın yok olup gitmiş. Allah’a karşı yakıştırdığımız nitelemelerden ötürü yazıklar olsun size!”

E. Yüksel: “Hayır, biz gerçeği batılın *üstüne atarız* da onu tepeler ve yok eder. Yakıştırdıklarınızdan ötürü vay halinize.”

Elmalı: “Hayır! Biz hakkı bâtlın *tepesine fırlatırız* da o onun beynini parçalar, bir de bakarsın (bâtlı) o anda mahvolmuştur. Vay sizlere de; (Allah’a) o (isnad ettiğiniz vasıflardan (ötürü)!”

H. T. Feyzli: “Hayır! (Biz gerçeği söyler, gerçeği yaparız,) biz hakkı batılın *üzerine fırlatırız* da o bunun beynini parçalar. Bir de bakarsın ki o (batıl) yok olup gitmiştir. (Allah’a karşı yalan olarak) yakıştırdığımız sıfatlardan dolayı vay siz(in haliniz)e!”

M. Esed: “Tersine, Biz [gerçek bir yaratma eylemiyle] hakkı bâtlın *başına çarparız* da bu onu paramparça eder ve böylece beriki yok olur gider. O halde, [Allah’a] yakıştırdığınız şeylerden ötürü yazıklar olsun size!”

M. İslamoğlu: “Aksine Biz, mutlak hakikate atıf olan (amaçlı ve anlamlı yaratılış) gerçeğini, malum amaçsız ve anlamsızlığın *başına çalarız* da, o berikin beynini parçalar; işte o zaman beriki de yok olup gider. İşte (Yaratan ve yaratılan) konusunda bu türden tanımlamalarınızdan dolayı yazıklar olsun size!”

M. Öztürk: “Bu mesele bir tarafa, biz Kur’an’ı o müşriklerin asılsız iddia ve inançlarının *tepesine bir balyoz gibi indiririz* ve bu balyoz, müşrik zihniyeti darmadağın eder. Bir de bakmışsın ki o zihniyet yok olup gitmiş. [Ey Müşrikler!] Allah hakkındaki çirkin yakıştırmalarınızdan dolayı yazıklar olsun size!”

TDV: “Bilâkis biz, hakkı bâtılın *tepesine bindiririz* de o, bâtılın işini bitirir. Bir de bakarsınız ki, bâtıl yok olup gitmiştir. (Allah’a) yakıştırdığınız sıfatlardan dolayı yazıklar olsun size!”

Y. N. Öztürk: “Hayır, biz hakkı, bâtılın *üzerine fırlatırız* da o, onun beynini parçalar. Bir de bakarsın o yok olup gitmiştir. Yakıştırdığınız niteliklerden ötürü lanet olsun size!”

3.11.3. Değerlendirme

Tahlili yapılan ayete benzer istiârî üslubu hâvî ayetler şu şekilde sıralanabilir:

﴿ وَأَنْزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُمْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَيَاصِيهِمْ وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا ﴾

DİB: “Allah, kitap ehlinden olup müşriklere yardım edenleri kalelerinden indirdi ve kalplerine *büyük bir korku saldı*. Siz onların bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir ediyordunuz.”¹⁰⁵

﴿ قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْفِئُ بِالْحَقِّ عِلْمَ الْعُيُوبِ ﴾

DİB: “De ki: Şüphesiz Rabbim gerçeği *ortaya koyar*. O, gaybleri hakkıyla bilendir.”¹⁰⁶

﴿ ... وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ ﴾

DİB: “... O, yüreklerine *korku düşürdü*. Öyle ki, evlerini hem kendi elleriyle, hem de mü’minlerin elleriyle yıkıyorlardı. Ey basiret sahipleri, ibret alın.”¹⁰⁷

Meal sahiplerinin Enbiya suresinin 18. ayetine verdikleri karşılıklar incelendiğinde; DİB’in, birebir çeviri metodunu kullanıp “üzerine atarız” şeklinde

¹⁰⁵ Ahzab suresi: 26.

¹⁰⁶ Sebe suresi: 48.

¹⁰⁷ Haşr suresi: 2.

çevirdiği görünmektedir. Bu çeviri, ayetteki belagî yapının ve müfessirlerin zikrettikleri zımnî anlamların kaybına neden olsa da, erek dil okuru tarafından anlam kaymasına uğramadan anlaşılabilir.

E. Yüksel, “üzerine atarız” yerine “üstüne atarız” şeklinde erek dilde deyimsel karşılığı olan bir ifade ile çeviri yapmıştır. “Üstüne atmak” deyiminin anlamı “bir suçu birine yüklemek”¹⁰⁸ olsa da erek dil okuru, ayetin siyakından bu anlamı çıkarmayacaktır. Buna binaen, DİB çevirisi için zikredilenlerin, E. Yüksel çevirisi için de söylenebileceği mülâhaza edilmektedir.

H. T. Feyizli ve Y. N. Öztürk “atarız” yerine “fırlatırız” kelimesini tercih etmiştir. Bu tercih ile, ayetteki zımnî anlamın erek dil okuruna intikalinin kolaylaştığını söyleyebilmek mümkündür. Elmalılı ise buna ek olarak “tepesine” kelimesini kullanmış ve ifadeyi erek dil okuru için daha anlaşılır kılmıştır.

TDV “tepesine bindirmek” şeklinde erek dil okuru için işlevsel olmayan bir karşılık kullanmıştır. “Bindirmek” kelimesinin “bir şeyin üzerine çıkartmak” literal anlamının yanı sıra “Taşıt, ön taraftan başka bir taşıta çarpmak veya bir yere vurmak: *Gemi rıhtıma bindirdi.*”¹⁰⁹ anlamı bulursa da bu anlamın ayetin siyakına uygun olmadığı düşünülmektedir.

M. İslamoğlu, erek dilde “bir şeyi öfkeyle, nefretle geri vermek”¹¹⁰ anlamında kullanılan “başına çalmak” deyimini kullanarak çevirmiştir. Deyim, anlamsal olarak ayetin bağlamına uygun olmasa da erek dil okurunun metnin siyakından “başa fırlatma” anlamını çıkarması mümkün görünmektedir.

B. Sadak’ın “tepesine indiririz”, M. Esed’in “başına çarparız” ve M. Öztürk’ün “tepesine bir balyoz gibi indiririz” şeklindeki çevirilerinin, ayetteki belâgî

¹⁰⁸ Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, (Çevrimiçi)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58d9db5ac8c821.48975890, 20 Kasım 2016.

¹⁰⁹ Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük, (Çevrimiçi)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58d9e07c53d3b9.95122676, 20 Kasım 2016.

¹¹⁰ Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, (Çevrimiçi)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58d9e2ff30ffd6.43926209, 20 Kasım 2016.

yapının ve zımnî anlamların erek dil okuru tarafından daha net anlaşılacağı mülahaza edilmektedir.

Yukarıda zikredilenlere ek olarak, tahlilini yaptığımız ayetin **فَيَذْمُهَا فَإِذَا هُوَ** **زَاهِقٌ** kısmında ise istiâre-i müreşşeha bulunmaktadır.

3.12. ENBİYA SURESİ 45. AYET

﴿ قُلْ إِنَّمَا أُنذِرُكُمْ بِالْوَحْيِ وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَاءَ إِذَا مَا يُنذَرُونَ ﴾

DİB: “De ki: “Ben sizi ancak vahy ile uyarıyorum.” Ama *sağır*lar uyarıldıkları vakit çağrışı işitmezler.”

3.12.1. İlgili Ayete Dair Müfessirlerin Görüşleri

Beyzâvî ayetteki **الصُّمُّ** kelimesinin; muhatapların duydukları şeylerden faydalanmayıp duymazdan gelmelerine delalet edilmesi için, gönüller/akıllar konumuna koyulduğunu belirtmiştir.¹¹¹

İbn ‘Âşûr ise; **الصُّمُّ**’in, muhatapın işitme kanallarına girmemesi sebebiyle sözün fayda sağlamamasına teşbîhen faydalı kelamın tesir etmemesine müsteâr olduğunu zikretmiştir.¹¹²

3.12.2. İlgili Ayetin Mealleri

B. Sadak: “Söyle onlara: “Ben ancak vahy ile sizi uyarıyorum; ama *sağır*lar, uyarıldıkları zaman çağrışı işitmezler.”

DİB: “De ki: “Ben sizi ancak vahy ile uyarıyorum.” Ama *sağır*lar uyarıldıkları vakit çağrışı işitmezler.”

¹¹¹ el-Beyzâvî, **a.g.e.**, C. IV, s. 52.

¹¹² İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, C. XVII, s. 78.

E. Yüksel: ““Ben sizi ancak vahiy ile uyarıyorum” de. Ne var ki, *sağır*lar uyarıldıkları vakit çağrışı işitmezler.”

Elmalılı: “De ki: “Ben sizi ancak vahiyle inzar ediyor/[uyarıyor]um.” Amma ne kadar inzar edilseler (*de, hakka karşı*) *sağır (olan)lar* daveti işitmezler.”

H. T. Feyizli: “De ki: “Ben ancak sizi vahiyle uyarıyorum.” (Fakat) *sağır*lar uyarılsalar da çağrışı duymazlar.”

M. Esed: “DE Kİ: “Ben yalnızca vahye dayanarak sizi uyarıyorum!” Ne var ki [*kalbi*] *sağır olan kimseler* bu çağrışı işitmeyecek(ler)dir, defalarca uyarılsalar da.”

M. İslamoğlu: “(Ey Muhammed!) “Ben sizi sadece vahiyle uyarıyorum!” de. Ama, ne kadar uyarılsalar da (*kalbi*) *sağır olanlar* bu çağrışı işitmeyecekler.”

M. Öztürk: “[Ey Peygamber!] De ki onlara: “Bakın, ben sizi sırf vahye dayanarak uyarıyorum.” Ne var ki *sağır*lar/*kâfirlikte karar kılanlar* ne kadar uyarılsalar da bu çağrışı duymazlar.”

TDV: “De ki: Ben, sadece, vahiy ile sizi ikaz ediyorum. Fakat, *sağır olanlar*, ikaz edildikleri zaman bu çağrışı duymazlar.”

Y. N. Öztürk: “De ki, “Ben sizi ancak vahiyle uyarıyorum!” Ama *sağır*lar, uyarıldıklarında çağrışı işitmezler ki!”

3.12.3. Değerlendirme

Tahlilini yaptığımız ayete benzer istiârî üslubu hâvî bazı ayetler şu şekilde sıralanabilir:

﴿إِنَّكَ لَا تَسْمِعُ الْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ﴾

DİB: “Şüphesiz sen ölülere duyuramazsın. Arkalarına dönüp kaçarlarırken sağırlara da çağrışı duyuramazsın.”¹¹³

¹¹³ Neml suresi: 80.

﴿فَأَنْتَ لَا تَسْمِعُ الْمَوْتَى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ﴾

DİB: “Şüphesiz, sen ölülere işittiremezsin. Dönüp gittikleri zaman çağırışı sağırlara da işittiremezsin.”¹¹⁴

﴿أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ أَوْ تَهْدِي الْعُمْيَ وَمَنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾

DİB: “Sağırlara sen mi duyuracaksın; yahut körleri ve apaçık bir sapıklık içinde olanları sen mi doğru yola ileteceksin?”¹¹⁵

Meal sahiplerinin Enbiya suresinin 45. ayetinde bulunan istiâre-i tasrîhiye’li ifadeye verdikleri karşılıklara bakıldığında; B. Sadak, DİB, E. Yüksel, H. T. Feyizli, TDV ve Y. N. Öztürk’ün birebir çeviri metodunu kullandıkları görülmektedir. İstiâre-i tasrîhiye üslubunu hâvî ifadelerdeki mecazî anlamların hissedilmesi nispeten daha kolay olduğu için birebir çeviri yapılsa da erek dil okuru tarafından anlaşılabilmesi mümkün olabilecektir.

Elmalılı ilgili ifadeye “hakka karşı”, M. Esed ve M. İslamoğlu “kalbi”, M. Öztürk ise “kâfirlikte karar kılanlar” eklemelerini yaparak ifadenin erek dil okuru tarafından hakiki anlamına hamledilmesinin önüne geçmişlerdir. Erek dil okurunun ifadeyi daha net anlamasını sağlayacak olan bu strateji, müfessirlerin dilsel açıklamalarına da uygun olup daha işlevsel bir çevirinin ortaya çıkmasını sağlayabilmiştir.

3.13. YASİN SURESİ 70. AYET

﴿لِيُنذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَيَجِئَ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾

DİB: “(Aklen ve fikren) diri olanları uyarması ve kâfirler hakkındaki o sözün (azabın) gerçekleşmesi için Kur’an’ı indirdik.”

¹¹⁴ Rum suresi: 50.

¹¹⁵ Zuhuruf suresi: 40.

3.13.1. İlgili Ayete Dair Müfessirlerin Görüşleri

Zemahşerî, مَنْ كَانَ حَيًّا ifadesinin; âkil ve düşünen anlamına geldiğini, zira gâfilin ölü gibi olduğunu zikretmiştir.¹¹⁶

Beyzâvî de مَنْ كَانَ حَيًّا ifadesinde kastedilenin âkil ve anlayış sahibi olduğunu belirtip, inzârın yalnızca buna tahsis edilmesinin de sadece bu kimselerin inzârdan faydalanabileceği sebebiyle olduğunu söylemiştir.¹¹⁷

İbn ‘Âşûr, الْحَيِّ kelimesinin kamil akıl ve isabetli görüş sahibi olandan müsteâr olduğunu ve “anlayış/kavrayış hususunda diri gibi” anlamına geldiğini belirtmiştir.¹¹⁸ Ayrıca ayette kastedilenin, Kur’an’ın delillerinden yüz çevirenlere – ölümler gibi olmaları sebebiyle- tariz olduğunu söyleyip şu ayeti örnek olarak sunmuştur:¹¹⁹

﴿إِنَّكَ لَا تَسْمَعُ الْمَوْتَى وَلَا تَسْمَعُ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ﴾

DİB: “Şüphesiz sen ölümlere duyuramazsın. Arkalarına dönüp kaçarlarlarken sağırlara da çağırımı duyuramazsın.”¹²⁰

3.13.2. İlgili Ayetin Mealleri

B. Sadak: “*diriyi uyarmak* ve kâfirler aleyhinde verilmiş hükmün yerine getirilmesi için.”

DİB: “(Aklen ve fikren) *diri olanları* uyarması ve kâfirler hakkındaki o sözün (azabın) gerçekleşmesi için Kur’an’ı indirdik.”

E. Yüksel: “*Dirileri* uyarır ve inkârcıları açığa çıkarır.”

¹¹⁶ ez-Zemahşerî, a.g.e., s. 899.

¹¹⁷ el-Beyzâvî, a.g.e., C. IV, s. 273.

¹¹⁸ İbn ‘Âşûr, a.g.e., C. XXIII, s. 66.

¹¹⁹ A.e., a.y.

¹²⁰ Neml suresi: 80.

Elmalılı: "... (kalbinde) hayat (ışığı) olan(ları/akıl ve duygusu bulunanlar)ı (gafletten) uyandırmak, nankörlere de o (azap) söz(ü) hak olmak için."

H. T. Feyzli: "(Bu da kalbi ve ruhu) diri olan kimseler uyarılsın ve kâfirlere/inkâr edenlere (Allah'ın azap) sözü hak (gerçekleşmiş) olsun diyedir."

M. Esed: "ki [kalben] diri olanları uyarabilsin ve [Allah'ın] sözü hakikati inkara şartlanmış olanlara karşı tanıklık yapabilsin diye."

M. İslamoğlu: "ki bu sayede, (kalben) diri olanları uyarısın ve bunu ısrarla inkâr edenlere karşı verilmiş söz gerçekleşsin."

M. Öztürk: "Sonuçta ruhen-manen diri olanlar onun öğüt ve uyarılarıyla hayat bulurlar; ondan yüz çevirenler ise Allah'ın azap vaadini hak etmiş olurlar."

TDV: "Diri olanları uyarısın ve kâfirler cezayı hak etsinler diye."

Y. N. Öztürk: "Diri olanı uyarısın ve gerçeği örten nankörler/inkârcılar aleyhine söz hak olsun diye indirilmiştir."

3.13.3. Değerlendirme

Meal sahiplerinden B. Sadak, E. Yüksel, TDV ve Y. N. Öztürk ayetin tahlilini yaptığımız istiârî üslubu hâvî kısmını "Diriyi/dirileri/diri olan(lar)ı" şeklinde birebir çevirmişlerdir. Bu çeviri stratejisinin, ilgili ifadenin erek dil okuru tarafından hakiki anlamında anlaşılabilmesi mülâhaza edilmektedir. Ayrıca E. Yüksel, "Kur'an'ın dirileri uyarmak için indirilmiş olduğunu bildiren biricik ayetin yer aldığı Ya Sin suresinin, özellikle ölümlere okunan bir sure olarak tanınması gariptir."¹²¹ dipnotuyla, anlamı tamamen hakiki anlama hamletmiştir. Bu durum, ifadedeki istiârî/mecazî anlamın kaybına neden olduğu gibi ayette kastedilenin de erek dile aktarılamaması sonucunu doğurmuştur.

DİB "aklen ve fikren", Elmalılı "kalbinde, ışığı, akıl ve duygusu bulunanlar", H. T. Feyzli "kalbi ve ruhu", M. Esed ve M. İslamoğlu "kalben" ve M.

¹²¹ Edip Yüksel, a.g.e., s. 382.

Öztürk “ruhen-manen” ifadeleriyle ekleme yaparak çeviri yapmışlardır. İlgili meal sahiplerinin uyguladıkları bu yöntem, ayetteki istiârî anlamın erek dil okuru tarafından anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır.

Tahlili yapılan Yasin suresinin 70. ayetine benzer istiârî üslubu hâvî olan aşağıdaki ayette de benzer çeviri problemleriyle karşılaşılması mümkün görünmektedir:

﴿ وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَنْ يَشَاءُ وَمَا أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي الْقُبُورِ ﴾

DİB: “Diriler ile ölüler bir olmaz. Allah, dilediğine işittirir. Sen, *kabirde bulunanlara* işittirecek değilsin.”¹²²

İlgili ayette bulunan مَنْ فِي الْقُبُورِ ifadesi meal sahiplerince şu şekilde karşılanmıştır:

B. Sadak: “... sen ise *kabirdekilere* işittiremezsin.”

DİB: “... *kabirde bulunanlara* işittirecek değilsin.”

E. Yüksel: “... Sen *mezarlarda bulunanlara* işittiremezsin.”

Elmalılı: “... sen *kabirlerdekine* işittirecek değilsin...”

H. T. Feyizli: “... sen, *kabirlerde (imiş gibi) olanlara* işittirecek değilsin!”

M. Esed: “... halbuki sen *mezarlardaki [ölüler gibi kalben ölmüş]lere* işittiremezsin.”

M. İslamoğlu: “... fakat sen *mezardakiler (gibi manen) ölülere* asla işittiremezsin.”

M. Öztürk: “... Hâliyle sen *mezardaki ölülerden farksız olan* o müşriklere hiçbir şey işittiremezsin.”

TDV: “... Sen *kabirlerdekilere* işittiremezsin!”

¹²² Fâtır suresi: 22.

Y. N. Öztürk: “... Ama sen, *kabirlerdekilere* işittiremezsin!”

Görüldüğü üzere, tahlili yapılan ayetteki çeviri problemine benzer bir durum bu ayette de bulunmaktadır. Buna ek olarak, E. Yüksel; Yasin suresindeki ifadeyi hakiki anlamına hamletmişken, Fâtır suresindeki benzer istiârî üslubu hâvî ifade için “Müşrikler mecazi anlamda ölümlere benzetilirler.”¹²³ dipnotunu ekleyerek mecazî anlamı tercih etmiştir.

3.14. DUHAN SURESİ 29. AYET

﴿فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنْظَرِينَ﴾

DİB: “Gök ve yer onların ardından ağlamadı; onlara mühlet de verilmedi.”

3.14.1. İlgili Ayete Dair Müfessirlerin Görüşleri

Zemahşerî, önemli bir şahıs öldüğü zaman Arapların ona tazim için şunları söylediklerini belirtmiştir:

بَكَتْ عَلَيْهِ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ (Yer gök ağladı O’na.)

بَكَتْهُ الرِّيحُ (Rüzgar ağladı O’na.)

أَظْلَمَتْ لَهُ الشَّمْسُ (Güneş karardı O’nun için.)¹²⁴

Zemahşerî, yukarıda zikredilen ifadelerin “temsîl” ve “tahyîl” yoluyla/üslubuyla ölen kişi için ağlamanın ve yas tutmanın mübalağalı anlatım biçimleri olduğunu kaydetmiştir.¹²⁵ Ayrıca Zemahşerî’ye göre, tahlili yapılan فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ ayetinde, kaybına/ölümüne tazim edilen kişinin haline zıt bir durum olduğu için “tehekküm” üslubu da bulunmaktadır.¹²⁶

¹²³ Edip Yüksel, **a.g.e.**, s. 376.

¹²⁴ ez-Zemahşerî, **a.g.e.**, s. 1001.

¹²⁵ **A.e.**, a.y.

¹²⁶ **A.e.**, a.y.

Beyzâvî; ilgili ifadenin, helak olmalarına/ölmelerine karşı ilgisizlik ve varlıklarını hesaba katmamaktan mecaz olduğunu söyleyip, Zemahşerî'nin de örnek olarak verdiği *بَكَتْ عَلَيْهِ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ* cümlesindeki tazim anlamının zıddı olduğunu belirtmiştir.¹²⁷

İbn 'Âşûr ise, ayette helak olanlar için "tahkir" üslubunun bulunduğunu söylemiştir. İbn 'Âşûr'a göre ayette kastedilen anlam; onların ölümlerinin – kendilerinin zannettiklerinin aksine- önemli bir olay değil, sıradan bir durum olduğudur.¹²⁸

3.14.2. İlgili Ayetin Mealleri

B. Sadak: "Ne gök ağladı onlara, ne yer; cezaları da ertelenmedi."

DİB: "Gök ve yer onların ardından ağlamadı; onlara mühlet de verilmedi."

E. Yüksel: "Ne gök ve ne de yer onlara ağladı; ertelenmediler de."

Elmalılı: "... Binnetice [neticede] ne gök ağladı üzerlerine, ne yer, ne de imhal olundular [kendilerine mühlet verildi]."

H. T. Feyzli: "Gök ve yer onlara (üzülüp) ağlamadı. Onlar mühlet verilenlerden de olmadılar (boğulup gittiler)."

M. Esed: "onlara ne gök ne de yer ağladı ve ne de bir mühlet verildi."

M. İslamoğlu: "Ne gök ağladı onlara ne de yer; ve ne de cezaları ertelendi."

M. Öztürk: "Öte yandan, Firavun ve ordusu helak olup gitti diye ne gök ağladı, ne de yer! Helak vakti geldiği zaman onlara af dileme fırsatı da tanınmadı."

TDV: "Gök ve yer onların ardından ağlamadı; onlara mühlet de verilmedi."

Y. N. Öztürk: "Gök de ağlamadı onlar için, yer de. Yüzlerine bakılmadı bile!"

¹²⁷ el-Beyzâvî, **a.g.e.**, C. V, s. 102.

¹²⁸ İbn 'Âşûr, **a.g.e.**, C. XX, s. 303-304.

3.14.3. Değerlendirme

Tahlili yapılan ayetin siyakına bakıldığında, Firavun¹²⁹ ve ordusunun başına gelenlerin anlatıldığı mülâhaza edilmektedir. Dolayısıyla ayette geçen **فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ** ifadesi de Firavun ve ordusu için söylenmiştir.

Meal sahiplerinin ayetteki temsîlî/istiârî üslubu çeviri yöntemleri incelendiğinde; B. Sadak, DİB, E. Yüksel, M. Esed, M. İslamoğlu, TDV ve Y. N. Öztürk'ün birebir çeviri yaptıkları görünmektedir. Müfessirlerin görüşlerinin aktarıldığı bölümde zikri geçtiği üzere “yer ve göğün ağlaması” kaynak dilde/Arapçada işlevsel olarak kullanılmaktadır. Ancak bu ifadenin birebir çeviri yapılarak erek dile/Türkçeye nakledilmesi erek dil okuru tarafından, kaynak dildeki mecazî anlamıyla anlaşılmasına neden olabilecektir.

H. T. Feyizli, birebir çeviriye ek olarak “üzülüp” kelimesini parantez içinde çevirisine eklemiştir. Erek dil okurunun ayetteki mecazî anlama ulaşabilmesine yardım etmesi için eklendiği düşünülen ilgili kelime; çeviriyi birebir çeviriden daha işlevsel yapsa da, müfessirlerin belirttikleri “tehekküm” anlamını erek dil okuruna ulaştıramamaktadır.

Elmalılı ve M. Öztürk de birebir çeviri yapmışlar, ancak; Elmalılı “... Büyük bir adam vefat ettiği zaman, musibetin büyüklüğünü anlatmak için ‘Cihan ağladı, yer-gök ağladı’ gibi mübalağalı tabirler kullanmak âdettir.”¹³⁰ şeklinde, M. Öztürk ise “Bu ayetteki *fe-mâ beket ‘aleyhimü’s-semâü ve’l-arz* ifadesi mecazlı/istiareli bir ifade olup Firavun ve ordusunu tahkir/aşağılama manası taşır. Çünkü Araplar değerli bir insanın ölümünden duydukları derin üzüntüyü dile getirmek üzere, “Onun vefatından dolayı güneş karardı, ay tutuldu; rüzgâr, şimşek, gök ve yer ağladı.” derlerdi...”¹³¹ şeklinde dipnot vererek açıklama yapmışlardır. Elmalılı ve M. Öztürk’ün dipnot ile sundukları açıklamalar aracılığıyla ayette kastedilenin, erek dil okuru tarafından daha net anlaşılacağı düşünülmektedir.

¹²⁹ Eski Mısır krallarının unvanı. Ayette zikri geçen Firavun için bkz. Ömer Faruk Harman, “Firavun”, **DİA**, C. XIII, 1996, s. 118-121.

¹³⁰ Elmalılı M. Hamdi Yazır, **a.g.e.**, s. 498.

¹³¹ Mustafa Öztürk, **a.g.e.**, s. 556.

Kaynak dilde önemli bir kişinin kaybına duyulan derin üzüntüyü beyan eden mecazî ifadenin Türkçedeki karşılıkları tarandığında karşımıza “büyük bir üzüntü içinde bulunmak”¹³² anlamında “*kan ağlamak*”, “çok üzüntü duymak”¹³³ anlamında “*içi kan ağlamak*” ve “derinden acı duymak, çok üzülme”¹³⁴ anlamında “*yüreği kan ağlamak*” deyimleri çıkmaktadır. Buna binaen; hem kaynak dildeki ifadenin hem de erek dildeki ifadenin “ağlamak” kelimesini hâvî olması, zikredilen deyimsel ifadelerin çeviri metinde kullanılmasının daha işlevsel olmasını sağlayabileceği ve erek dil okuru tarafından ayetteki kastın anlaşılmasının kolaylaşabileceği düşünülmektedir. Ayrıca, müfessirlerin dilsel yorumlar sadedinde zikrettikleri “tehekküm” üslubunun erek dil okuruna hissettirilebilmesi için çeviri cümleyi “ünlem işareti” ile sonlandırmak da faydalı olabilecektir.

Yukarıda zikredilen açıklamalara binaen, Elmalılı ve M. Öztürk’ün dipnot ile açıklama yöntemine ek olarak aşağıdaki çevirilerin de ayetteki kastı yansıtabileceği söylenebilecektir:

- “(Firavun ve ordusu helak oldu/geberdi diye) kimsecikler kan ağlamadı!”
- “(Firavun ve ordusu helak oldu/geberdi diye) yerin de içi kan ağlamadı göğün de!”

3.15. TÛR SURESİ 48. AYET

﴿وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ﴾

DİB: “Rabbinin hükmüne sabret. Çünkü sen gözlerimizin önündesin, kalktığında Rabbinin hamd ile tespih et.”

¹³² Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, (Çevrimiçi)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58dc51da21fee7.78574433, 17 Aralık 2016.

¹³³ Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, (Çevrimiçi)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58dc52eb912d18.93858074, 17 Aralık 2016.

¹³⁴ Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, (Çevrimiçi)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58dc52fbcf0a62.70895205, 17 Aralık 2016.

3.15.1. İlgili Ayete Dair Müfessirlerin Görüşleri

Zemahşerî, فَأَيْتَكَ بِأَعْيُنِنَا ibaresinin mesel olup, “seni görürüz ve gözetiriz/kollarız” anlamında olduğunu belirtmiştir. Ayrıca أَلْعَيْنُ kelimesinin çoğul gelmesini, cemaat/cem‘î zamiriyle beraber kullanılmasına bağlamış ve aşağıdaki ayette tekil/müfret zamirle beraber kullanıldığını için tekil zikredildiğini örnek olarak sunmuştur¹³⁵:

﴿ أَنْ أَفْذِيهِ فِي التَّابُوتِ فَأَفْذِيهِ فِي النَّيْمِ فَلْيُلْفِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِي وَعَدُوٌّ لَهُ وَالْأَقْيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّي
وَلْتَصْنَعْ عَلَيَّ عَيْنِي ﴾

DİB: “Onu (bebek Mûsâ’yı) sandığın içine koy ve denize (Nil’e) bırak ki, deniz onu kıyaya atsın da kendisini, hem bana düşman, hem de ona düşman olan (Firavun) alsın. Sana da, ey Mûsâ, sevilesin ve gözetimimizde yetiştirilesin diye tarafımızdan bir sevgi bırakmışım.”¹³⁶

Beyzâvî de فَأَيْتَكَ بِأَعْيُنِنَا ifadesinin “korumamızda” demek olup, Zemahşerî’nin belirttiği gibi “seni görürüz ve gözetiriz/kollarız” anlamında kullanıldığını zikretmiştir. Beyzâvî; أَلْعَيْنُ kelimesinin çoğul kullanımı hakkında ise Zemahşerî’nin söylediğine ek olarak, “koruma gereçlerinin çok olmasına” delalet ettiğini kaydetmiştir.¹³⁷

3.15.2. İlgili Ayetin Mealleri

B. Sadak: “Rabbinin hükmünü bekleyip sabret; *sen, Bizim gözetimimizdesin*; ve Rabbini hamd ile tesbih et her kalktığında;”

DİB: “Rabbinin hükmüne sabret. *Çünkü sen gözlerimizin önündesin*, kalktığında Rabbini hamd ile tesbih et.”

¹³⁵ ez-Zemahşerî, **a.g.e.**, s. 1058.

¹³⁶ Taha suresi: 39.

¹³⁷ el-Beyzâvî, **a.g.e.**, C. V, s. 156.

E. Yüksel: “Rabbinin hükmü gerçekleşinceye kadar sen sabret. *Gözlerimiz önündesin* ve kalktığın zaman Rabbinini överek yücelt.”

Elmalılı: “Hem Rabbinin hükmüne sabret; *-çünkü sen bizim nezaretimiz altındasın-* (ve) kalktığın sırada Rabbinine hamd ile tesbih eyle...”

H. T. Feyizli: “Rabbinin hükmüne sabret. *Çünkü sen gözlerimizin önünde/gözetimimiz altındasın.* (Her) kalktığın zaman Rabbinini hamd ile tesbih et.”

M. Esed: “O halde Rabbinin hükmünü sabırla bekle, *çünkü sen gözümüzün önündesin;* ve her ne zaman ayağa kalkarsan Rabbinin sınırsız şanını hamd ile yücelt.”

M. İslamoğlu: “Sözün özü: Rabbinin hükmünü sabırla bekle! *Unutma ki sen Bizim gözetimimiz altındasın:* kalktığın zaman, Rabbinin yüceliğini hamd ile an!”

M. Öztürk: “[Ey Peygamber!] Rabbinin sana yüklediği elçilik görevinin zorluklarına göğüs ger. *Hiç şüphelen olmasın ki sen bizim himayemizdesin.* Her yeni güne başlarken rabbini [namazda] överek yücelt.”

TDV: “Rabbinin hükmüne sabret. *Çünkü sen gözlerimizin önündesin.* Kalktığın zaman da Rabbinini hamd ile tesbih et.”

Y. N. Öztürk: “Rabbinin hükmüne sabret! *Kuşkusuz, sen bizim gözlerimizin önündesin.* Kalktığında, Rabbinin hamdiyle tesbih et!”

3.15.3. Değerlendirme

Zemahşeri'nin örnek sadedinde zikrettiği ayet dışında, Kur'an'da, tahlili yapılan ayetteki belâgî üsluba benzer ifade içeren ayetlere rastlanılmaktadır:

﴿وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِفُونَ﴾

DİB: ““Gözetimimiz altında ve vahyimize göre gemiyi yap. Zulmedenler hakkında bana bir şey söyleme. Çünkü onlar suda boğulacaklardır.””¹³⁸

¹³⁸ Hud suresi: 37.

﴿ فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعْ الْفُلَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحَيْنَا... ﴾

DİB: “Bunun üzerine Nûh’a, “Bizim gözetimimiz altında ve vahyimize göre o gemiyi yap” diye vahyettik...”¹³⁹

﴿ تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا جَزَاءً لِمَنْ كَانَ كُفِرَ ﴾

DİB: “Gemi, inkâr edilen kimseye (Nuh’a) bir mükâfat olarak gözetimimiz altında yüzüyordu.”¹⁴⁰

Meal sahiplerinden DİB, E. Yüksel, TDV ve Y. N. Öztürk tahlili yapılan ayetteki istiârî ifadeyi birebir çeviri metodunu kullanarak çevirmişlerdir. H. T. Feyizli, birebir çeviriye ek olarak “gözetimimiz altındasın” şeklinde ekleme yoluna da gitmiştir. M. Esed ise yine birebir çeviri yapmış, ancak “Yani, “Bizim korumamız altındasın”.”¹⁴¹ dipnotuyla ifadeye açıklama getirmiştir.

Zikri geçen çevirmenlerin erek dilde karşılık olarak verdikleri “gözlerimiz(in) önündesin” ifadesi “göz (gözünün) önünde olmak” şeklinde işlevsel kullanımı olan bir deyim olup anlamı şu şekildedir:

“1) sürekli denetimi altında bulunmak; 2) unutmamak, olduğu gibi hatırlamak... 3) gündeminde olmak; 4) kolayca ulaşılabilecek bir yerde olmak.”¹⁴²

Kaynak dil ve erek dilde görülen bu uyum, çeviri terminolojisindeki “faithful friends” terimini çağrıştırmaktadır:

“Hedef dilin sözcüğü, kaynak dilin sözcüğüyle aynı ya da yakın anlamda ise bu sözcük çeviri literatüründe *gerçek dostlar* [faithful friends] terimiyle adlandırılmaktadır...”

Türkçe sözlükte Arapça veya Farsça kökenli bu tip sözcüklerin sayısı oldukça kabarıktır. Bu tip sözcükleri hedef dile “birebir” çevirmek mümkündür. Türk Dil

¹³⁹ Mü’minûn suresi: 27.

¹⁴⁰ Kamer suresi: 14.

¹⁴¹ Muhammed Esed, **a.g.e.**, s. 1078.

¹⁴² Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, (Çevrimiçi)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58dc6e1a783af4.82498128, 03 Ocak 2017.

Kurumu'nun yayınladığı Türkçe Sözlük'ün sadece bir sayfasında (1982:585) yer alan *müessese* (kuruluş, kurum), *müezzin* (ezan okuyan kimse), *müeyyide* (yaptırım), *müfettiş* (bir kuruluştaki işlerin yasa ve tüzüklere uygun olarak yürütülüp yürütülmediğini denetleyen kimse), *müflis* (iflas eden), *mühendis* (mühendislik mesleğinden olan kimse) sözcükleri Arapçaya herhangi bir anlam kaybına uğramaksızın birebir aktarılabilir.”¹⁴³

Yukarıdaki açıklamalara binaen, meal sahiplerinin tahlili yapılan ifadeyi herhangi bir ek mülahazaya yer vermeden birebir çevirip erek dile aktarmaları çeviri stratejileri açısından işlevsel bir çevirinin ortaya çıkmasını sağlayabilecektir. İlgili ifade bu açıdan, kaynak kültür/Arapça ve hedef kültür/Türkçe arasındaki uyumu gösteren örneklerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Diğer meal sahiplerinin ayetteki ifadeyi nasıl karşıladıklarına bakıldığında; B. Sadak'ın “gözetimimizdesin” Elmalılı'nın “nezaretimiz altındasın” M. İslamoğlu'nun “gözetimimiz altındasın” ve M. Öztürk'ün “himayemizdesin” şeklinde birebir çeviriden kaçındıkları görülmektedir. Bu çeviri yöntemi, ifadedeki istiârî üslubun kaybına neden olsa da erek dil okuru tarafından ifadenin daha net anlaşılması amacıyla bu yöntemin tercih edildiği düşünülmektedir.

3.16. KALEM SURESİ 16. AYET

﴿ سَنَسِمْهُ عَلَى الْخُرْطُومِ ﴾

DİB: “Yakında biz onun burnunu damgalayacağız.”

3.16.1. İlgili Ayete Dair Müfessirlerin Görüşleri

Zemahşerî, insan bedenindeki en asil organın “yüz”, yüzdeki en asil yerin de öne çıkmasından dolayı “burun” olduğunu ve bundan dolayı “burnun” izzet ve

¹⁴³ Mehmet Hakkı Suçin, **a.g.e.**, s. 131-132.

hamiyet mevkii yapılip الأتفة (kibir, gurur, onur)¹⁴⁴ kelimesinin buradan türetildiğini belirtmiştir.¹⁴⁵

Zemahşerî'ye göre الوَسْمُ عَلَى الْخُرْطُومِ şeklindeki ifade, son derece “küçük düşürme” ve “aşağılama” anlamında kullanılmıştır. Zira, yüze işaret koymak/damgalamak bir leke ve küçük düşürme iken, bu işlemin izzetin mevkii kabul edilen “burun” üzerinden tasvir edilmesi anlatımı daha güçlü yapmıştır. Zemahşerî ayrıca, الْخُرْطُومِ kelimesinde de “küçümseme” ve “önemsememe” anlamının bulunduğunu zikretmiştir.¹⁴⁶

İbn ‘Âşûr’a göre ise الْخُرْطُومِ kelimesi ile “burun” kastedilmiştir. Hakiki anlamı; fil, domuz vb. hayvanlarda bulunan “uzun burun” olan ilgili kelime, ayette mecazî olarak kullanılmıştır. İbn ‘Âşûr, Zemahşerî'nin görüşlerini zikrettikten sonra, hakiki anlamda yırtıcı hayvanların burnu olarak kullanılan الْخُرْطُومِ kelimesinin “insan burnu” için kullanılmasının istiâre olduğunu kaydetmiştir.¹⁴⁷

Deve vb. hayvanlara damga vurmanın (الْوَسْمِ), o deveyi bir kabilenin ya da belirli bir kişinin/sahibin malı olduğunun işareti/alameti olduğunu söyleyen İbn ‘Âşûr, yüze damga vurmanın “küçümseme” anlamında olup, ilgili ayette olduğu gibi الْخُرْطُومِ kelimesi ile beraber zikredilmesinin “küçümseme, küçük görme” anlamının mübalağalı bir şekilde ifade edilmesi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, الوَسْمُ عَلَى الْخُرْطُومِ ifadesinin; hakimiyet kurma gücünü, tam bir galebe çalmayı ve “burnun sahibinin” mukavemet etmeye güç yetiremediği anlamlarını hâvî olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁸

3.16.2. İlgili Ayetin Mealleri

B. Sadak: “Yalanda onun şişirilmiş burnunu damgalayacağız!”

DİB: “Yakında biz onun burnunu damgalayacağız.”

¹⁴⁴ Almaany.com, (Çevrimiçi)

<http://www.almaany.com/en/dict/ar-en/%D8%A7%D9%86%D9%81%D8%A9/>, 10 Ocak 2017.

¹⁴⁵ ez-Zemahşerî, **a.g.e.**, s. 1130.

¹⁴⁶ **A.e.**, a.y.

¹⁴⁷ İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, C. XXIX, s. 77.

¹⁴⁸ **A.e.**, s. 77-78.

E. Yüksel: “Onun burnunu işaretleyeceğiz.”

Elmalılı: “(O yüzden) yakında biz onu o hortumunun üzerinden damgalayacağız.”

H. T. Feyzli: “Biz onun, yakında hortumu (olan burnu)nun üzerini damgalayacağız. (Rezillik nişanı ile, kibrini kıracağız.)”

M. Esed: “[Bunun için] Biz onu, yakasını kurtaramayacağı bir zillet ile damgalayacağız!”

M. İslamoğlu: “Onun burnuna (zillet) damgasını çıkmaz bir biçimde vuracağız.”

M. Öztürk: “Biz yakında onun burnunu sürtecek, onu zelil ve rezil edeceğiz.”

TDV: “Biz yakında onun burnuna damga vuracağız (kibrini kırıp rezil edeceğiz).”

Y. N. Öztürk: “Yakında biz onun hortumu üzerine damga basacağız/burnunu sürteceğiz.”

3.16.3. Değerlendirme

Meal sahiplerinden B. Sadak’ın “Yalanda onun şişirilmiş burnunu damgalayacağız!” şeklindeki çevirisi erek dil sentaksına uygun görünmemektedir. Bu durum, ilgili çevirinin erek dil okuru tarafından net olarak anlaşılabilmesini zorlaştırmaktadır.

DİB, kaynak dildeki deyimsel ifadeyi, erek dilde işlevsel olarak kullanılmayan bir deyimsel ifade olan “burnunu damgalamak/burnunu damgalayacağız” şeklinde karşılamıştır. Yapılan tarama sonucunda, erek dilde “damgalamak” anlamını hâvî olan “damga vurmak” ve “damgasını vurmak” deyimleriyle karşılaşılmıştır. “Damga vurmak” deyiminin anlamı: “1) damgalamak ... 2) *mec. iz bırakmak: Belli semtler, yüzyıllar boyu, oraların sakinlerine belli bir*

damga vurmuş gibidirler.”¹⁴⁹, “damgasını vurmak” deyiminin anlamı ise: “biri hakkında kötü bir yargıya varmak: *Fakat gel gör ki insana aşüfte yahut hırsız damgasını vurmak için bu kâfi değildir.*”¹⁵⁰ şeklindedir. Deyimlerin anlamlarına ve TDK’nin ilgili deyimleri örneklediği cümlelere bakıldığında “damgasını vurmak” deyiminin ayetin bağlamına daha uygun olacağı düşünülmektedir. Bu açıklamalara binaen DİB’in çevirisinin erek dil okuru tarafından ayetteki istiârî anlamın anlaşılmasını zorlaştıracığı söylenebilecektir.

E. Yüksel’in, erek dilde işlevsel kullanımı olmayan deyimsel ifade ile “burnunu işaretlemek/işaretleyeceğiz” şeklindeki çevirisinin erek dil okuru tarafından anlaşılabilmesi mümkün görünmemektedir.

Elmalılı birebir çeviri yaparak “o hortumunun üzerinden damgalayacağız” karşılığını kullanmıştır. Bu noktada, Elmalılı’nın tahlili yapılan ayet mealine, meal hazırlayan tarafından eklenen dipnotu nakletmek faydalı olacaktır: “Meal’in orijinalinde atlanan 16. âyetin çevirisini, -Tefsir’den aynen alarak- metne koyduk.”¹⁵¹

H. T. Feyizli, birebir çeviriye ek olarak, “Rezillik nişanı ile, kibrini kıracağız” şeklinde ekleme yaparak ayetteki istiârî ifadeyi açıklama yoluna gitmiştir. Bu yöntemle, erek dil okurunun ilgili ifadeyi daha net anlayabileceği söylenebilecektir.

M. Esed, erek dilde deyimsel karşılığı olmayan “damgalamak/damgalayacağız” ifadesini kullanmış, ancak ekleme yöntemi ile “yakasını kurtaramayacağı bir zillet” tabirini ilave ederek ilgili ifadeyi niteleyip erek dil okuru açısından işlevsel bir çevirinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. M. Esed ayrıca, “Lafzen, “onu burnundan (*hürtûm*) damgalayacağız”. Bütün müfessirler, bu deyimsel ifadenin kesinlikle mecazî anlamda kullanıldığını ve “onu kaçamayacağı

¹⁴⁹ Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, (Çevrimiçi)
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58e16b1806dfe8.21018239, 11 Ocak 2017.

¹⁵⁰ Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, (Çevrimiçi)
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58e16d49794378.91230087, 11 Ocak 2017.

¹⁵¹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, **a.g.e.**, s. 566.

bir rezillikle damgalayacağız” anlamına geldiğini söylerler.” şeklindeki dipnotu da açıklama bağlamında zikretmiştir.¹⁵²

M. İslamoğlu, yukarıda açıklaması verilen “damgasını vurmak” deyimini kullanmış ve ekleme yöntemine başvurarak “zillet” kelimesini çevirisine eklemiştir. M. İslamoğlu’nun bu çevirisinin, ayetteki istiârî üslub ile kastedilen anlamı, erek dile işlevsel bir şekilde aktarabildiği düşünülmektedir.

M. Öztürk, erek dilde kullanımı bulunan “burnunu sürtmek” deyimini ile çeviri yapmıştır. “Burnunu sürtmek” deyiminin anlamı: “sıkıntı çektikten sonra daha önce beğenmediği bir durumu kabul etmek, gururundan vazgeçmek: *Hadisat şimdi burnunu da sürtmüş olduğundan ilk karısına karşı iyi davranıyordu.*”¹⁵³ şeklinde olup, ilgili deyim, tahlili yapılan ayetin çevirisinde kullanılması, ayetin bağlamına ve müfessirlerin yaptıkları dilsel yorumlara uygun görünmemektedir. Bu durum daha önce tanımlanan “false friends” terimini çağrıştırmaktadır. Ancak M. Öztürk, karşılık olarak verdiği bu deyimsel ifadeye ek olarak “onu zelil ve rezil edeceğiz” şeklindeki açıklamasıyla ayette kastedileni erek dile aktarmaya çalışmıştır.

TDV, yukarıda açıklaması verilen “damga vurmak” deyimini karşılık olarak vermiştir. “Damga vurmak” deyimini bu bağlamda işlevsel olarak görünmese de, buna ek olarak zikredilen “kibrini kırıp rezil edeceğiz” ifadesi ile erek dil okurunun ayetteki kastı anlamasına çalışılmıştır.

Y. N. Öztürk ise, “damga basmak/hortumu üzerine damga basacağız” şeklinde erek dilde işlevsel kullanımı olmayan bir deyim ile karşılık vermiştir. Buna ek olarak erek dilde kullanımı bulunan “burnunu sürtmek/burnunu sürteceğiz” deyimini ile ekleme yapmıştır. “Burnunu sürtmek” deyimini ile ilgili açıklamalar yukarıda zikredilmiştir.

¹⁵² Muhammed Esed, **a.g.e.**, s. 1177.

¹⁵³ Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, (Çevrimiçi)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58e17e26163c17.29927040, 11 Ocak 2017.

SONUÇ

Yüzyıllar boyunca birçok insanın önem atfetmesi ve halihazırda dünya nüfusunun büyük bir bölümünün hayatında önemli bir yere sahip olması, Kur'an'ın, muhataplarınca, mesajının anlaşılır olması isteğini tetiklemiştir. Kur'an'ın ilk muhatapları düşünüldüğünde, mesajın muhataplarca anlaşılmasında büyük problemlerle karşılaşılması görünmektedir. Ancak İslam coğrafyasının genişlemesi akabinde kaynak dil konuşuru olmayan nüfusun da Kur'an'ı anlama istekleri, çeşitli sorunları beraberinde getirmiştir. Bu sorunlar, sözlü kültürün egemen olduğu doğu toplumlarında, Kur'an'ın bireyler tarafından münferiden okunarak değil, bu hususta ihtisas yapmış alimler/müfessirler/dil bilginlerinden şifahen öğrenilerek büyük ölçüde çözülebilmiştir. Zira Kur'an çevirileri tarihine bakıldığında, ilk dönemlere ait çeviri eserlerdeki kemiyetçe azlık mülahaza edilebilmektedir. Ancak bu dönemlere ait ve çeşitli ekollere müntesip olan müfessirlerce müteaddit kereler tefsir eserleri kaleme alınmıştır. Günümüze ulaşan bu eserlerin, kendi dönemlerinde Kur'an'ı şifahen anlatanlara/dinleyenlere fayda sağladığı kadar, halihazırda Kur'an çevirisi yapmak isteyenlere de büyük katkılarda bulunduğu söylenebilecektir.

Yukarıda sözü edilen sözlü kültür, modernitenin/teknolojik gelişmelerin/globalleşmenin tesiriyle geçtiğimiz yüzyıldan itibaren etkisini kaybetmeye başlamış ve içinde bulunduğumuz yüzyılda yerini yazılı kültüre bırakmıştır. Tezin ikinci bölümünde incelenen Kur'an çevirileri kronolojisine bakıldığında, günümüze yaklaştıkça çeviri sayısında görülen artış, yazılı kültürdeki gelişimin insanlar üzerindeki etkisini hissettirmesi şeklinde açıklanabilecektir. Şöyle ki, muhataplar günümüze yaklaştıkça yalnızca şifahi yöntemle iktifa etmeyip bizatihi Kur'an'ı okumayı talep etmeye başlamışlardır.

Bu noktada karşımıza çeşitli çeviri problemleri çıkmaktadır. Asıl itibarıyla bir metni kaynak dilden erek dile çeviri işleminde, çevirmen türlü zorluklar yaşayabilmektedir. Ancak çevirisi yapılan metnin edebî bir metin olması bu zorlukları artıracaktır. Bu bağlamda Kur'an, edebî üslubun çok sık kullanıldığı bir

kitap olması hasebiyle, mütercimim ilgili edebî üslupları erek dile anlam kaybı/kayması yaşanmadan aktarabilmesi büyük önem arz etmektedir.

Tezimiz bu bağlamda, Kur'an'daki istiârî üslupları hâvî ifadeleri odak noktasına almıştır. Birinci bölümde istiârenin genel kavramsal çerçevesi çeşitli örneklerle beraber sunulmuş ve üçüncü bölümde, çevirisinde problem yaşanabileceği düşünülen ayetlerden genel bir prototip oluşturacak şekilde seçmeler yapılmıştır. Tahlili yapılan her ayetin sonunda yer verilen değerlendirme bölümünde, örneklem olarak seçilen Kur'an meallerinin istiâreli ayetleri çeviri yöntemleri ve erek dilde seçilen karşılıkların işlevselliği incelenmiştir. Bu değerlendirmelerin kümülatif toplamı, istiâreli ayetlerin çevirisinde karşılaşılan çeşitli problemlere dair genel bir kanaat ortaya koyabilecektir. Buna göre, Kur'an'daki istiâreli üslupların genel bir prototipini oluşturduğunu düşündüğümüz ayetler ve çevirileri üzerinde yapılan incelemeler neticesinde ulaşabildiğimiz sonuçlar aşağıdaki şekilde belirtilebilecektir:

Genel itibarıyla, istiâre-i tasrîhiyye üslubunu hâvî ayetlerin çevirilerinde mütercimim tasarruf yapmasına gerek kalmaksızın istiârî üslup çeviriye yansiyabilmektedir.

﴿ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴾

DİB: “Bizi *doğru yola* ... ilet ...” (Fatiha suresi: 6)

﴿ يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ

مُسْتَقِيمٍ ﴾

DİB: “Allah, onun rızası peşinde olanları *selâmet yollarına* iletir ve onları izniyle, *karanlıklardan aydınlığa* çıkarıp kendilerini *dosdoğru bir yola* iletir.” (Maide suresi: 16)

﴿ وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا ﴾

DİB: “Hani münafıklar ve *kalplerinde hastalık olanlar*, “Allah ve Resûlü bize, ancak aldatmak için vaadde bulunmuşlar” diyorlardı.” (Ahzab suresi: 12)

Yukarıda, örnek olması sadedinde istiâre-i tasrîhiyye/asliyye edebî üslubunu hâvî ayetler zikredilmiştir. Görüldüğü üzere “doğru/dosdoğru yol”, “selâmet yolları”, “karanlıklar”, “aydınlık” ve “kalplerinde hastalık olanlar” ifadeleri birebir çeviri yöntemiyle karşılanmıştır. Kaynak dil ile erek dil –çalışmamız özelinde Türkçe- arasındaki uyum, ilgili ifadelerin birebir çevrilmesi durumunda anlam kaybı/kayması yaşanmaksızın çeviri yapılabilmesine imkan sağlamaktadır. Birden fazla istiâfî kelime içermesi nedeniyle Maide suresinin on altıncı ayetinin, örneklem olarak belirlenen meallerce nasıl karşılandığına bakmak konuyu daha açık hale getirecektir:

B. Sadak: “ki, onunla Allah, rızasına uyanları *kurtuluş yollarına* yöneltir, izni ile onları *karanlıklardan aydınlığa* çıkarır ve onları *dosdoğru bir yola* eriştirir.”

DİB: “Allah, onun rızası peşinde olanları *selâmet yollarına* iletir ve onları izniyle, *karanlıklardan aydınlığa* çıkarıp kendilerini *dosdoğru bir yola* iletir.”

E. Yüksel: “Onunla ALLAH, rızasını gözetenleri *barış ve huzur yollarına* ulaştırır, izniyle onları *karanlıklardan aydınlığa* çıkararak onları *dosdoğru yola* iletir.”

Elmalılı: “... (ki) Allah bununla rıdvânı [rızası] ardınca gideni, *selamet yollarına* doğrultacak ve izniyle onları *zulmetlerden [karanlıklardan] nura* çıkarıp *doğru bir yola* koyacak.”

H. T. Feyizli: “Allah, onunla (o Kitab ile) rızasına uyanları *selamet yollarına* eriştirir, onları kendi izniyle *karanlıklardan aydınlığa* çıkarır ve *dosdoğru bir yola* iletir.”

M. Esed: “ki onunla Allah, kendi rızasını arayan herkese *kurtuluşa götüren yolları* gösterir, rahmetiyle onları *karanlığın derinliklerinden aydınlığa* çıkarır ve *dosdoğru bir yola* yöneltir.”

M. İslamoğlu: “Onunla Allah, kendi rızasını gözetenleri *ebedî kurtuluş yollarına* ulaştırır; rahmetiyle onları *karanlıklardan aydınlığa* çıkarır ve *dosdoğru bir yola* yönlendirir.”

M. Öztürk: “Allah kendi rızasını kazanmak isteyenleri bu Kur’an vesilesiyle *esenlik, huzur ve mutluluğun yollarına* ulaştıracak, yine onları izni ve iradesiyle

inkârcılığın karanlıklarından imanın aydınlığına çıkarıp umduklarına kavuşturacaktır.”

TDV: “Rızasını arayanı Allah onunla *kurtuluş yollarına* götürür ve onları iradesiyle *karanlıklardan aydınlığa* çıkarır, *dosdoğru bir yola* iletir.”

Y. N. Öztürk: “Allah, rızasına uyanları o kitapla *esenlik ve barış yollarına* iletir ve onları kendi izniyle *karanlıklardan aydınlığa* çıkarıp şaşmayan ve sapmayan *dosdoğru yola* kılavuzlar.”

Görüldüğü üzere ilgili ifadeler, mütercimler tarafından tasarrufta bulunulmaması durumunda dahi erek dil okurunca kaynak dil okurunun anladığı düzeyde anlaşılabilir.

Yukarıda zikredilen örnekler dışında istiâre-i tasrîhiyye’li üslup içerip birebir çeviri yönteminin uygulanmasıyla erek dil okuru tarafından anlama ulaşabilmenin zor olabileceği durumlar da bulunmaktadır. İlgili durumun daha net anlaşılabilmesi adına yukarıda zikri geçen örnekler arasında bulunan “السَّبِيل” kelimesi üzerinden misal verilmesi faydalı olacaktır:

﴿وَلَمَنْ اِنتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُولَٰئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ﴾

DİB: “Zulme uğradıktan sonra, kendisi savunup hakkını alan kimseye (*ceza vermek için*) bir yol yoktur.” (Şûrâ suresi: 41)

Çevirisini verdiğimiz DİB, ilgili ifadeyi ekleme yöntemini kullanarak çevirmiştir. Aynı ifadeyi B. Sadak “bu gibileri suçlu sayılmazlar”, E. Yüksel “kınanmazlar, cezalandırılmazlar”, Elmalılı “(ceza için) yol yoktur”, H. T. Feyizli “bir yol (hiçbir sorumluluk) yoktur”, M. Esed “onlara hiçbir suç isnad edilemez”, M. İslamoğlu “hiçbir yolla sorumlu tutulamazlar”, M. Öztürk “böyle yapmasından dolayı suçlanamaz”, TDV “onlara yapılacak bir şey yoktur” ve Y. N. Öztürk “aleyhine yol aranamaz” şeklinde çevirmişlerdir. Meal sahipleri bu durumda birebir çevirinin dışına çıkarak, anlamı erek dil okuruna ulaştırmaya çalışmışlardır. Bu ve benzeri örnekler incelendiğinde, meal sahiplerinin dilimizde “açık istiâre” olarak bilinen bu edebî üslubu erek dilde karşılamakta başarı sağladıkları gözlemlenmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde, istiâre-i mekniyye ve istiâre-i tebe‘iyye üslubunu hâvî ayetlerin çevirilerinde, yukarıda zikri geçen örneklerin aksine birebir çeviri metodunun uygulandığı durumlarda bazı problemlerle karşılaşıldığı mülahaza edilmiştir. Bazı örneklerin zikredilmesi bu konuyu daha açık hale getirecektir:

﴿ قَالُوا أَجِئْنَا لِنُعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴾

DİB: “Onlar. “*Sen bize tek Allah’a ibadet edelim, atalarımızın ibadet edegeldiklerini bırakalım diye mi geldin? Eğer doğru söyleyenlerden isen, haydi bizi tehdit ettiğin azabı bize getir*” dediler.” (Araf suresi: 70)

Yukarıdaki ayetin ilk bölümünde; soru “tehekküm” anlamında, ikinci bölümünde ise emir “ta‘ciz” anlamında kullanılmıştır. Bu tarz istiârî üslupların çevirisinde; noktalama işaretlerinin işlevsel kullanımı, bazı durumlarda cümle içerisinde soru edatının yerini değiştirip cümleye vurgu katılımı ve çeviriye açıklama getirme meyanında eklemeler yapılması erek dil okuru açısından daha net anlaşılabilir bir çevirinin ortaya çıkmasına katkı sağlayacaktır. Meal örneklemimiz arasından seçilen aşağıdaki iki çevirinin Araf suresi yetmişinci ayete erek dilde verdikleri karşılıklar arasındaki fark, bu konuyu daha açık bir şekilde ortaya koyacaktır:

M. Öztürk: “Hûd’un bütün bu nasihatlarine rağmen onlar şöyle dediler: “*Demek sen bundan böyle bir tek Allah’a kulluk/ibadet etmemiz ve dolayısıyla atalarımızın öteden beri tapındığı putlarla bütün bağlarımızı koparmamız için karşımıza dikildin! Madem ki sen söylediklerinde dürüst ve samimisin, o hâlde bizi tehdit edip durduğun şu azabı getir de görelim!*””

Y. N. Öztürk: “Dediler: “*Sen, yalnız Allah’a ibadet edelim de atalarımızın kulluk etmekte olduklarını terk edelim diye mi bize geldin? Eğer doğru sözlü isen hadi bizi tehdit ettiğini bize getir.*””

Yine tezimizin üçüncü bölümünde incelenen ayetler ve örneklem meallerde, istiâre-i temsîliyye üslubunu hâvî ifadelerin erek dile aktarılırken birebir çeviri metodunun kullanılmasının, genel itibarıyla erek dilde işlevsel olmayan bir karşılığın ortaya çıkmasına neden olabildiğini göstermektedir. Bu tarz ifadelerin çevirisinde,

erek dilde aynı/yakın anlamlı deyimlerin kullanılmasının, çeviriye ekleme metoduyla açıklayıcı ifadeler eklenmesinin ya da dipnot verilmesiyle ifadedeki kastın açıklanmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

İnsan zihni çok geniş bir düşünme potansiyeline sahiptir. Bu geniş sahada düşünülenler, dile aktarıldığında birçok kayıtla mukayyet olacaktır. Şöyle ki; hiçbir sese, kelimeye, cümleye vd. ihtiyaç olmaksızın düşünülenler dile aktarıldığında bu araçlara ihtiyaç duyulacaktır. Dilden/söylemden, yazıya aktarılanlar için de aynı durum geçerlidir. Kayıtların sayısının artmasının yanı sıra, yazıya geçirilenler; vurgu, mimik, el hareketleri gibi yardımcı unsurlardan da yoksundur. İstiâre/mecaz, düşünceden yazıya geçişteki bu daralma serüvenini kısmen de olsa tersine çeviren bir edebiyat sanatıdır. İstiâre/mecaz aracılığıyla; dinlenen ya da okunulan somut ifadelerin, zihinde soyutlaştırılarak anlam daralması serüveninin tersine işletilmesi mümkün olabilecektir. Buna binaen, istiârî üslupları hâvî ayetlerin çevirilerinde ilgili üslupları erek dilde/metinde hissettirecek işlevsel karşılıkların bulunabilmesi, ayetin kastının muhatapça anlaşılabilmesi açısından oldukça önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- ‘Âmidî, Seyfu’ d-dîn ‘Alî b. Muhammed: **el-İhkâm fî ’Usûli’l-’Ahkâm**, haz. ‘Abdu’r-rezzâk ‘Afîfî, Beyrut, el-Mektebu’l-İslâmiyye, t.y.
- ‘Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. ‘Abdullah b. Sehl: **Kitâbu’s-Sînâ’ateyn: el-Kitâbe ve’ş-Şi’r**, haz. ‘Alî Muhammed el-Becâvî, Muhammed Ebu’l-Fadl İbrâhîm, y.y., Dâru İhyâi’l-Kütübü’l-‘Arabiyye, 1952.
- ‘Atîk, ‘Abdu’l-‘azîz: **‘İlmu’l-Beyân**, Beyrut, Dâru’n-nahdat’i-‘arabiyye, 1985.
- Abay, Muhammet: “Türkçedeki Kur’an Meâllerinin Tarihi ve Kronolojik Bibliyografyası”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. XX, No: 19-20, 2012, s. 231-301.
- Açıl, Berat: **Klasik Türk Edebiyatında Alegori**, İstanbul, Küre Yayınları, 2013.
- Akdemir, Salih: **Cumhuriyet Dönemi Kur’ân Tercümelere: Eleştirel Bir Yaklaşım**, Ankara, Akid Yayıncılık, 1989.
- Akdeniz, Necat: “Kur’ân-ı Kerîm’de Mecaz”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987.
- Almaany: “Almaany.com” (Çevrimiçi) <http://www.almaany.com/en/dict/ar-en/%D8%A7%D9%86%D9%81%D8%A9/>, 10 Ocak 2017.

- Altıkulaç, Tayyar: “Ebû Amr b. Alâ”, **DİA**, C. X, 1994, s. 94-97.
- Altıkulaç, Tayyar: “Kurtubî, Muhammed b. Ahmed”, **DİA**, C. XXVI, 2002, s. 455-457.
- Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbu'd-dîn es-Seyyid Mahmûd el-Bağdâdî: **Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî**, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turasi'l-'Arabî, t.y.
- Apaydın, H. Yunus: “İbn Kayyim el-Cevziyye”, **DİA**, C. XX, 1999, s. 109-123.
- Arslan, Ahmet Turan: “Askerî, Ebû Hilâl”, **DİA**, C. III, 1991, s. 489-490.
- Atamov, Mursal: “Rus Dilinde Yayınlanan Kur'ân-ı Kerim Çevirilerinin Çeviribilim Açısından İncelenmesi”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri (Tefsir) Anabilim Dalı, 2013.
- Ateş, Avnullah Enes: “Türkçe Meallerin İstiâre Sanatı Açısından Değerlendirilmesi”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, 2016.
- Aybakan, Bilal: “Şâfiî”, **DİA**, C. XXXVIII, 2010, s. 223-233.
- Aycan, İrfan: “Haccâc b. Yûsuf es-Sekaff”, **DİA**, C. XIV, 1996, s. 427-428.
- Aydar, Hidayet: “Kur'an”, **DİA**, C. XXVI, 2002, s. 404-409.

- Aydar, Hidayet: “Türklerde Kur’an Çalışmaları” **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, No: 1, 1999.
- Aydar, Hidayet: **Kur’an-ı Kerim’in Tercümesi Meselesi**, 2. bs., İstanbul, Yeni Zamanlar Yayınları, 2014.
- Aydın, Cengiz: “Ali Kuşçu”, **DİA**, C. II, 1989, s. 408-410.
- Baş, Erdoğan: “Şinkîfî, Muhammed Emîn”, **DİA**, C. XXXIX, s. 172-173.
- Beğavî, Muhyî’s-sünne Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes’ûd: **Tefsîru’l-Beğavî: Me’âlimu’t-Tenzîl**, haz. Muhammed ‘Abdullah en-Nemr, ‘Usmân Cum‘a Damîriyye, Süleymân Muslim el-Harş, Riyad, Dâru Tayyibe, 1989.
- Berk, Özlem: **Kuramlar Işığında Açıklamalı Çeviribilim Terimcesi**, İstanbul, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2005.
- Beyzâvî, Nâsîru’d-dîn Ebi’l-hayr ‘Abdullah b. ‘Umer b. Muhammed eş-Şîrâzî eş-Şâfî‘î: **Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl el-Ma‘rûf bi-Tefsîri’l-Beyzâvî**, haz. Muhammed ‘Abdu’r-rahmân el-Mar‘aşlî, Beyrut, Dâru İhyâi’t-Turasi’l-‘Arabî, t.y.
- Bilgegil, M. Kaya: **Edebiyat Bilgi ve Teorileri: Belâgat**, 2. bs., İstanbul, Enderun Kitabevi, 1989.
- Bilici, Faruk: “Renan, Ernest”, **DİA**, C. XXXIV, 2007, s. 568-571.
- Birişik, Abdulhamit: “Mecazü’l-Kur’ân”, **DİA**, C. XXVIII, 2003, s. 223-225.

- Bolelli, Nusrettin: **Belâgat: (Beyân – Me‘ânî – Bedî‘ İlimleri) Arap Edebiyâtı**, 9. bs., İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Boztaş, İsmail: “Çeviri, Çevirmen, Dilbilim İlişkisi, Çeviride Eşdeğerlik ve Kayıplar”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. X, No:2, Aralık 1993.
- Bulut, Ali: **Belâgat: Me‘ânî – Beyân – Bedî‘**, 2. bs., İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014.
- Bulut, Ali: **Belâgat Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Cârim, ‘Alî; Emîn, Mustafâ: **el-Belâğatu’l-Vâziha: el-Beyân ve’l-Me‘ânî ve’l-Bedî‘**, y.y., Dâru’l-me‘ârif, 1999.
- Cebeci, Lütfullah: “İsfahânî, Ebû Müslim”, **DİA**, C. XXII, 2000, s. 509.
- Cebeci, Oğuz: **Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri**, İstanbul, İthaki Yayınları, 2013.
- Cerrahoğlu, İsmail: **Tefsir Usûlü: (‘İlmu Usûl’t-Tefsir)**, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1971.
- Coşkun, Ahmet: “İbn Âşûr, Muhammed Tâhir”, **DİA**, C. XIX, 1999, s. 332-335.
- Cündioğlu, Düccane: **Türkçe Kur’an ve Cumhuriyet İdeolojisi**, 2. bs., İstanbul, Kitabevi Yayınları, 1998.

- Cürcânî, ‘Abdu’l-kâhir b. ‘Abdi’r-rahmân b. Muhammed: **Esrâru’l-Belâğa**, haz. Mahmûd Muhammed Şâkir, Kahire, Matba‘atu’l-medenî bi’l-Kâhira, t.y.
- Cürcânî, ‘Abdu’l-Kâhir: **Delâilü’l-İ‘câz Sözdizimi ve Anlambilim**, Çev: Osman Güman, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2008.
- Cürcânî, ‘Alî b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf: **Mu‘cemu’t-Ta‘rîfât**, haz. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî, Kahire, Dâru’l-fadîle, t.y.
- Çağrıçı, Mustafa: “Hakikat”, **DİA**, C. XV, 1997, s. 177-178.
- Çelikelden, Günay: ““Teşbîh” ve “İstiâre”nin Belâgat Kitaplarındaki Görünümü Üzerine”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, C. XXXV, 2014.
- Çıbıklı, Süleyman Recep: “Söz Sanatları Açısından Meâl Problemleri”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Eskişehir, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2014.
- Çöğenli, M. Sadi: “Cemheretü Eş‘âri’l-Arab”, **DİA**, C. VII, 1993, s. 324-325.
- Çuhadar, Mustafa: “Küseyyir”, **DİA**, C. XXVI, 2002, s. 575-576.
- Diyanet İşleri Başkanlığı: **Kur’an-ı Kerim Meâli**, haz. Doç. Dr. Halil Altuntaş, Dr. Muzaffer Şahin, 8. bs., Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008.
- Durmuş, İsmail: “İbnü’l-Mu‘tez”, **DİA**, C. XXI, 2000, s. 143-147.
- Durmuş, İsmail: “Mecaz”, **DİA**, C. XXVIII, 2003, s. 217-220.

- Durmuş, İsmail: “Mütenebbî”, **DİA**, C. XXXII, 2006, s. 195-200.
- Durmuş, İsmail; Pala, İskender: “İstiare”, **DİA**, C. XXIII, 2001, s. 315-318.
- Durmuş, Zülfikar: **Kur’an’ın Türkçe Tercümeleri: -‘Aziz Kur’an’ ve ‘İnsanlığa Son Çağrı’ Örneği-**, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2007.
- Elmalı, Hüseyin: **Tehzîbu’l-Belâğati’l-Vâdiha: Me‘a Delîlihâ**, İstanbul, M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, 2015.
- Eren, A. Cüneyt; Uzunoğlu, M. Vecih: **Belâgat Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2014.
- Eren, Cüneyt; Uzunoğlu, M. Vecih: **Belâgat: Arap Edebiyatında Edebî Sanatlar**, İzmir, Sütun Yayınları, 2006.
- Eroğlu, Muhammed: “Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd”, **DİA**, C. II, 1989, s. 550-551.
- Esed, Muhammed: **Kur’an Mesajı: Meal-Tefsir**, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, 2. bs., İstanbul, İşaret Yayınları, 1997.
- Fayda, Mustafa: “Taberî, Muhammed b. Cerîr”, **DİA**, C. XXXIX, 2010, s. 314-318.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd: **Me‘âni’l-Kur’ân**, haz. Muhammed ‘Alî en-Neccâr, Ahmed Yûsuf Necâtî, 3. bs., Beyrut, ‘Âlemu’l-Kütüb, 1983.
- Feyizli, Hasan Tahsin: **Feyzü’l-Furkân: Açıklamalı Kur’ân-ı Kerîm Meali**, 8. bs., İstanbul, Server İletişim, 2010.

- Feyyûd, Besyûnî ‘Abdu’l-fettâh: **‘İlmu’l-Beyân: Dirâse Tahlîliyye li-Mesâ’il’l-Beyân**, 2. bs., Kahire, Muessesetu’l-muhtâr, 1998.
- Fîrûzâbâdî, Mecdu’d-dîn Muhammed b. Ya‘kûb: **el-Kâmûsu’l-Muhît**, 8. bs, haz. Mektebu tahkîki’t-turâs fî mü’esseseti’r-risâle, Beyrut, Mü’essesetu’r-risâle, 2005.
- Gümüş, Sadrettin: “Cumhuriyet Döneminde (1923-1960 Arası) Meâl Çalışmaları”, **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, No: 5, 2015, s. 285-332.
- Güner, Ahmet: “İbnü’l-Amîd, Ebü’l-Fazl”, **DİA**, C. XX, 1999, s. 485-486.
- Güngör, Mevlüt: “Begavî, Ferrâ”, **DİA**, C. V, 1992, s. 340-341.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah: “Abdülkahir el-Cürcânî”, **DİA**, C. I, 1988, s. 247-248.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah: “Beyan”, **DİA**, C. VI, 1992, s. 22-23.
- Hamidullah, Muhammed: **Kur’an-ı Kerim Tarihi**, Çev. Yrd. Doç. Dr. Abdülaziz Hatip, Mahmut Kanık, İstanbul, Beyan Yayınları, 2013.
- Harman, Ömer Faruk: “Firavun”, **DİA**, C. XIII, 1996, s. 118-121.
- Harman, Ömer Faruk: “Kârûn”, **DİA**, C. XXIV, 2001, s. 519-520.
- Hâşimî, Ahmed: **Cevâhiru’l-Belâğa fi’l-Me‘ânî ve’l-Beyân ve’l-Bedî‘**, haz. Vahîd Kutub, Kahire, Dâru’t-tevfikiyye li’t-turâs, 2012.
- Itr, Nûreddin: “Dâvûd ez-Zâhirî”, **DİA**, C. IX, 1994, s. 49-50.

- İbn ‘Âşûr, Muhammed et-Tâhir: **Mûcezu’l-Belâğa**, Kabilî, ed-Dâru’l-Mâlikiyye, 2014.
- İbn ‘Âşûr, Muhammed et-Tâhir: **Tefsîru’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, Tunus, Dâru’t-Tûnisiyye li’n-Neşr, 1984.
- İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Cemâlu’d-dîn Muhammed b. Mukrim el-‘İfrîkî el-Mısrî: **Lisânu’l-‘Arab**, Beyrut, Dâru Sâdır, t.y.
- İbn Teymiyye, Ahmed: **Mecmû’u’l-Fetâvâ**, haz., ‘Abdu’r-rahmân b. Muhammed b. Kâsım, Medine, Mucemma‘u’l-Melik Fahd li-Tıbbâ‘ati’l-Mushafi’s-Şerîf, 2004.
- İlhan, Avni: “Ebû Hâşim el-Cübbâî”, **DİA**, C. XX, 1994, s. 146-147.
- İslamoğlu, Mustafa: **Hayat Kitabı Kur’an: Gerekçeli Meal-Tefsir**, İstanbul, Düşün Yayıncılık, 2014.
- Kallâş, Ahmed: **Teyşîru’l-Belâğa**, Şam, Mektebetu’l-Ğazzâlî, 1999.
- Karahan, Abdülkadir: “Fuzûlî”, **DİA**, C. XIII, 1996, s. 240-246.
- Kazvînî, el-Hatîb: **el-Îzâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğa**, haz. İbrâhîm Şemsu’d-dîn, Beyrut, Dâru’l-kutubu’l-‘ilmiyye, 2003.
- Kazvînî, el-Hatîb: **et-Telhîs fî ‘Ulûmi’l-Belâğa**, 2. bs., haz. ‘Abdu’r-rahmân el-Berkûkî, y.y., Dâru’l-fikri’l-‘arabî, 1932.
- Kılıç, Hulusi: “Belâgat”, **DİA**, C. V, 1992, s. 380-383.
- Koca, Ferhat: “İbn Teymiyye, Takıyyüddin”, **DİA**, C. XX, 1999, s. 391-405.

- Kocakaplan, İsa: **Açıklamalı Edebi Sanatlar**, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1992.
- Köse, Saffet: “İbn Dâvûd ez-Zâhirî”, **DİA**, C. XIX, 1999, s. 410-411.
- Kurtubî, Ebû ‘Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr: **el-Câmi‘ li-Ahkâmi’l-Kur’ân ve’l-Mubeyyin limâ Tedammenehu mine’s-Sünne ve Âyi’l-Furkân**, haz. ‘Abdullah b. ‘Abdu’l-muhsin et-Turkî, Beyrut, Müessesetü’r-Risâle, 2006.
- Macit, Muhittin: “Tercüme Hareketleri”, **DİA**, 2011, C. XXXX, 2011, s. 498-504.
- Öğüt, Salim: “Evzâî”, **DİA**, C. XI, 1995, s. 546-548.
- Özbalıkçı, M. Reşit: “Sîbeveyhi”, **DİA**, C. XXXVII, 2009, s. 130-134.
- Özdirek, Recep, Ali Hakan Çavuşoğlu: “Süfyân es-Sevrî”, **DİA**, C. XXXVIII, 2010, s. 23-28.
- Özel, Ahmet: “İbnü’l-Kâs”, **DİA**, C. XXI, 2000, s. 100-102.
- Özel, Ahmet: “Mâlik b. Enes”, **DİA**, C. XXVII, 2003, s. 506-513.
- Öztürk, Mustafa: **Cumhuriyet Türkiye’sinde Meal ve Tefsirin Serencamı**, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Öztürk, Mustafa: **Kur’an-ı Kerim Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri**, 2. bs., Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2014.

- Öztürk, Mustafa: **Meal Kültürümüz**, 3. bs., Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2014.
- Öztürk, Mustafa; Mertoğlu, Mehmet Suat: “Zemahşeri”, **DİA**, C. XXXIV, 2013, s. 235-238.
- Öztürk, Yaşar Nuri: **Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Meali**, 114. bs., İstanbul, Yeni Boyut Yayıncılık, 2013.
- Renan, Ernest: **Dilin Kökeni Üzerine**, Çev: Dr. Atakan Altınörs, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, 2011.
- Sâbûnî, Muhammed ‘Alî: **et-Tıbyân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân**, Beyrut, el-Mektebet’u-l ‘Asriyye, 2006.
- Sadak, Bekir: **Kur’ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlatımı**, 3. bs., İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009.
- Saraç, M. A. Yekta: **Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat**, 13. bs., İstanbul, Gökkubbe Yayınları, 2015.
- Sekkâkî, Yûsuf b. Ebî Bekr Muhammed b. ‘Alî: **Miftâhu’l-‘Ulûm**, 2. bs., haz. Na’îm Zerzûr, Beyrut, Dâru’l-kutubu’l-‘ilmiyye, 1987.
- Suçin, Mehmet Hakkı: **Öteki Dilde Var Olmak: Arapça Çeviride Eşdeğerlik**, 2. bs., İstanbul, Say Yayınları, 2013.
- Suçin, Mehmet Hakkı: **Şiir Şiir Ayetler: -Amme Cüzü Çevirisi-**, İstanbul, Opus Yayınları, 2015.
- Şeşen, Ramazan: “Câhiz”, **DİA**, C. VII, 1993, s. 20-24.

- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr: **Câmi'ü'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân**, haz. 'Abdullâh b. 'Abdu'l-muhsin et-Turkî, y.y., Dâru Hicr, t.y.
- Tâhir, Menemenlizâde Mehmet: **Osmanlı Edebiyatı: -Belâgat-**, haz. M. Fatih Köksal, Vedat Ali Tok, Ankara, Kurgan Edebiyat Yayınları, 2013.
- Topuzoğlu, Tevfik Rüştü: "Halîl b. Ahmed", **DİA**, C. XV, 1997, s. 309-312.
- Turgut, Ali: "Cemâleddîn el-Kâsımî", **DİA**, C. VII, 1993, s. 311-312.
- Turk, Safâ' Husnî 'Abdu'l-muhsin: "el-İsti'âretü't-Temsîliyye fi'l-Kur'âni'l-Kerîm", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Nablus, Câmi'atu Necâh el-Vataniyye Kulliyetu'd-Dirâsâti'l-'Ulyâ Kısmu'l-Luġatu'l-'Arabiye ve Âdâbihâ, 2011.
- Tüccar, Zülfikar: "Ferrâ, Yahyâ b. Ziyâd", **DİA**, C. XII, 1995, s. 406-408.
- Tülücü, Süleyman: "Hâtim et-Tâî", **DİA**, C. XVI, 1997, s. 472-473.
- Tülücü, Süleyman: "Ma'mer b. Müsennâ", **DİA**, C. XXVII, 2003, s. 551-552.
- Türk Dil Kurumu: "Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü", (Çevrimiçi) <http://www.tdk.gov.tr>, 05 Eylül 2016.
- Türk Dil Kurumu: "Büyük Türkçe Sözlük", (Çevrimiçi) <http://www.tdk.gov.tr>, 20 Kasım 2016.
- Türkiye Diyanet Vakfı: **Kur'ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli**, haz., Prof. Dr. Hayrettin Karaman, Prof. Dr. Ali Özek, Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez, Prof. Dr. Mustafa

- Çağrı, Prof. Dr. Sadrettin Gümüş, Doç. Dr. Ali Turgut, 3. bs., Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.
- Uzunpostalıcı, Mustafa: “Ebû Hanîfe”, **DİA**, C. X, 1994, s. 131-138.
- Üşenmez, Emek: “Türkçe İlk Kur’an Tercümesi ve Tercümedeki İslâmî Terimlerin Türkçe Karşılıkları Üzerine”, **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, No: 1, 2006, s. 91.
- Yavuz, Mehmet: “İbn Cinnî”, **DİA**, C. XIX, 1999, s. 397-400.
- Yavuz, Yusuf Şevki: “Beyzâvî”, **DİA**, C. VI, 1992, s. 100-103.
- Yazıcı, Mine: **Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuralları**, 2. bs., İstanbul, Multilingual Yayınları, 2010.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi: **Hak Dini Kur’ân Dili**, İstanbul, Yenda Yayın – Dağıtım, t.y.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi: **Kur’ân-ı Kerîm ve Meal-i Şerîfi**, haz. Ertuğrul Özalp, İstanbul, İşaret Yayınları, 2000.
- Yıldız, Musa: **Bir Dilci Olarak Ali Kuşçu ve Risâle Fî’l-İsti’âre’si**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- Yüksel, Edip: **Mesaj: Kuran Çevirisi**, 12. bs., İstanbul, Ozan Yayıncılık, 2014.
- Yüksel, Mehmet: “Çeviri Kuramı ve Problemleri Açısından Tanzimat’tan Günümüze Matbu Kur’an Meallerinin Önsözlerinin Değerlendirilmesi”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler

Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tefsir Anabilim
Dalı, 2011.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. 'Umer el-Hârizmî: **Tefsîru'l-Keşşâf 'an
Hakâiki't-Tenzîl ve 'Uyûnu'l-Ekâvîl fî
Vucûhi't-Te'vîl**, haz. Halîl Me'mûn Şihâ, 3. bs.,
Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 2009.

